

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**İRAN GELENEKSEL KONUTLARINDA
MAHREMİYET OLGUSU VE ÇAĞDAŞ AÇIK
MUTFAKLAR ÜZERİNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

DONYA REBOUSHEH

İSTANBUL, 2016

T.C.

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

İÇ MEKAN TASARIMI

**İRAN GELENEKSEL KONUTLARINDA
MAHREMİYET OLGUSU VE ÇAĞDAŞ AÇIK
MUTFAKLAR ÜZERİNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

DONYA REBOUSHEH

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Melahat KÜÇÜKARSLAN EMİROĞLU

İSTANBUL, 2016

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İÇ MEKAN TASARIMI

Tezin Adı: İran Geleneksel Konutlarında Mahremiyet Olgusu ve Çağdaş Açık Mutfaklar Üzerinden Değerlendirilmesi

Öğrencinin Adı Soyadı: Donya Rebousheh

Tez Savunma Tarihi: 27 Mayıs 2016

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Fen Bilimler Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Doç. Dr., Nafiz ARICA
Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğunu onaylarım.

Doç. Dr., Sezin
TANRIÖVER
Program Koordinatörü

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmzalar

Tez Danışmanı

Yard. Doç. Melahat KÜÇÜKARSLAN EMİROĞLU

Üye

Doç. Dr. Sezin TANRIÖVER

Üye

Yard. Doç. Dr. Damla ALTUNCU

İTHAF

Bu çalışmayı tüm içtenliğimle sevgili annem, değerli babam ve kardeşim
Ali'ye ithaf ediyorum.

TEŐEKKÜR

Çalıőmalarımın tüm aőamalarında desteklerini esirgemeyen tez danıőmanım sayın Yard. Doç. Melahat KÜÇÜKARSLAN EMİROĞLU'na; ayrıca değerli katkıları ile beni yönlendiren değerli hocalarım; sayın Doç. Dr. Sezin TANRIÖVER, sayın Yard. Doç. Dr. Damla ALTUNCU ve sayın Yard. Doç. Dr. Iőıl OYGÜR İLHAN'a sonsuz teőekkürlerimi sunuyorum. Hayatımın tüm aőamalarında olduğu gibi eğitim hayatımda da vermiş oldukları madi ve manevi desteklerden ve göstermiő oldukları sabırdan dolayı sevgili anne ve babama binlerce kez teőekkür ediyorum. Manevi destekleri nedeniyle canım kardeşim Ali'ye, her zaman yanımda olan ve destekleyen değerli dayım Amirreza'ya, sevgili yengem Maryam'e ve bu çalışmanın tamamlanması sırasında küçük veya büyük yardımlarını esirgemeyen herkese teőekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

İRAN GELENEKSEL KONUTLARINDA MAHREMİYET OLGUSU VE ÇAĞDAŞ AÇIK MUTFAKLAR ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Donya Rebousheh

İç Mekan Tasarımı

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Melahat Küçükarslan Emiroğlu

Mayıs 2016, 118 sayfa

Geleneksel İran konutları çevresel etmenler, kullanıcıların yaşam tarzı, inanışları ve kültüründen evrilerek biçimlenmiştir. Bu biçimin en önemli özelliklerinden birisi olan iç mekan örgütlenmesi, mahremiyet anlayışına ilişkin özel durumların mekanlar arası ilişkilere belirgin olarak yansımaları ile oluşmuştur. Bu çalışmanın amacı, İran geleneksel konutu iç mekan örgütlenme ilkelerinin izlerini takip ederek, son yıllarda İran'daki çağdaş konutlarda kullanımı yaygınlaşan ve İran toplumunda mahremiyetin iflasına ilişkin bir çok eleştiriye maruz kalan açık mutfağın güncel kullanım örüntülerini irdelemektir. Bu bağlamda, genel olarak geleneksel konutlardaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenleme ve unsurların tespit edilmesi, özel olarak da bu düzenleme/unsurların çağdaş açık mutfak kullanım örüntülerinde yorumlanması hedeflenmiştir. Literatür taraması, mutfağın kültür olarak anlamını, mekan olarak gelişim sürecini ve özellikle konut içerisinde mutfağın yeri ve diğer alanlarla ilişkisini açıklamak için yapılmıştır. Bunun yanında, seçilen üç temsili İran geleneksel konut örneğini aracılığı ile belirlenen mahremiyete ilişkin düzenleme/unsurların mekansal tanımları geliştirilerek nicel bilgi üretmek üzere ölçeğe dönüştürülen BDSR (Barrier Depth Step Ring) MM (Mekansal Mahremiyet) modelinde bu tanımların karşılıkları bulunmaktadır. Alan çalışması, çağdaş İran konutunda açık mutfak kullanım örüntülerindeki düzenlemeleri yorumlamak üzere kullanıcı ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler, yerinde tespit, fotoğrafçılık, kroki çizimi ile geliştirilen plan tiplerinden elde edilen verilerin belirlediği kriterler aracılığı ile analiz matrisi oluşturulmasını kapsamaktadır. Analiz bulgularının kullanıcı görüş örüntülerinin sınıflandırılması ile oluşan temalar ile filtrelenmesi en yüksek derecede mekansal mahremiyet düzenlemesinin izlenebildiği *iz alan* çözümlenmesini sağlamaktadır. Bu alanda mekansal mahremiyet derecelerine ilişkin elde edilen nicel veriler, geleneksel mahremiyet düzen/unsurlarına tercüme edilmek üzere nitel olarak tanımlanmaktadır. Sonuç olarak, BDSR MM modeli ölçeğinin tercüme dili ile yapılandırılan karşılaştırmalı matris, İran çağdaş konutlarında açık mutfak kullanım örüntülerindeki düzenlemelerde geleneksel mahremiyet anlayışına ilişkin izler konusunda genellemelere ulaşılmasına aracılık etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İran geleneksel konutu, iç mekan, mahremiyet, açık mutfak, mekansal mahremiyet.

ABSTRACT

CONCEPTION OF PRIVACY IN TRADITIONAL IRANIAN HOUSES AND ITS EVALUATION IN CONTEMPORARY OPEN-KITCHENS

Donya Rebousheh

Interior Design

Thesis Supervisor: Assist. Prof. Melahat Küçükarslan Emiroğlu

May 2016, 118 pages

The configuration of traditional Iranian houses are evolved out of environmental factors and influences of life styles, beliefs, and culture of the Iranian householders. As one of the most important characteristics, the interior organization of typical traditional Iranian house is formed by the reflection of special circumstances on cultural conception of privacy prominently to interrelations of interior spaces. The aim of this study is to investigate use patterns of contemporary open-kitchens, whose use in Iran is widespread in recent years and came under criticisms of ruining privacy in Iranian society, by following traces of principles that organize interiors of traditional Iranian houses. In this context, it is intended broadly to detect the spatial arrangements and features regarding privacy in traditional Iranian houses, and distinctively to interpret signals of these praxis in use patterns of contemporary open-kitchens. Literature review embraces making evident of the meaning of kitchen as a culture, its developing stages as a space, and especially the place and spatial relations of kitchen in the house respectively. Moreover, deep analysis on traditional housing rules and fundamental principles develops spatial definitions of privacy related arrangements/features by means of three selected best representative samples of traditional Iranian houses. BDSR (Barrier Depth Step Ring) MM (Spatial Privacy) model, which is transformed into form of a scale by gradation of defined degrees of privacy provides correspondents for spatial definitions. Authentic case-study comprehends constitution of analysis-matrix constructed by criteria specified with collected data from semi-structured in-depth interviews conducted with users, on-site monitoring, photographing, sketching, and developed plan types in order to analyze use patterns of open-kitchens particularly in contemporary houses of Iran. Filtering of findings from analysis-matrix by the themes designated from view patterns of interviewees makes possible to interpret a *track area* with maximum gradation of spatial privacy arrangements. The quantitative data regarding spatial privacy gradations gathered from this area become definable qualitatively in order to be translated into traditional privacy-related spatial arrangements/features. Consequently, the ultimate matrix constituted with translation language constructed by the scaling of BDSR MM model mediates ending up with generalizations on traces of traditional privacy conception in sampled arrangements of use patterns in open-kitchens in contemporary Iranian houses.

Keywords: Traditional Iranian house, interior, privacy, open-kitchen, spatial privacy.

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER	xi
KISALTMALAR	xiv
1. GİRİŞ	1
1.1 ÇALIŞMANIN AMACI	5
1.2 ÇALIŞMANIN ÖNEMİ	5
1.3 ÇALIŞMANIN KAPSAMI.....	6
1.4 ÇALIŞMANIN ÇATKISI	7
2. KÜLTÜR VE MEKAN OLARAK MUTFAĞIN ANLAMI VE GELİŞİMİ	9
2.1 MUTFAK KÜLTÜRÜ	9
2.2 MUTFAK MEKANI	11
2.2.1 Mutfak Mekanının Tarihsel Gelişimi.....	11
2.2.2 Ateşin Bulunması	13
2.2.3 Teknolojik Gelişmeler	14
2.2.4 Standardizasyon ve Frankfurt Mutfağı	15
2.3. KONUT MUTFAĞI.....	17
2.3.1 Mutfağın Konuttaki Yerleşimi.....	17
2.3.2 Mutfak Mekanının Konutun Diğer Alanları İle İlişkisi	18
2.3.2.1 Mutfağın Yemek Yeme Alanı İle İlişkisi.....	20
2.3.2.2 Mutfağın Yaşam Alanı İle İlişkisi.....	21
2.3.3 Konut Mutfağı İç Mekan Planlaması.....	22
2.3.3.1 Konut Mutfak Tipleri: Oda Tipi (Kapalı) Mutfak	25
2.3.3.2 Konut Mutfak Tipleri: Açık Mutfak	26
3. İRAN GELENEKSEL KONUTLARINDA MAHREMİYET - MUTFAK.....	29
3.1 İRAN GELENEKSEL KONUTU	29
3.1.1 Mahremiyet (Privacy).....	31
3.1.2 Misafirperverlik (Hospitality).....	32
3.1.3 Tevazu (Modesty).....	33
3.2 MAHREMİYETE İLİŞKİN MEKANSAL DÜZENLEMELER	34
3.2.1. <i>Andaruni</i> ve <i>Biruni</i> Alanları.....	35

3.2.2 <i>Haşti</i> Bölümü	37
3.2.3 <i>Dalan</i> Bölümü.....	39
3.2.4 <i>Dehliz</i> Bölümü	40
3.3 MAHREMİYETE İLİŞKİN MEKANSAL UNSURLAR	41
3.3.1. Giriş Kapı Tokmakları	41
3.3.2. Orta Avluluk ve İçe Dönüklük.....	42
3.3.3. Açıklıklar ve <i>Orosi</i> Pencereleer	44
3.4 İRAN GELENEKSEL KONUTUNDA MUTFAK VE MAHREMİYET.....	45
3.4.1 İran Geleneksel Konutlarında Mutfağın Yerleşimi.....	46
3.4.1.1 İran Geleneksel Mutfağında Yer Alan Alanlar ve Unsurlar	47
3.4.1.2 İran Geleneksel Mutfağının Yaşam Alanı ile İlişkisi.....	48
3.4.2 Mutfağın Mahremiyete İlişkin Mekansal Düzen/Unsurlarla İlişkisi ...	49
4. ÇAĞDAŞ İRAN KONUTUNDA AÇIK MUTFAK - MAHREMİYET	51
4.1 GELENEKSELDEN ÇAĞDAŞ KONUTA İRAN’DA MUTFAK MEKANI 51	
4.1.1 Yaşam Alanına Kapalı Mutfaklar (Pahlevi Dönemi)	51
4.1.2 Yaşam Alanına Geçirgen Mutfaklar (İslam Devrimi 1979-1997)	52
4.1.3 Yaşam Alanına Açık Mutfaklar (İslam Devrimi 1997-2016).....	53
4.2 İRAN ÇAĞDAŞ KONUTLARINDA AÇIK MUTFAĞA İLİŞKİN DEĞİŞİMLER VE DÜZENLEMELER	55
4.2.1 Görünürlük/Dışadönüklük.....	55
4.2.1.1 Kadının Evdeki Yeri	56
4.2.1.2 Evin Kirliliğinin Ortadan Kalkması	57
4.2.2 Misafir Alanının Bütünleşmesi	57
4.2.2.1 Yaşam Alanı ve Yemek Alanının Birleşimi	58
4.2.2.2 İçerde Dışadönüklük.....	58
4.2.3 Tevazu Anlayışının Dönüşümü	59
4.2.3.1 Moderniteye Ayak Uydurma	59
4.2.3.2 Süslemenin Görünürlüğü	59

5. ÖZGÜN ALAN ÇALIŞMASI: ÇAĞDAŞ İRAN KONUTUNDA AÇIK MUTFAKLAR VE MAHREMİYET İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	61
5.1 ALAN ÇALIŞMASININ YÖNTEMİ.....	61
5.2 ÇALIŞMANIN EVRENİ:TEBRİZ / ASEMAN TOPLU KONUTLARI	62
5.3 VERİLERİN ELDE EDİLME PROSEDÜRÜ	63
5.3.1 Yarı Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşmeler	64
5.3.2 Aseman Toplu Konut Plan Tiplerinin Tanımlanması.....	65
5.3.3 Mekansal Mahremiyet Ölçeği Oluşturma	68
5.3.3.1 BDSR Modeli Tanımı - Literatürdeki İlgili Çalışmalar	69
5.3.3.2 BDSR Mekansal Mahremiyet Modelinin Derecelendirilmesi.....	72
5.3.4 Geleneksel Düzenleme / Unsurların BDSR MM Modeli Ölçeği ile Eşleştirilmesi	75
5.4 ANALİZ 1: MEKANSAL KRİTERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	78
5.4.1 Plan Tipi ve Konumlanma	79
5.4.2 Yaşam Alanının Düzenlenmesi	80
5.4.3 Ara Tezgahın Düzenlenmesi	83
5.4.4 Mutfak Servis – Yaşam Alanı Arasındaki İlişki	83
5.4.5 Ara Tezgah Üstü Kullanım Biçimi	84
5.4.6 Örtücü Elemanların Kullanımı	85
5.4.7 Yer Döşemesi Malzeme Kullanımı ve Kademelenmesi	86
5.4.8 Pencere ya da Balkon ile İlişkilendirme.....	86
5.4.9 Dolapların Yönü ve İşlevselliği	87
5.4.10 Ara Tezgah Önü Kullanım Biçimi.....	88
5.5 ANALİZ 2: KULLANICI GÖRÜŞ ÖRÜNTÜ TEMALARI.....	89
5.5.1 Mutfak Kullanım Deneyimine İlişkin Görüş Örüntüleri	89
5.5.2 Tema 1: Kullanıcının Mahremiyet Anlayışı.....	91
5.5.3 Tema 2: Kullanıcının Misafirperverlik Anlayışı.....	92
5.5.4 Tema 3: Kullanıcının Tevazu Anlayışı.....	94

5.6 ANALİZ 3: İZ ALANI TESPİTİ VE BDSR MEKANSAL MAHREMİYET MODELİ ÖLÇEĞİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ.....	96
5.7 ANALİZ 4: BDSR MM MODELİ ÖLÇEĞİ İLE GELENEKSEL MAHREMİYET İZ ALANI EŞLEŞTİRİLMESİ.....	99
6. SONUÇ VE TARTIŞMA	105
KAYNAKÇA	109
EKLER.....	114
EK A.1 Alan çalışması yarı yapılandırılmış görüşme soruları	115
EK A.2 Açık mutfak mekansal düzenlemelere ilişkin kriterler-analiz matrisi	117

ŞEKİLLER

Şekil 1.1: Tabatabayiha Evi / Kashan	2
Şekil 1.2: Çağdaş İran konutu iç mekan görüntüsü	4
Şekil 1.3: Mutfakta perde kullanımı	4
Şekil 2.1: Beycesultan Evi	14
Şekil 2.2: Frankfurt Mutfağı	16
Şekil 2.3: Konut mutfaklarının tiplerine göre yönleri	18
Şekil 2.4: Konut mahrem alanlarının ilişkisi	19
Şekil 2.5: Mutfağın yemek yeme alanı ile ilişkisi	21
Şekil 2.6: Mutfağın diğer alanlar ile olan ilişkisi.....	22
Şekil 2.7: I tipi mutfak	23
Şekil 2.8: L tipi mutfak	24
Şekil 2.9: U tipi mutfak.....	24
Şekil 2.10: Koridor tipi mutfak.....	25
Şekil 2.11: Farklı biçimlerde mutfak örnekleri.....	26
Şekil 2.12: Açık mutfak tipi.....	28
Şekil 3.1: Tabatabayiha Evi / İç mekan tanımlamaları	30
Şekil 3.2: Tabatabayiha Evi / Üç boyutlu	30
Şekil 3.3: Misafirperverlik	32
Şekil 3.4: Misafir bölümü	33
Şekil 3.5: İran geleneksel konutlarında mekanlar arası hiyerarşi	34
Şekil 3.6: <i>Andaruni</i> ve <i>Biruni</i> bölümleri.....	36
Şekil 3.7: İran geleneksel konutlarında <i>Haşti</i> bölümü.....	38
Şekil 3.8: Giriş kapısı ve <i>Haşti</i> bölümü	38
Şekil 3.9: <i>Dalan</i> bölümü	39
Şekil 3.10: <i>Haşti</i> , <i>Dalan</i> ve <i>Andaruni/Biruni</i> bölümleri arası ilişkiler diyagramı.....	40
Şekil 3.11: <i>Dehliz</i> bölümü.....	40
Şekil 3.12: <i>Dehliz</i> bölümü ilişki diyagramı	41
Şekil 3.13: Giriş kapısı tokmakları	42
Şekil 3.14: <i>Andaruni</i> ve <i>Biruni</i> avlusu; Tabatabayiha Evi	43
Şekil 3.15: İran geleneksel konutlarında Orta avluluk ve içedönüklük	43

Şekil 3.16: İran geleneksel konutlarında <i>Orosi</i> pencereler ve <i>partişen</i>	44
Şekil 3.17: İran geleneksel konutlarında 1. ve 2. derece bölümlendirmeler	45
Şekil 3.18: İran geleneksel konutunda mutfak yerleşimi	46
Şekil 3.19: İran geleneksel konut mutfakları	47
Şekil 4.1: Bodrum kattan yaşam alanına geçiş / Kapalı mutfak tipi	52
Şekil 4.2: Kapalı mutfaktan geçirgen mutfağa geçiş	53
Şekil 4.3: Geçirgen mutfaktan açık mutfağa geçiş	54
Şekil 5.1: Aseman toplu konutlarının harita üzerinde konumu ve dış görünümü	63
Şekil 5.2: Birinci tip planlar ve S/G/M şematik gösterim	66
Şekil 5.3: İkinci tip planlar ve S/G/M şematik gösterim	66
Şekil 5.4: Üçüncü tip planlar ve S/G/M şematik gösterim	67
Şekil 5.5: Dördüncü tip planlar ve S/G/M şematik gösterim	67
Şekil 5.6: Beşinci tip planlar ve S/G/M şematik gösterim	68
Şekil 5.7: İran geleneksel konutlarındaki mahremiyete ilişkin düzenleme ve unsurların adlandırmaları ve mekansal olarak tanımlanmaları	69
Şekil 5.8: BDSR Mekansal Mahremiyet modelindeki 4 mekansal mahremiyet tanımlamasının diyagramatik gösterimi	71
Şekil 5.9-a: BDSR Mekansal Mahremiyet <i>Sınır</i> derecelendirme	73
Şekil 5.9-b: BDSR Mekansal Mahremiyet <i>Mesafe</i> derecelendirme	73
Şekil 5.9-c: BDSR Mekansal Mahremiyet <i>Kademe</i> derecelendirme	74
Şekil 5.9-d: BDSR Mekansal Mahremiyet <i>Halka</i> derecelendirme	74
Şekil 5.10-a: Geleneksel İran konutundaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeler ve unsurlar - BDSR MM modeli renk kodlamaları eşleştirilme matrisi	75
Şekil 5.10-b: Geleneksel İran konutundaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeler ve unsurlar - BDSR MM modeli derecelendirme eşleştirme matrisi	76
Şekil 5.11: İran geleneksel kültüründe yerde yemek yeme eylemi	81
Şekil 5.12: Gösterişli mobilya kullanımı	82
Şekil 5.13: Mutfakta yer alan yemek masası	82
Şekil 5.14: Mutfak ve yaşam alanı ilişkisi	84
Şekil 5.15: Tezgah üstü kullanım biçimi	85
Şekil 5.16: Örtücü elemanların kullanılması	85
Şekil 5.17: Ara tezgah önü kullanım biçimi	88

Şekil 5.18: Açık mutfakta sergileme.....	95
Şekil 5.19: İz alanın tespitine yönelik ilişki diyagramları	97
Şekil 5.20: Plan tipleri, kroki, bölgeleme, ilişki ve düzenleme diyagramları	98
Şekil 5.21: İz alan	99
Şekil 5.22: İz alan düzenlemelerinin BDSR MM Modeli ölçeği ile eşleştirilmesi.....	101
Şekil 5.23: Çağdaş Açık Mutfak Düzenlemeleri – BDSR MM Modeli ölçeği – geleneksel konutu mahremiyete ilişkin mekansal düzenleme ve unsurların eşleştirilme matrisi.....	104

KISALTMALAR

BDSR : Barrier Depth Step Ring

MM : Mekansal Mahremiyet

S / G / M : Yaşam Alanı / Giriş / Mutfak Servis Alanı

1. GİRİŞ

İran toplumunda genel olarak, aile bağlarının kuvvetli olduğu ve aile bireylerinin seneler boyunca bir birine yakın yerlerde zaman geçirdikleri veya beraber yaşadıkları gözlemlenmektedir. Bu nedenle de aileyi bir araya getiren ‘ev’ kavramı İran geleneksel yaşamında oldukça önemli bir yer taşımaktadır. İran kültüründe ‘ev’, sadece barınma ve korunma anlamında değil, aile bireylerinin huzur ve güven dolu bir yaşam sürmelerinin sembolü olarak görülen “kutsal” bir mekandır. Bu nedenle de İran geleneksel mimarisinde bu kutsal mekanın tasarımına son derece özen ve dikkat gösterilmiştir (Hosnbakhshan, 2009). Bu kapsamda, İran geleneksel konutlarının iç mekan örgütlenmesini etkileyen en belirgin etkenlerden birisi mahremiyet anlayışına ilişkin özel durumlarıdır.

İran geleneksel konut tasarımında mahrem, güvenli ve huzurlu bir mekanın oluşması için, içe dönük yapılar, orta avlulu ve iç mekanlarında kendine has özellikler taşıyan bölümlendirmelerin olduğu gözlemlenmektedir. İran geleneksel yaşamındaki mahremiyet olgusuna verilen önem, konutların bölümlerinin oluşmasına ve özellikle mekansal cinsiyet sınırları oluşturan *mahrem* ve *namahrem* kavrayışlarının belirlediği alanların oluşmasında büyük bir etkide bulunmuştur. Bunun yanı sıra, mahremiyet ve misafirperverlik anlayışlarının etkisinin bir yansıması olan *andaruni* ve *biruni* bölümleri, geleneksel konutlarda kamusal ve özel bölümlerin oluşmasına sebep olmuştur.

İran geleneksel konutunun bir başka ayırt edici özelliği de özenle tasarlanmış süsler ve ince detayların konutların belirli bölümlerini adeta bir saraya dönüştürmesidir (Şekil 1.1). İran’ın 1800-1925 yılları arası literatürde “Qajar Dönemi” olarak geçmektedir (Diba & Dehbashi, 2004). Qajar Dönemi İran mimarisinin büyük değişimlerle karşılaştığı, önemli dönemlerdendir. Burada bahsedilen özellikler bu dönemde yapılandırılmış konutları belirtmektedir. Bu çalışmada İran geleneksel konut mimarisinden bahsedildiğinde kastedilen Qajar Dönemine ait konutlardır. Belirgin düzen ve kuralları ile Qajar Dönemi konut iç mekanları güçlü bir tanımlamaya sahiptir.

Şekil 1.1: Tabatabayiha Evi / Kashan

Kaynak: www.irandeserts.com/tabatabayiha Evi / Kashan

Diğer taraftan, İran'da yapılmış olan bir çok akademik çalışmada Qajar Dönemi mimarisine hakim olan düzen ve kuralların çoğunun artık çağdaş mimaride değişmiş veya tamamen unutulmuş olduğu tartışması öne çıkmaktadır. Çağdaş iç mekanlardaki değişimlere ilişkin bahsedilen önemli konulardan biri, konut tasarımlarında duvarlar ve bölümlendirmelerin ortadan kaldırılmış olduğudur. Bu kapsamda, bahsi geçen değişimlerin bir sonucu olarak konut mutfaklarında açık mutfakların kullanılmaya başlanması, iç mekanda mahremiyetin azalmasına sebep olması nedeni ile günümüzde en çok bahsedilen konulardan biri haline gelmiştir. “Batı ülkelerinin etkisi ile ortaya çıkan açık mutfaklar mahremiyet ve mekan gizliliğine özen gösteren bir toplumu şaşkın hale getirmiştir” (Zomreshidi, 2012). “Seneler boyunca bu ülkenin mimarisinde hakim olan içe dönüklük ve mahremiyet olgusu şimdiki çağdaş dönemde yerini açık mutfaklar ve iç içe giren odalara bırakmıştır” (Mansuri, 2011). Ayrıca Nikzad, İran Konut ve Kentsel Bakanı, manşete çıkan haberler ile İran konutlarının iç mekan tasarımında bir yenileme olması gerektiğini, çağdaş konutlarda kullanılan açık mutfakların devrinin bittiğini ve yeni nesil konutlarda geleneksel konutlardaki *andaruni* ve *biruni* gibi bölümlendirmelerin uygulanması gerektiğini açıklamıştır (Asre İran gazetesi, 2010).

Geleneksel konutları çağdaş konutlar ile karşılaştıran araştırmalar irdelendiğinde ise, çağdaş konutlarda gizlilik ve mahremiyet konusunda büyük bir değişim olduğuna belirgin bir biçimde vurgu yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu görüşe göre; bu değişimler gittikçe çoğalmakta ve İran konut mimarisinin kimliğini etkilemektedir. Çağdaş

dünyaya ayak uydurma eğilimi ile modern kimliğin ortaya çıkması, ister istemez hayatın farklı boyutlarında görünmekte ve bu konu yabancı bir kimliğin oluşmasına ortam sağlamaktadır (Okhovvat, 2013). Bu kapsamda, modern mimari tarzdaki yapılaşmalar ve konut tasarımlarında dönüşümlerin geleneksel mekandaki mahremiyet anlayışının belirlediği sınırları dönüştürdüğü görüşü hakimdir. Yeni mimari tarzların getirdiği “açık mutfak”, “mekanlar arası saydamlık” gibi unsurlar, geleneksel mahremiyet açısından bir değişiklik arz etmektedir (Bozdoğan, 2002).

İran geleneksel konutlarında mahremiyetin bariz bir şekilde görüldüğü yer kadının var olduğu yerdir. Bu kapsamda; mahremiyet anlayışının öznesi olan kadının evdeki yerinin simgesi, bir anlamda mutfak alanıdır. Bu nedenle, İran geleneksel yaşamında kadının daha fazla zaman geçirdiği yer olan konut mutfağı çalışmanın odak noktası olarak belirlenmiştir. İran konutlarında yer alan mutfakların son dönemlere ait olan tasarımlarına bakıldığında açık mutfakların gündeme gelmesi, yeni tasarlanan plan tiplerinde yer alması ve hatta eskiden yapılmış olan kapalı mutfakların revize edilerek açık mutfaklara dönüşmesi gözlemlenmektedir. Oysa ki, İran toplumu mahremiyet konusuna her dönemde önem vermiş bir toplumdur. İslam’dan önce yapılmış olan tarihi binalara bakıldığında mahremiyet konusuna özen gösterdikleri ve mahrem alanlar yarattıkları bariz bir şekilde görülmekte iken, özellikle İslam Devrimi’nden sonra hem dış mekanlar ve hem iç mekanlarda mahremiyet kavramının oldukça önem taşıdığı söylenebilir. Bu noktada, modern dünyadaki gelişimler doğrultusunda, açık mutfakların kullanılma biçimleri ile kullanıcıların mahremiyete olan kültürel eğilimi arasında bir ikilem görülmektedir ki, bu araştırmada daha detaylı bir şekilde bu varsayım (hipotez) sorgulanacaktır (Şekil 1.2).

Diğer taraftan, mimarlığın teknolojik gelişmeler ve endüstrileşmenin sağladığı olanaklarla zaman içinde sınırları aştığı, özgür davrandığı ve istenilen alanlarda istenilen değişimleri sağladığı bilinmektedir. Mimarlık alanındaki gelişmeler, kullanıcıların hayatında etkiler yarattığı, yaşam tarzlarını değiştirdiği ve sosyokültürel olarak da dönüşüme yol açtığı gibi; mutfak mekanında var olan ayırım ve sınırları kaldırmış olup geleneksel toplumda konut mutfağının kapalı duvarları içinde sınırlanan bir ev hanımını, yaşadığı sınırlardan kurtarmaya çalışmıştır.

Şekil 1.2: Çağdaş İran konutu iç mekan görünümü

Kaynak: www.arad-stone.com

Mimarlığın özgürlük ve değişime yönelik sarf ettiği tüm bu çabalara rağmen İran toplumunun gündelik yaşamında "açık mutfak" kullanıcılarının yeniden sınırlanmaya ya da kapatılmaya ilişkin çözümler ürettiği veya örtücü bazı unsurlar (perde vb.) kullandığı gözlemlenmiştir.

Şekil 1.3: Mutfakta perde kullanılması

Kaynak: www.otag.ir/مدل-پیر-ده-آشپز-خانه-سنتی-مدرن

“Yaşama mekanında bir niş şeklinde yer alan açık mutfak, gerektiğinde bir perde veya sürme kapı düzeni ile mekandan ayrılabilir” (Yeşilkavak, 2007) (Şekil 1.3). Sınırlarını aşan ve ferahlığa kavuşan mutfakların, bir süre sonra kullanıcısı tarafından yeniden gizlenmeye ihtiyaç duyularak, perde veya diğer mimarı unsurlar ile kapatılmış olması dikkat çekici ve soru işareti oluşturan bir durum oluşturmaktadır.

Bu durumun İran geleneksel konutlarının iç mekan düzenlemelerinin kurucu unsurlarını oluşturan mahrem/namahrem anlayışlarının çağdaş yaşam tarzı ile çatışmasından kaynaklanabileceği öngörüsü bu çalışmayı tetikleyen noktalardan birisidir.

1.1 ÇALIŞMANIN AMACI

Bu çalışmanın amacı; son yıllarda İran'daki çağdaş konutlarda kullanımı yaygınlaşan ve İran toplumunda mahremiyetin iflasına ilişkin bir çok eleştirel bakışa neden olan açık mutfak, güncel kullanım örüntülerini İran geleneksel ilkeleri üzerinden irdelemektir. Çalışma, genel olarak İran geleneksel konutlarını kuran mekansal organizasyon ilkeleri ışığında, mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeleri ve unsurları tespit ederek mutfak alanında analiz etmeyi, özel olarak da tespit edilen düzenleme ve unsurları çağdaş İran konutlarında açık mutfak kullanım örüntülerindeki yansımalarını irdelemeyi hedeflemektedir.

İran geleneksel konutlarındaki mahremiyet kavramı, kadınları erkeklerden ayrı tutma ve gözden uzak tutma amacıyla yaratılan mahrem / namahrem alansal tanımları, mahremiyete ilişkin mekansal düzenler ve unsurlar olarak ele alarak, güncel açık mutfak kullanım örüntülerindeki düzenlemelerle ilişkileri araştırılacaktır. Sosyolojik bir olgu olan kadın-erkek arası mahremiyet kavrayışlarının mekansal cinsiyet sınırlamalarının oluşmasına etkisi ve çağdaş kullanım biçimleri arasında kurulması hedeflenen ilişki ağlarının bir aracı dil oluşturularak somut bilgiye dönüşebilmesi, çalışmanın kurgusunun önemli bir bileşenidir. Geliştirilecek bu kurgusal araç yardımı ile, İran çağdaş konutlarındaki açık mutfak kullanıcılarının mahremiyet ve misafirperverlik konusunda açık mutfak düzenlemelerine yansıyan geleneksel ilkelerinin izlerinin takip edilmesi amaçlanmaktadır.

1.2 ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (HİPOTEZİ)

Mahrem alanlar yaratmaya çalışan bir toplum olan İran, modernleşme veya teknolojik gelişmeler ile birlikte mahrem sınırların kaldırılması ile karşı karşıya kalmıştır. Son dönemlerde sözü edilen konut iç mekan tasarımlarında mahrem sınırların kaldırılması, özellikle açık mutfakların uygulamasında gözlemlenmektedir. Açık mutfaklara olan yoğun talep ve yeni tarza sahip olan konutların satışındaki artış ile, mimarlar ve iç

mekan tasarımcıları genel bir düşünce ile yola çıkarak, açık mutfakların uygulamasına devam etmişlerdir.

Fakat bu durumda; bir taraftan kapalı mutfaklara sahip olan aileler açık mutfaklar yaratmaya çalışırken, diğer taraftan kendi mahrem sınırlarını perde veya partişen kullanımı ile korumak isteyen aileler de olduğu gözlemlenmiştir. Doğası gereği daha şeffaf mekan yaratmayı amaçlayan açık mutfak tasarımı tercih edildiği halde, farklı mekansal unsurlar ile bu şeffaflığın ortadan kaldırılmasına yönelik örneklerin çokluğu, bu durumun İran toplumunun geleneksel kültüründen kaynaklanan mahremiyet ve misafirperverlik alışkanlıkları ile bağlantısına ilişkin ortaya çıkabilecek bulgular, çalışmanın önem noktasını oluşturmaktadır.

1.3 ÇALIŞMANIN KAPSAMI

İran özelinde yürütülen bu çalışma kapsamında 1800'lerden günümüze kadar İran konut iç mekan tasarımına ışık tutulmaktadır. Bu kapsamda, çalışmanın problem alanı olan açık mutfakların belirgin karakteri nedeni ile, yalnızca mutfak alanı değil, mutfağın diğer alanlarla olan ilişkisi de birlikte ele alınmaktadır. Dolayısı ile; mutfağın geleneksel İran konutundaki yerinin anlaşılması, mahremiyete ilişkin düzenlemelerle iç mekan örgütlenmesini kuran ilkelerin tüm konut genelinde irdelenmesini içermektedir. Bu nedenle öncelikle mutfak genel olarak ele alınmaktadır. Bir problem alanı olarak; doğası itibari ile disiplinler arası bir çalışma yürütülmesini gerektiren mutfak kavramı, tezin ait olduğu anabilim dalı olan iç mekan tasarımı alanının yanı sıra kültürel olarak da ele alınmasını gerektirmektedir. Bu kapsamda araştırma, tezin problem alanı olan mutfağın kültür olarak anlamını, mekan olarak tanımlarını, gelişim sürecini ve özelde konut içerisinde mutfağın yeri, yerleşimi ve diğer alanlarla olan ilişkisinin anlaşılmasına ilişkin literatür taramasını içermektedir. Mahremiyet olgusu ise kişiler arası, mekanlar arası ve insan-mekan arası ilişkileri etkileyen bir alan olarak sosyolojik, fenomenolojik ve kültürel çalışmalarla birlikte ele alınmasını gerektirmektedir. İran'ın toplumsal özellikleri, kültürel alışkanlıkları, ve inanışlarına dair ayırt edici yeri nedeniyle, mekan ve kültüre ilişkin genel okumalar dışında İran'da yürütülen akademik çalışmaların kendi dilinde okumalarının yapılması ve Türkçe'ye çevrilmesi, çalışmanın geliştirilmesinde anlamlı bir kapsam oluşturmaktadır.

Çalışmanın geleneksel İran konutuna ilişkin bölümleri 1800-1925 yılları arası hüküm süren Qajar Dönemi'nin özelliklerini içermektedir. Çağdaş İran konutuna ilişkin bölümlerde ise güncel toplu konut örneklerinden seçilen temsili bir örneklem üzerinden değerlendirilmektedir.

Ele alınan konunun doğası gereği, nitel araştırma yöntemlerinin hakim olduğu bir çalışma ise de; elde edilen nitel verilerden nicel veriler üretebilecek bir araç oluşturulması çalışmanın kapsamı içindedir. Bu kapsamda geleneksel İran konutundaki mahremiyet kavrayışına ilişkin elde edilen tüm nitel bilgilerin, çağdaş açık mutfak kullanım örüntülerinde takip edilebilmesi için bu araç, mekansal tanımların arayüz olarak ele alınması ve mekansal mahremiyet derecelendirmelerini sağlayan bir ölçek geliştirilmesi olarak ele alınmaktadır. Böylece; bu ölçek ile, iki farklı durumdaki ortak düzenlemelerin birbirine tercüme edilmesine aracılık edecek bir nicel dil oluşturulabilecektir.

1.4 ÇALIŞMANIN ÇATKISI

Çalışmanın genel olarak çatkısı iki izlek üzerinden özetlenebilir: İlk olarak, geleneksel İran konutlarında mahremiyet olgusunun irdelenmesi ve mutfak mekanında değerlendirilmesi; ikinci olarak ise, çağdaş İran konutundaki açık mutfak kullanım örüntülerinin irdelenerek mahremiyet olgusunun nasıl evrildiğinin değerlendirilmesidir. Çatkının temellendiği bu iki izlek, çalışmanın iki ana bölümünü oluşturmaktadır. Bunun dışında; tezin problem alanı olan mutfağın kültür olarak anlamı, mekan olarak tanımı, tarihsel gelişim süreci ve özelde konut içerisinde mutfağın yeri, yerleşimi ve diğer alanlarla ilişkinin anlaşılmasına ilişkin literatür taramasının oluşturduğu başlangıç bölümü yer almaktadır. Üçüncü bölüm İran geleneksel konutlarında mekanlar arasındaki ilişki ve dış/iç mekan arasındaki ilişkilerin mahremiyet filtresi ile irdelendiği ardışık bölüm ve ardından İran çağdaş konutlarında açık mutfağın yeri, düzenlemeleri ve değişim sürecinin ele alındığı dördüncü bölüm, alan çalışmasına yönelik soruları yapılandırmak üzere çalışmanın gövdesini oluşturan bölümlerdir.

Tüm değerlendirmelerin ve bilgilerin sentezi ile yapılandırılan, tamamlayıcı özgün alan çalışması bölümünün ana çatkısını, geleneksel İran konutundaki mahremiyete ilişkin olarak tespit edilen mekansal düzenleme ve unsurların mekansal mahremiyet modeline

tercüme edilmesi ve belirlenen çalışma evreninde yerinde yürütülen yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerin yorumlanması oluşturmaktadır. Son olarak, elde edilen nitel ve nicel verilerle oluşturulacak diyagram, analiz, ve eşleştirme matrisleri ile İran çağdaş konutlarındaki açık mutfak kullanım örüntülerinde geleneksel mahremiyet kavrayışının mekansal izlerine ilişkin bulgular yorumlanmakta ve tartışılmaktadır.

2. KÜLTÜR VE MEKAN OLARAK MUTFAK KAVRAMININ ANLAMINI VE GELİŞİMİNİ

Çalışmanın önemli kurgusal parçası olan bu başlangıç bölümünde, ilk olarak başlıkta yer alan ‘mutfak’ kelimesinin kavram, kültür ve mekan olarak anlamı açıklanmaktadır. Bunun yanı sıra, yaşam boyunca büyük değişimlere uğramış olan konut mutfağının, tarihsel gelişimi, ateş kaynağının konumlandırılmasından günümüz modern ve açık mutfaklara kadar geçirdiği değişimlerle dönüşümü ele alınmaktadır ve konut mutfağı özelinde mutfağın kendi içerisinde ve diğer alanlarla olan ilişkileri tespit edilmektedir.

Yaşam boyunca insanların hayatında büyük önemi olan ve bir çok kültürde diğer aile üyelerine nazaran kadınların daha fazla zaman geçirdikleri mekanın karşılığı olan ‘mutfak’ kelimesi Arapçada “matbah” kelimesinden dilimize geçmiştir (Özyılmaz ve diğerleri 2014). Türk Dil Kurumu tarafından verilen bilgiye göre dilimize ‘mutfak’ şeklinde yerleşmiş olan ‘matbah’ kelimesinin karşılığı ‘yemek pişirilen yer ve aş damı’dır.

Kavram olarak ‘mutfak’, iki anlamda kullanılmaktadır. Birinci anlamı mekansal olarak, ikinci anlamı ise kültürel ilişkiler kurularak tanımlanmaktadır. O halde genel olarak mutfak kavramını, mutfak mekanı ve mutfak kültürü olarak iç içe geçmiş iki alanda tanımlamak mümkündür. Düzgün ve Özkaya’nın (2015) da belirttiği gibi “insanlığın ilk yaşam belirtilerini vermeye başladığı tarihten itibaren zorunlu bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkan yemek ihtiyacı ve bu ihtiyacı karşılamaya yönelik olarak gelişen mutfak kavramı”, çeşitli dönemler boyunca farklı değişim evrelerinden geçmiştir. Değişen bu evrelerin başında mutfağın kültürel ve mekansal değişimleri de yer almaktadır ki ilerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

2.1. MUTFAK KÜLTÜRÜ

Kültürel ilişkiler yoluyla tanımlanan kavram olarak mutfak, çoğu zaman ülkelerin isimleri ile birlikte yer alarak aynı zamanda o ülkeye ait bir göstergesi haline gelmektedir: Örnek olarak Çin Mutfağı, Türk Mutfağı ve Fransız Mutfağı verilebilir. Bu tür

tanımlamalar aynı zamanda da o ülkenin kültürel yapısı ve yaşam biçimini ifade etmektedir (Güler ve Olgaç, 2010).

Toplumdan topluma farklılık gösteren mutfak kültürü, belirli bir toplumda yaşayan insanların dini inançları, sosyoekonomik koşulları, tarım özellikleri ve diğer toplumlarla ilişkisine göre biçimlenmektedir. Mutfak kültürü, bu özellikler içerisinde kendine yer bulmaktadır, fakat bu durum iki şekilde gerçekleşmektedir: Mutfaklar ya içinde buldukları faktörlerden etkilenip kendilerine has bir kültür yaratmaktadırlar ya da diğer toplumların kültürleri ile etkileşimde bulunup benzerlikler kazanmaktadırlar. Bu durumda mutfak kültürünün nasıl geliştiği, diğer toplumlardan nasıl etkilendiği ve günümüze kadar nasıl geldiği önem kazanmaktadır.

Bu kapsamda, kültürel bir yapı olarak ele alındığında; mutfak, toplumların değerlerini en uzun süre içerisinde barındıran, geçmişten günümüze en önemli kültür halkalarından biri olan ve en zor değişen kültürlerdendir. İnsanların en temel ihtiyaçlarından oluşan mutfak kültürüne tarihsel olarak bakıldığında; toplumların gelenek ve görenekleri, refah durumları ve sosyokültürel boyutlarına paralel olarak, birbirinden farklı gelişim aşamalarından geçmiş olduğu gözlemlenebilmektedir. Bunun yanı sıra, toplumların yaşam alanları için vermiş oldukları savaşlar, göçlerden kaynaklanan gelişmeler ve yer değiştirmeler de mutfak kültürünün saptanmasında önem taşımaktadır (Düzgün ve Özkaya, 2015).

Maviş (2003), mutfak kültürünü, beslenmenin sağlanmasına yönelik yemek, yiyecek ve içecek türleri ile bunların hazırlanmasında, pişirilmesinde ve saklanmasında kullanılan mekan ve ekipmanı, yörelere göre farklılık gösteren yeme içme geleneğinin oluşturduğu inanış ve uygulamalardan oluşan kültürel bir yapı olarak ifade etmektedir. Öyle ise, mutfak kültürü kavramı, sadece yeme içme ve türlerinin kategorize edilmesinin yanı sıra, özellikle belirli insan gruplarınca benimsenmiş, uzlaşmış bazı yöntem ve uygulama biçimleri, alışkanlıklar, davranış biçimleri, dolayısıyla bütüncül bir kültürel yapıyı da ifade etmektedir. Örneğin İran toplumunun mutfak kültüründe, pilav üzerinde kullanılan 'safran' (özel bir baharat) İran'ın yemek yeme alışkanlıklarının oluşturduğu mutfak kültürünün ayırt edici bir kültürel göstergesidir. İran geleneksel toplumundan

kalan bir başka örnek olarak; aile üyelerinin bir arada, bir sofrada ve yerde yemek yemeleri verilebilir ki bu kültürel kod çağdaş toplumların çoğunda hâlâ bir alışkanlık olarak devam etmektedir.

2.2. MUTFAK MEKANI

Mekansal olarak tanımlanan mutfak, Kaya'nın (2000) tanımına göre "yiyeceklerin hazırlandığı, pişirildiği ve tüketildiği yer"dir. Genel olarak ele alındığında mutfak mekanı, aile üyeleri tarafından kullanılan ev içi mutfak alanının yanı sıra, farklı içeriklerde ve farklı hizmetler veren kamusal iç mekanlarda da ihtiyaca göre çeşitli ölçeklerde yer alabilmektedir (restoran, otel, kantin, vb). Fakat bu çalışma kapsamındaki izlek konut mutfağıdır.

Mutfak mekanı, en genel ifade ile gıda (yemek) pişirme, hazırlama, servis, depolama ve temizleme gibi faaliyetlerin yerine getirildiği bir alandır. Yanı sıra dikiş dikme, ütü yapma, çamaşır yıkama ve yemek yeme gibi yan faaliyetlerin bu mekanda yürütülmesi, ailenin yapısı, kültürel özellikleri, adetleri, gelenekleri ve sosyoekonomik durumlarına göre değişmektedir; fakat her durumda "mutfak, konutun içerisinde başlıca çalışma alanlarından birisi olması, aile üyelerini bir araya getirmesi ve yaşamın devamlılığını sağlaması bakımından önemli bir mekandır" (Gönen ve diğerleri, 1990).

2.2.1. Mutfak Mekanının Tarihsel Gelişimi

Giedion'a göre; (1994) mutfağın tarihi, büyük ölçüde ısı kaynaklarının gelişimi ile bağlantılı olmuştur. Bununla birlikte; insanların beslenme ihtiyaçları ile birlikte ortaya çıkan mutfaklar her zaman toplumların odak noktası olma özelliğini korumuş, sürekli gelişen ve değişen bir yapı olarak tarif edilmektedir (Özyılmaz ve diğerleri, 2014). Mutfak alanı ilk olarak konutun merkezinde ve ateşin ısı kaynağı olarak kullanılması ile ateş ve ocağın etrafında yerini almıştır. O zamanlar ateş, ısı kaynağı olarak ve aynı zamanda pişirme amacıyla kullanılmakta iken yıllar geçtikçe işlevler ayrılmış; ısınma eylemi insanların sosyal etkileşimi için yaşam alanında, pişirme ise mutfak denilen mekanda yer almıştır. Bu kapsamda mutfak mekanının gelişiminin, pişirme eylemindeki gelişmeler ile bağlantılı olduğu söylenebilir (Tekmen, 2007).

Ubach'a (2003) göre; mutfağın icadı tarih öncesi insanının medeniyete bir adım daha yaklaştırılması için önemli bir keşif olmuştur. Bu öylesine önemli bir keşiftir ki ev ve medeniyet ateşin etrafında ve daha sonra mutfağın etrafında tasarlanmıştır denilebilir. Bu kapsamda ateşin konumlanmasının mutfak mekanının evrimindeki ilk adım olduğu söylenebilir. Ortaçağ boyunca gıda, baca ateşinde pişirilmiştir. On üçüncü yüzyılda mutfaklar, fırınlar ve masalar görünmeye başlamıştır. On beşinci yüzyılda mutfak evde ayrı bir oda olarak yer almıştır. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda kırsal mimaride derin bir yenilenme oluşmaya başlamıştır, fakat on yedinci yüzyılda bile genellikle bir sosyalleşme alanı olarak, bazen uyuma alanı veya yemek yeme alanı olarak kullanılmıştır. Daha sonra, on sekizinci yüzyılda havalandırmanın ortaya çıkması ile evin dağılımında değişiklikler olmuş ve mutfak mekanı, konutta bağımsız bir oda haline gelmiştir ve kendi alanını oluşturarak şekillenmeye başlamıştır. Havalandırmanın olmasına rağmen yine de ayrılmış ve hemen hemen evin geri kalanından gizli tutulmuştur (Tekmen, 2007).

Bu noktadan itibaren yirmi birinci yüzyıla kadar, endüstrileşme ve devamında teknolojik devrimler ile birlikte yaşanan köklü değişiklikler, mutfak mekanının geliştirilmesinde de etkin olmuştur. Toplum ve bireyin yaşamını büyük ölçüde etkileyen teknolojik gelişmeler, kent ve mekan ölçeğinden başlayarak en küçük donatı elemanlarına kadar değişmektedir. Toplumsal gereksinimler, bu gelişmelere yön vermektedir. Değişen yaşam koşulları, kullanıcıların değişen istek ve gereksinimleri, hızlı nüfus artışı, aile yapısındaki değişimler ve daralan mekanlar, konut iç mekanlarının biçimlenişini bir çok açıdan etkilemektedir (Özturan, 2010).

Bu kapsamda mekan olarak mutfağın gelişmesi teknolojik keşifler ve gelişmelerle doğru orantılı olarak belirgin dönüşümlere sahne olmuştur. Teknolojinin pişirme, soğutma, temizleme, havalandırma gibi eylemler için sağladığı kolaylaştırıcı buluşlar, mutfak mekanının kendi içindeki eylem parçalarının genişlemesi ve her seferinde yeniden düzenlenmesine sebep olmuştur. Bu gelişim sürecinde; Agat'ın (1991) da aktardığı gibi, özellikle elektrik, su ve havagazı tesisatı gibi gelişmeler farklı kültürlerde önemli kolaylıklar sağlamıştır. Mutfak mekanı, yıllar boyunca ev içerisinde merkezi bir yaşam alanı ve sosyalleşme yeri olarak radikal dönüşümler geçirmiştir. Geçen yüzyıl boyunca,

mutfak her zamankinden daha fazla değişmiştir. Mutfak mekanının geçirdiği önemli değişimler elektrik ve doğalgazın kullanılması, soğutma ve dondurma teknikleri, termostatik kontrolün dondurma ve pişirme için kullanımındır (Tekmen, 2007).

Sonuç olarak; tarih boyunca kültürel ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle değişen ve gelişen yemek yeme mekanı bugünkü mutfak kavramını oluşturmuştur. Önemli değişim eşiklerini içeren gelişim süreci; ateşin bulunması, endüstri dönemine kadar olan değişimler, teknolojik gelişmelerin etkisi, standardizasyon ve özellikle Frankfurt mutfağının devreye girmesi, üç ana başlık altında ele alınacaktır.

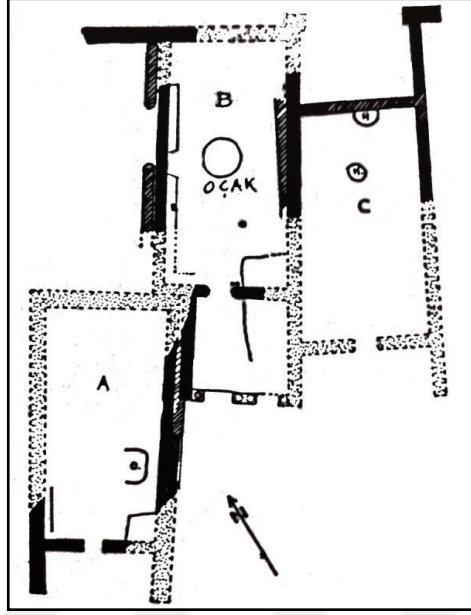
2.2.2 Ateşin Bulunması

İnsanoğlu yaşamı boyunca her alanda keşfettiği teknikler ve uyguladığı yöntemler ile bir sonraki nesillerin ilerlemesine de ortam sağlamıştır. Ateşin bulunması mutfak mekanı anlayışının doğması açısından önemli gelişmelerden biri olmuştur. Öyle ki, Sak'ın (2014) da aktardığı üzere “mekan yapısının değişimlerinde bile ateşin yer aldığı alan her zaman yerini ve önemini korumuştur” (Şekil 2.3).

Ateş, bağımsız yaşayan canlıların onun bulunduğu noktada bir araya gelerek topluluklar oluşturması gibi, ailenin de etrafında toplandığı bir unsurdur. Ailenin pişirme, ısınma, korunma gibi işlevlerini yerine getirmesine yardımcı olan ateş, ilk yemek yeme mekanı kavramını da ortaya çıkarmıştır. Zaman içinde ateşin kolay elde edilebilir hale gelmesi mutfağın önemini yitirmemiştir. Göçebe toplumlarda çadır ortasına yerleştirilen ocak bunun örneğidir (Sak, 2014).

Ateşin konut iç mekanındaki karşılığı ocaktır. İlk günden itibaren konutun merkezi bir noktasına yerleşen ocak, aile bireylerinin ısınma öncelikli eğilimleri ile etrafında bir araya gelen, daha sonra oturma, dinlenme, uyuma, sohbet etme eylemlerinin yanı başında gerçekleştiği bir sosyalleşme bölgesi oluşturarak, ateşin pişirmeye, ısıtmaya olanak vermesi ile birlikte yemek yapma, hazırlama ve bulaşık yıkama eylemlerini de kendi çevresinde toplamıştır.

Şekil 2.1: Beycesultan Evi

Kaynak: Cengiz Bektaş, 1996 / Aktaran: Sak, 2014, s.7

Zamanla gelişen mutfak iç mekanı düzenlemeleri, tüm bu eylem alanlarını ocaktan kopararak, kendi bireysel alanlarını oluşturmuş ve ateşin gerektiğinde devreye sokulduğu pişirme alanı da mutfak mekanının alt bölümlerinden birisi olarak ısınma ve sosyalleşme aracı olmaktan çıkmıştır. Bunun yanında yaşam mekanlarında şömine kullanılması halen az da olsa ısınma aracı olarak, fakat çoğunlukla etrafında oturma alanının düzenlenmesi ile geleneksel ocak kültürünün sürdürüldüğü dekoratif bir iç mekan unsuru olarak varlığını sürdürmektedir.

2.2.3 Teknolojik Gelişmeler (Sanayi Devrimi / Endüstrileşme)

Sanayi devriminden önce kültürel kavramlar ve ekonomik koşullar nedeniyle yemek yeme ve ısınma alanları ortak bir alan olarak kullanılmakta idi. Fakat onsekizinci yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi ve teknolojik gelişmeler ile birlikte, buharlı makinelerin bulunması, fabrikasyon üretimin gelişmesi ve hızlı üretimin ortaya çıkmasıyla birlikte bu gelişimler konut içi donatım elemanlarını da değiştirmiştir. Kırsal alanlardan kentsel alanlara yapılan göçler, değişen ekonomik koşullar ve makineleşmeye bağlı gelişimler, mutfak tasarımını da etkilemiştir. Konut kurgusunun değişmesiyle üst sınıf ailelerde birden çok mekanlı konutlar görünmeye başlamıştır.

Bununla ilgili olarak da yemek pişirilen yerin yaşam alanı ile ayrımı gözlemlenmektedir (Sak, 2014).

Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında gaz kullanan ocakların kullanılması, yeni gelişmelere ortam sağlamıştır. Endüstri Devrimi ile yoğunlaşan kentsel yaşamda oluşan sağlıksız şartlar zamanla düzeltilmiştir, fakat su ve havagazının devreye girmesi ile mekansal kurgu değişmiştir. Yemek yapmak için kullanılan havagazının yanlış uygulamalarından meydana gelen ölüm ve yangın vakaları nedeniyle, mutfak mekanının oturma alanlarından ayrı tutulması ve bu alanın küçülerek bir servis bölümü haline gelmesi gereği ortaya çıkmıştır (Ağat, 1983).

Bu durum; mutfak mekanının servis alanını (pişirme, temizleme, ısıtma, yıkama, hazırlama, soğutma, vb) diğer alanlara kapalı bir oda, başka bir deyişle ayrık bir iç mekan birimi haline getirmiştir. Böylece mutfak mekanı; kendi içinde alt alanları olan, kullanım sıralamasının önceden planlanması gereken, kendine özel donatılar gerektiren, ayrıca tesisat bağlantılarıyla konutun diğer ıslak hacimleri ile ilişkilenen, konutun diğer ana eylem alanlarının yanında, tasarlanması gereken en önemli özerk iç mekanlardan biri olmuştur. Bu kapsamda; mutfak mekanında konfor, çalışma kolaylığı, sergileme, depolama ve benzeri bir çok probleme çözüm üretmeyi amaçlayan mutfak sistemleri geliştirilmeye başlanmıştır.

2.2.4 Standardizasyon ve Frankfurt Mutfağı

Zamanla değişen mutfak sistemlerinin bir uzantısı olan modüler mutfaklar, teknoloji ve sanayileşmenin gelişimiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Kullanıcının yaşam standartlarının değişmesi, gereksinim ve beklentilerinin artışı ile modüler mutfaklar, seri olarak birbirini tekrar eden çok sayıda ve hızlı üretilen birimlerden oluşmaktadır. Bu nedenle de “ergonomik koşullar ile yapılır ve belirli ölçülerin dışına çıkamaz” (Sak, 2014).

Şekil 2.2: Frankfurt Mutfağı

Kaynak: Grete Schütte-Lihotzky,1927/Aktaran Hill, 2003.S.15

Frankfurt Mutfağı 1926 yılında standart bir düzen olarak geliştirilmiştir. Bu mutfaklar pişirme süresini azaltmak, mutfak işlerini optimize etmek ve iyi donanımlı bir mutfak oluşturmak için maliyeti düşürebilmek amacıyla inşa edilmiştir. İlk başta, insanların değişen bu süreçlere alışkın olmamaları nedeniyle, küçük ölçülerde olması ve alanda sadece tek bir kişinin çalışabilmesinden dolayı, kadınları hapsedmekle ilgili eleştiri almıştır.

Fakat Frankfurt mutfakları yirminci yüzyılda, ekonomik gelişmelerden dolayı, kiralık daireler için bir standart haline gelmiştir. Bu mutfaklar bir kez daha, pratik nedenlerden dolayı yaşam alanlarından ayrılması gereken bir çalışma alanı olarak görülerek standart ölçüler ve düzenler geliştirilmiştir. Ayrıca kullanılan ekipmanlar standart hale gelmiştir: Musluktan sıcak ve soğuk su, mutfak eviyesi, elektrik veya gaz ocağı ve bir fırın kullanılmıştır. Buzdolabı da sonraları standart bir öğe olarak eklenmiştir. Son olarak da, bulaşık makinesi ve mikrodalga eklenmiştir (Tekmen, 2007) (Şekil 2.2).

Mutfak mekanı tasarımındaki değişimler doğrultusunda; modülerizasyonun bir düzenleme biçimi olan açık mutfaklar, mutfak alanının konut içindeki yerini ve önemini dönüştürecek şekilde öne çıkmıştır. Bununla birlikte; mutfak ve yaşam alanının bütünleşmesi ve birbirine görsel olarak şeffaflaşması söz konusu olmuştur ki, bu konu

İran geleneksel konutunda mahremiyet anlayışı ve açık mutfak kullanımı bağlamında ilerleyen bölümlerde daha detaylı bir şekilde irdelenecektir.

2.3. KONUT MUTFAĞI

Konut mutfağı insanların beslenme ihtiyaçlarını giderebilen bir mekan olmasından ziyade aile bireylerinin bir araya gelmesinde, yaşamlarını sürdürmesinde ve kültürel faaliyetlerin yer almasında önemli bir rol almaktadır (Yeşilkavak, 2007). Sayel (1993), günümüzde mutfağın sadece yemek yeme gereksinimlerini karşılayan bir mekan olmadığını, yaşam ile iç içe olduğunu ve diğer mekanlar ile bütünleştiğini belirtmiştir. Konut mutfakları sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmelere paralel olarak mekan ve donatılarında değişime uğramış ve diğer mekanlar ile ilişkilerine, kullanım biçimlerine göre farklılıklar göstermiştir (Yıldırım, 1999).

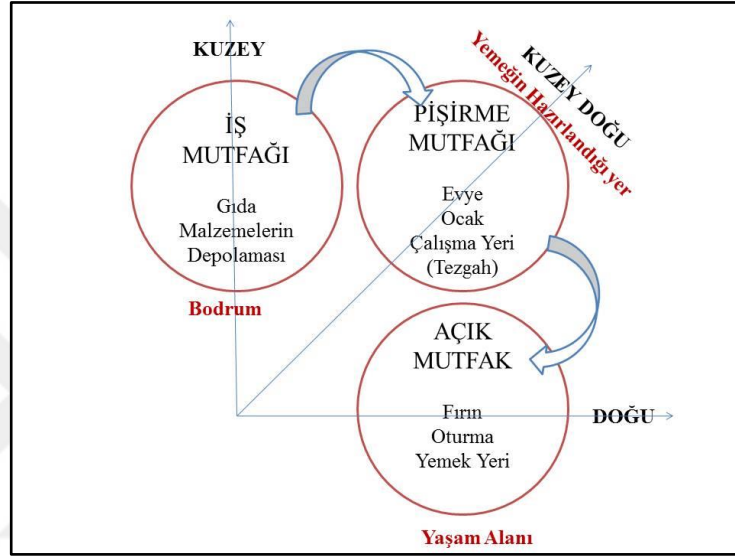
Raymond Fordyce, ailenin çalışmak, oyun oynamak, yemek yemek ve zaman geçirebilmek için, mutfağın ev hayatının aktif bir merkezi olduğunu anlatmaktadır. Koontz ve Dogwell (1994) mutfağı genellikle ev içinde yetişkinler ve çocuklar arasındaki etkileşime hizmet eden bir konum olarak kabul etmektedir. Bu tanımlardan da anlaşıldığı gibi ‘yaşam mutfağı’ birbirinden ayrı olan dört odayı birleştirerek gerçekleştirmektedir: Çamaşırhane, yemek hazırlama, yemek odası ve oturma odası (yaşam alanı). Bu kapsamda mutfak mekanı, konutun sosyalleşme ve hizmet alanlarının birleştiği bir programı göstermektedir.

2.3.1. Mutfanın Konuttaki Yerleşimi

Mutfak, konuttaki diğer alanlar ve bölümlere göre daha fazla faaliyet içeren ve zaman geçirilen bir mekan olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle ev içindeki konumu ve diğer alanlar ile olan ilişkisi de önem kazanmaktadır. Mutfanın konut içerisinde yerleşimiyle ilgili dikkate alınması gereken konulardan biri, ana girişe yakın olmasıdır. Çünkü dışardan gelen gıda malzemelerinin, evin içerisinde fazla dolaştırılmadan, en kısa yoldan mutfakta depolanması gerekmektedir. Mutfanın evdeki konumu ile ilgili önemli olan bir başka konu ise, güneşin yönüdür. Mutfak, yiyecekler ve gıda malzemelerinin hazırlandığında veya hatta hazırlanmadan önce depolandığı bir mekandır; bu nedenle de mutfanın güneş alan yönlerde bulunmaması gerekmektedir (Ağat, 1991).

Sak (2014) mutfağın konumlandırılması için uygun olan yönleri şu şekilde açıklamaktadır: İş mutfağı için kuzey, yemek mutfağı için kuzey doğu ve açık mutfak için de mekanın doğu bölümleri tercih edilmektedir. Şekil 2.3’de, Sak’ın (2014) konut mutfaklarının tiplerine göre yönlerini gösterdiği diyagramına dayanarak, yazar tarafından oluşturulan diyagram sunulmuştur (2016).

Şekil 2.3: Konut mutfaklarının tiplerine göre yönleri

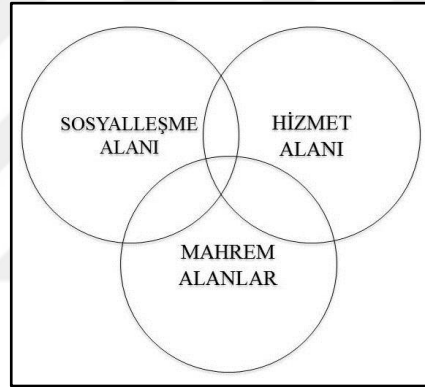
Şekilde 2.3’de görüldüğü üzere iş mutfağı olarak adlandırılan bölüm, mutfağa ait depolama alanıdır ve bodrumda bulunması önerilmiştir. Yemek mutfağı olarak adlandırılan bölüm ise pişirme bölümüdür ve çalışma yeri, eviye ve ocağı içermektedir. Doğü yönüne doğru ilerledikçe açık mutfak diye adlandırılan, en doğuda oturma bölümünü içine alan ve yemek yeri, fırın gibi alanları içeren bölüm vardır. Buradaki bir önemli nokta, yemek yeme ve oturma alanının her zaman konut mutfağı programının içine dahil ediliyor olmasıdır. Bu bağlamda, ev sakinlerinin sosyalleşmesi ve misafirlerin ağırlanmasını kapsayan bu aktivite alanı, yaşam alanını mutfak servis alanı ile doğrudan ilişkilendirmektedir.

2.3.2 Mutfak Mekanının Konutun Diğer Alanları ile İlişkisi

Mutfağın konuttaki yerleşimi, gün boyu içeri alınan gün ışığı, gün ışık ve ısısının mutfak mekanı içindeki eylem alanları ile olan ilişkisi açısından önemlidir. Bunun yanında genellikle konutun girişine ve dolayısıyla girişle ilişkili mekanlara yakın olarak

konumlandırılması, neredeyse tüm kültürlerde uzlaşmış bir planlama kuralıdır. Bunun yanı sıra, mutfak mekanının diğer alanlarla olan ilişkisi, günümüzde kullanıcıların yaşam biçiminin değişkenliğinden dolayı, konut içerisinde yer alan eylemler ve eylem alanları bilimsel olarak araştırılmış ve bu ilişkiler derecelenerek sınıflandırılmıştır. Örneğin küçük yaşta çocuklara sahip olan ailelerde, annenin mutfak ve çocuk odası arasında sürekli git gel yaşadığı için, o mesafenin en fazla 5 metre olması önerilmiştir (Agat, 1991). Bir başka örnek olarak, mutfağın gürültüsü ve kokusundan dolayı konutun diğer alanlarından ayrı yapılması veya gerekli olan durumlarda da hem işitsel ve hem görsel olarak bağlantılı olabilmesi istenilmiştir (Yeşilkavak, 2007). Bu nedenle de konutlar üç farklı bölüme ayrılmıştır: Sosyal alan, hizmet alanı ve mahrem alanlar.

Şekil 2.4: Konut mahrem alanlarının ilişkisi

Bu kapsamda sosyal alan ailenin bir araya gelmesi, sosyalleşme alanı ve kamusal alan olarak tanımlanmaktadır. Mutfak alanı ve servis alanlarını içeren bölümler hizmet alanı olarak, mahrem alanlar ise yatak odaları ve daha özel alanları içermektedir. Bu alanların birbirine olan uzaklık ve mesafesi düşünüldüğünde mahrem alanların diğer bölümlerden daha uzak mesafede olması, alan düzenlemelerinde dikkat edilen konulardır. Şekil 2.4'deki ilişki diyagramında görüldüğü üzere evin mahrem alanları, hizmet alanları ve sosyal alanları birbirleri arasında ilişkili iken, aynı zamanda üç grubun da ortaklaştığı ilişkiler mevcuttur. Dolaşım kolaylığı ve aktivitelerin etkileşimleri açısından ideal olan, tüm grupların ortak kullanıldığı geçiş alanlarının bulunmasıdır.

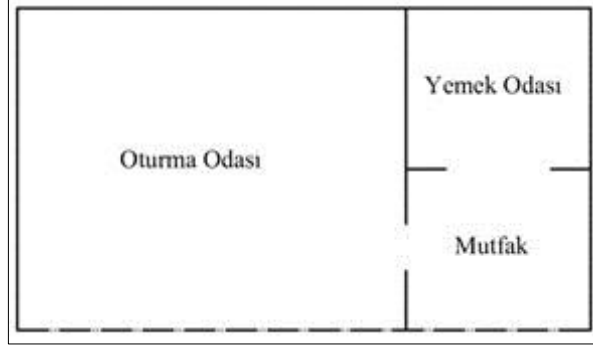
2.3.2.1 Mutfağın yemek yeme alanı ile ilişkisi

Konut içerisinde mutfağın diğer alanlarla olan ilişkisinde en önemli etkenlerden biri, yemek yeme alanı ile bağlantılı olmasıdır. Yemek yeme mekanının gelişimi medeniyetten medeniyete farklılık göstermiştir. Kimi medeniyetlerde pişirilen ve yenilen mekan birlikte iken, kimisinde de aynı hacim içinde işlevini sürdürmüştür. Örneğin; eski Yunan'da, zengin evlerinin dışında ayrı bir bölüm olmayan mutfak aynı zamanda toplanılan ve oturulan bir mekan iken, Roma Dönemi'nde büyük salon yanındaki bölmelerden biri halini almıştır. Mezopotamya kültürlerinde mutfak yeraltında yapılmış, tavandan açılan pencere yardımıyla havalandırılması ve ışık alması sağlanmıştır (Ünügür, 1997).

Kullanıcının yaşam tarzı dikkate alındığında, yemek yeme alanının konumlandırılması farklılıklar göstermektedir. Kullanıcı profiline göre mutfağın bir kısmı sadece hazırlama ve pişirme bölümü olarak ve diğer bölüm ise yemek yeme alanı olarak kullanılabilir (Sak, 2014). Yemek masası, mutfağın yemek yeme alanı ile olan ilişkisini kolaylaştıran faktörlerden biridir. Tabaklar, bardaklar ve diğer gereçlerin taşınmasında kolaylık sağlamakta; dolaşım alanlarının kısıtlanmasında yararlı olmaktadır. Kullanıcının bir kısım yemek hazırlıklarını bu masada yapabilmesi için mutfağa daha yakın olması yararlı olacaktır. Ayrıca çocukların bu masada oyun oynarken veya ders çalışırken mutfaktan kontrol edilebilir olması öngörülmektedir (Agat, 1991).

“Mutfak ile yaşama mekanındaki yemek yeme eylem alanı arasında bağlantı sağlayan servis penceresi sadece taşıma kolaylığı sağlamaktadır. Görsel bağlantı için böyle bir servis penceresi yetersiz kalmaktadır. Bundan dolayı mutfak ile yemek yeme alanının birbirinin yanında ve doğrudan bağlantılı olması istenir” (Arcan ve Evcı, 1992) (Şekil 2.5).

Şekil 2.5: Mutfakın yemek yeme alanı ile ilişkisi

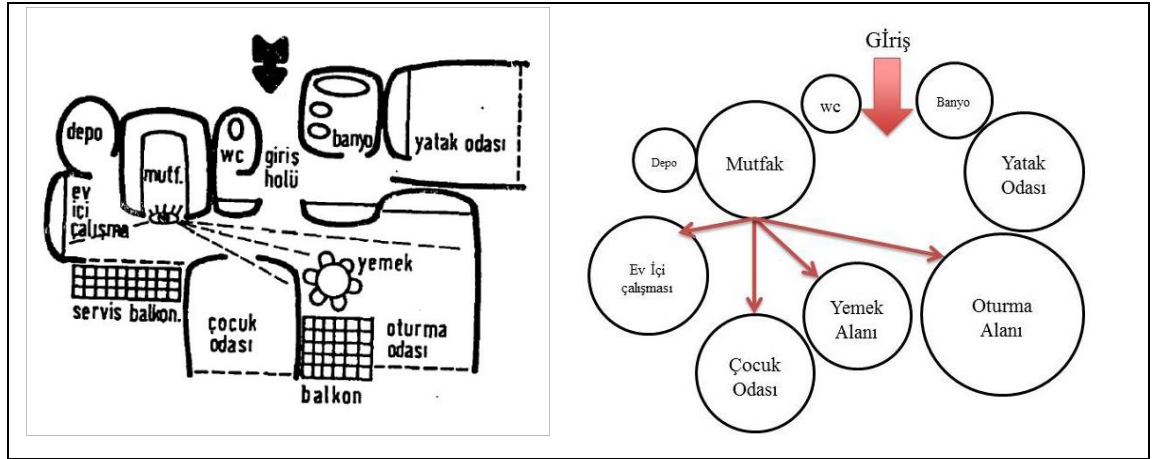
Yukarıdaki şemada görüldüğü üzere mutfak, oturma odası ve yemek odası ile birlikte düşünüldüğünde; yemek yeme alanının mutfak alanı ile ilişkisi, oturma alanına olan ilişkisine nazaran daha kuvvetli ve yakın olarak yer almaktadır.

2.3.2.2. Mutfakın Yaşam Alanı ile İlişkisi

Mutfak alanı için yaşam alanının anlamı, yakınlık ilişkisi, yaşam alanının içerdiği aktivite alanları, mutfakın ev halkı ve misafir ilişkilerini kuran temel unsurlardandır. Ayrıca kültürel farklılıklarla yaşam alanı-mutfak ilişkisi değişkenlik göstermektedir. Bu farklılıklar farklı toplulukların, yabancı insanlara, dışardan gelenlere, yakınlarla nasıl davrandıkları, evin mahremiyetine ilişkin nasıl bir anlayışa sahip olduklarına göre farklılıklar içerebilmektedir.

Konutların sosyal alanı olarak tanımlanan yaşam alanı, kullanıcıların gündelik yaşamı için kullanılmaktadır. Bu alan; aile aktivitelerinin yapılması, bir araya gelinmesi, sohbet edilmesi, televizyon izlenmesi hatta yemek yenilmesi için kullanılan bir alandır. Bazı ailelerde aynı anda misafir ağırlama alanı olarak da konutta yer almaktadır. Bu alanın konumlandırılmasında diğer alanlar ile özellikle de mutfak alanı ile olan ilişkisi dikkate alınmıştır. (Şekil 2.6) Şekil 2.6, mutfak alanının evin diğer alanları ile olan iletişimini göstermektedir. Bu alanın yemek yeme ve oturma alanı ile olan ilişkisinin, özellikle de görsel iletişimin, sağlanması gerekmektedir. Diyagramda görüldüğü üzere; mutfak servis alanının çocuk odası, yemek masası ve çalışma alanı ile görsel iletişimde olduğu, depolama alanı ile yakınlık ilişkisi ve evin diğer mahrem alanları ile (banyo, yatak odası) özellikle bir yakınlık ya da görsel iletişim içinde olmadığı belirtilmelidir. Sonuç olarak mutfak mekanının konutta en direkt ilişkili olduğu alanlar, yaşam alanlarıdır.

Şekil 2.6: Mutfağın diğer alanlar ile olan ilişkisi

Kaynak: (sol) Sak, 2014.

Kültürleri bakımından yemek yapma ve yemek yeme kavramının önemli olduğu ailelerde; mutfak, yaşam alanlarından ayrı, özel bir alan olarak kurulmuştur. Fakat; kalabalık olmayan, çalışma hayatına bağlı ve daha çok pratik yemek hazırlamak isteyen ailelerde, mutfak, salon içerisinde bir mekan olarak tercih edilmektedir (Sak, 2014). Yaşam alanı programına dahil olan aktiviteler, mutfak mekanı ile etkileşim içinde olmaya da olanak verebilir niteliktedir. Bu kapsamda bazı aktiviteler çeşitli durumlarda mutfak alanına dahil olmuştur (oturma, TV izleme, yemek yeme).

2.3.3 Konut Mutfağı İç Mekan Planlaması

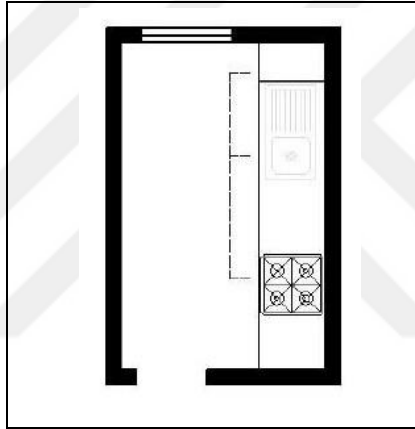
Mutfakların planlanması, şekillenmesi ve konuttaki yerleşimi kullanıcıların profiline göre değişmektedir. Mutfak sosyal hayatın olduğu kadar, kültürel değerlerin de bir yansıması olup, günlük yaşam sürecinin önemli bir bölümüne yanıt vermektedir. Bu bağlamda mutfağın, konut iç mekanlarının en kapsamlı bölümlerinden biri olduğu söylenebilir (Phipps, 1996).

Bireyin yaşamını doğrudan etkileyen teknolojik ve endüstriyel değişimler ışığında, mekan biçimlendirmelerinin oluşmasında etkili olan iç mekan planlamasına, çağdaş konutlarda daha da özen gösterilmiştir. Konut mutfaklarının iç mekan planlaması, kullanım biçimi, mekan özellikleri ve kullanıcı gereksinimlerine bağlı olarak yapılmaktadır. Kullanım biçimine göre oluşturulan mutfaklar I, L, U, koridor tipi ve özel mutfak gibi değişik tiplerde düzenlenebilmektedir (Yıldırım,1999). Ayrıca diğer

alanlar ile olan ilişkilerine ve içinde yer alan eylemlere göre de üç farklı tipte düzenlenmiştir: Kapalı çalışma mutfağı, açık çalışma mutfağı ve yemek yeme mutfağı (Yeşilkavak, 2007).

Mutfak tiplerinden açık mutfak, bu çalışmanın kapsamında problem nesnesini oluşturmasından dolayı detaylı bir şekilde açıklanacaktır. Diğer mutfak iç mekan planlama tiplerine ise kısaca değinilerek örnekler verilecektir. I tipi mutfaklarda tezgah bir duvar boyunca düzenlenmiştir ve mutfak aktiviteleri bu tezgahta yer almıştır (Şekil 2.7).

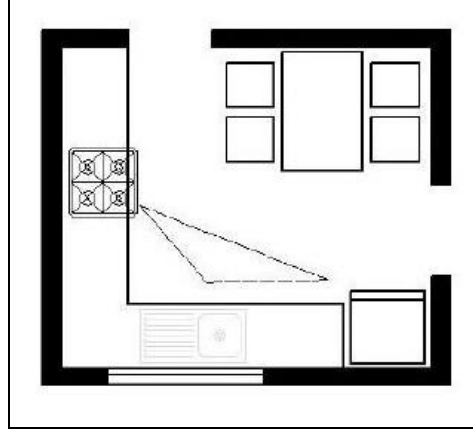
Şekil 2.7: I tipi mutfak

Kaynak: Arcan ve Evcı, 1992

L tipi mutfak: Bu tip mutfaklarda tüm aktivite planları birbirini kesen iki duvar boyunca yer almıştır. Bu tip mutfaklarda çalışma üçgeni kendiliğinden ortaya çıkar ve bölünmez (Arcan ve Evcı, 1992). Planlar üzerinde de belirlendiği gibi çalışma üçgeni ocak, evye ve buzdolabının mutfakta olan yerleşimini belirtmektedir (Şekil 2.8).

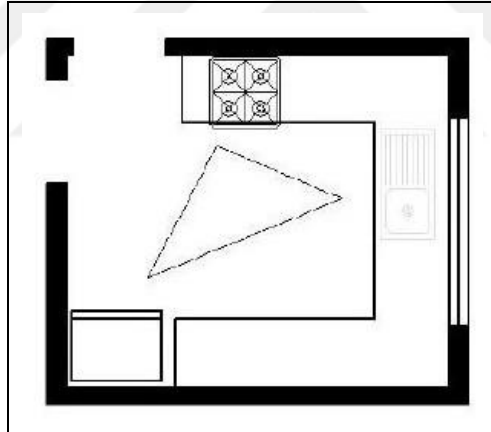
Şekil 2.8: L tipi mutfak

Kaynak: Arcan ve Evcı, 1992

U tipi mutfak: Mutfak işlevlerinin üç duvar boyunca yer aldığı mutfak tipidir. Çalışma merkezleri birbirine yakın olmakla birlikte çalışma üçgen bölünebilir (Şekil 2.9).

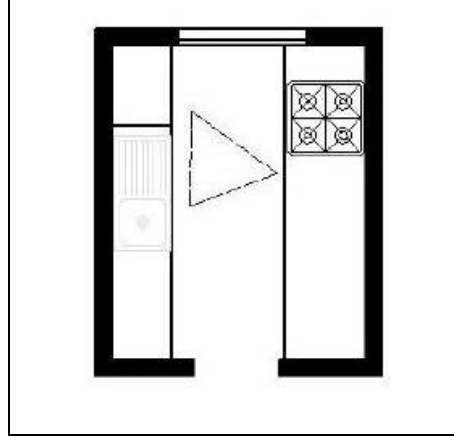
Şekil 2.9: U tipi mutfak

Kaynak: Arcan ve Evcı, 1992

Koridor tipi mutfak: Tüm mutfak aktiviteleri birbirine iki paralel duvarda konumlandırılmaktadır (Şekil 2.10).

Şekil 2.10: Koridor tipi mutfak

Kaynak: Arcan ve Evcı, 1992

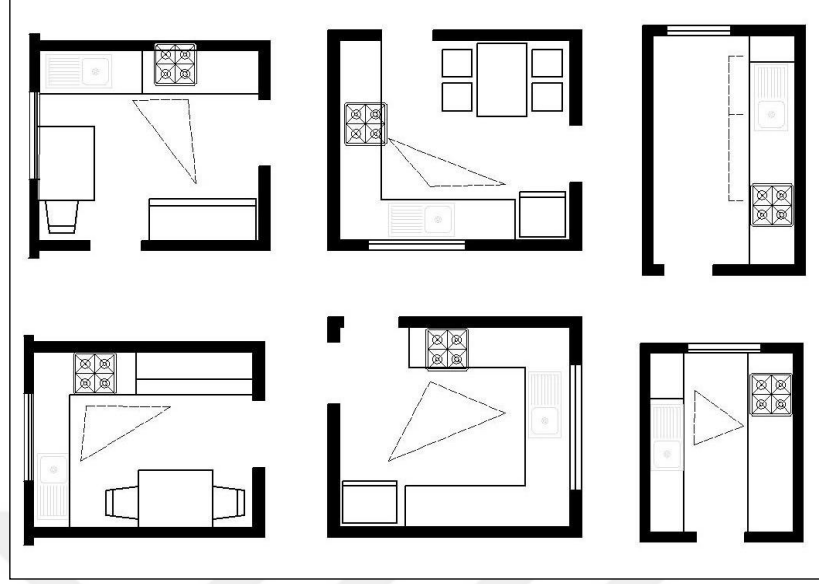
Özel mutfak tipi: Yukarıda anlatılan farklı plan tiplerinden oluşan veya bu mutfak tiplerinin dışında kalan mutfak tipidir. Örneğin G mutfak tipi (Arcan ve Evcı, 1992). Bu temel mutfak iç mekan planlama tiplerinin yanı sıra kuşkusuz farklı özel mutfak planlama tipleri de tasarlanabilmektedir.

2.3.3.1 Konut mutfak tipleri: Oda Tipi (Kapalı) Mutfak

Etrafını duvarlar saran veya duvarlar ile sınırlanan oda niteliğinde bir mekandır. Bu mekanın yaşam alanları ile olan iletişimi bir veya iki kapı ile yapılmaktadır. Mutfağın oturma alanı ile direkt olarak göz teması bulunmamaktadır.

Oda tipi mutfak tipleri yaşam alanlarından ayrı konumlandırılmaktadır ve sadece mutfak işleri ile ilgili eylemler bu mekanda gerçekleşmektedir. Bu eylemler, yemek pişirme, hazırlama, depolama ve yıkama gibi ana eylemleri içermektedir. Kullanımın kolaylaştırılması amacıyla özellikle küçük ölçülerde tutulmaktadır (Arcan ve Evcı, 1992). Şekil 2.11'de kapalı mutfakların farklı biçimleri gösterilmiştir. Çalışma mutfağı olarak da adlandırılan bu tip mutfaklar, kısıtlı alan kapladığı için özellikle toplu konutlarda uygulanmaktadır. Daha küçük yapıldığı takdirde çeşitli sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu mutfaklar ne kadar küçük olursa o kadar iyi havalandırılmaları gerekmektedir. Çalışma mutfakları ancak işlevlerini kapsayacak büyüklükte olduklarından, yemek yeme işlevi başka bir mekanda çözülmektedir (Sak, 2014).

Şekil 2.11: Farklı biçimlerde mutfak örnekleri

Kaynak: Arcan ve Evcı, 1992.

Bu tip mutfaklarda yemek yeme eyleminin mutfakta yer alması, yaşama mekanındaki yemek masasında yemek yenildiğinde ortaya çıkan fazladan çalışma ile fazla dolaşım gerektiren hizmetten dolayı zaman ve enerji kaybı gibi olumsuzlukları azalttığından, çalışan aileler için en olumlu çözümlerden biri olmaktadır. Burada kısa sürede ve kolay bir şekilde kahvaltı veya yemek yeme eylemi en az enerji kaybı ile gerçekleştirilmektedir. Bu mutfaklarda yemek masası da yer aldığından bir kapı ile teras veya balkona çıkıldığında doğa manzarasından yararlanılarak dış mekanın da kullanımıyla işleve bağlı kullanım değeri daha da artırılabilir (Agat, 1991).

2.3.3.2 Konut Mutfak Tipleri: Açık Mutfak

Daha önce bahsedilen, mutfak iç mekan planlama tiplerinin farklı kombinasyonlarının düzenlemeleri ile oluşan bir plan tipidir. Açık mutfaklarda önemli eylemler bir duvar boyunca düzenlenen bir tezgah üzerinde yapılmaktadır. Açık mutfak tanımı, kapalı mutfağın etrafını saran bir veya iki duvarın ortadan kaldırılması ile, yaşam alanı ile iç içe geçerek oluşan mutfak alanı olarak anlaşılabilir. Mutfağın oturma alanından ayrımı ufak bir tezgah veya bar ile yapılmaktadır. Tezgahın arkasında duran kullanıcı oturma alanı, yaşam alanı veya konutun diğer alanlarını gözlemleyebilmektedir. Ayrıca açık

mutfağın kullanımında mutfak, servis alanı ile yaşam alanı arasındaki tezgahın servis, çalışma ya da kahvaltı için kullanıldığı belirtilmelidir.

Açık mutfaklarda ailenin yaşama mekanı ile mutfak servis alanının bir mekan bütünlüğü sağlayacak şekilde ele alınması öngörülmektedir. Açık mutfakta yemek yeme mutfağının aksine birinci derecede önemli olan eylem grubu, oturma ve yemek yeme eyleminin birlikte ele alınmış olmasıdır. Mutfak içi eylemleri ikinci derecede yer almış; esas mekan, yemek yeme ve oturma alanlarına ayrılmıştır (Agat, 1991). Bu kapsamda, kapalı/oda tipi mutfaktaki modüllerin varyasyonlarının kullanılmasına rağmen, sosyal alanlarla ilişkisi (yaşam alanı, yemek yeme alanı) ve alanlardaki sınırın kalkması açısından, açık mutfak oda tipi kapalı mutfaktan çok net olarak ayrılmaktadır.

1930 yıllarında Avrupa’da tasarlanan sosyal konutlarda çok sık uygulama alanı bulan açık mutfaklar, yaşama ve mutfak eylemlerini bütünleştirmiştir. İlk olarak Frankfurt’ta on bin adet sosyal konutta uygulama alanı bulmuştur. Fakat zaman içerisinde yerini kapalı mutfağa bırakmıştır (Alyanak, 1997). Oysa bugün, mutfaklar sadece yemek gereksinimlerini karşıladığımız mekanlar değil, yaşamın bütün hareketliliği ile devam ettiği bir yaşama ortamı olarak düşünülmektedir (İldemir, 1997). Fakat artan konut ihtiyacına cevap verebilmek için yapılan konutlarda bu duruma rastlamak pek mümkün değildir. Bunun başlıca nedenlerinden bazıları hızlı nüfus artışı, ekonomik koşullar ve sosyokültürel değişimle ilgili sınırlamalardır. Toplumların değişen yaşam koşulları, aile yapısındaki değişimler, kullanıcıların zaman içinde değişen istek ve gereksinimleri, hızlı nüfus artışı nedeniyle daralan mekanlar, konut iç mekanlarının biçimlenişini etkilemektedir (Öcal, 2001). Bu nedenle özellikle apartman tipi konutlarda her kullanıcı için kişiselleşmiş bir tasarım mümkün olamamakta, varsayılan ihtiyaçlar doğrultusunda genel bir tasarım yapılmaktadır (Özturan, 2010).

Açık mutfak kullanma eğilimi, aile yapısı, sosyal statü, sosyokültürel değer ve normlarına göre değişmektedir. Evde daha az zaman geçiren aileler, daha pratik yemekler pişirmeyi tercih ettiğinden, açık mutfak kullanma eğilimleri daha fazladır (Sak, 2014).

Açık mutfaklarda ailenin yaşama mekanı ile mutfak bir mekan bütünlüğü sağlayacak şekilde ele alınmaktadır. Yemek yeme mutfağının aksine, açık mutfakta birinci derecede önemli olan, oturma ve yemek yeme eyleminin birlikte ele alınmış olmasıdır. Mutfak içi eylemleri ikinci derecede yer almış; esas mekan yemek yeme ve oturma alanlarına ayrılmıştır (Agat, 1991).

Şekil: 2.12: Açık mutfak tipi

www.robortmelbourne.com.au/storage-solutionstezgah.msxlab.orgforummoda324950-mutfak-dekorasyonu.html

Bu mutfaklar genel olarak yaşam alanı (yemek yeme mekanı ve oturma alanı) ile birbirine açık olduğundan mekansal mahremiyet açısından oturma ve yemek yeme alanlarının mutfak mekanı ile birleştiğini, özellikle de sağladığı görsel bütünlüşmeyi vurgulamaktadır (Şekil 2.12).

Genel olarak mutfak mekanı servis alanı olarak geçerken, açık mutfak olduğu durumda yaşam alanı ile bütünlüşerek evin sosyal mekanının parçası haline gelmektedir ve bu durum mahremiyetin önemli olduğu kültürlerde farklı durumlara yol açmaktadır. Evin kamusal ve özel mekanlarının hiyerarşisini değiştiren bu durum, yaşam tarzı olarak mahremiyeti önemseyen toplumların mekansal düzenlemelerinde önemli bir problem tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır ki bu çalışmada detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

3. İRAN GELENEKSEL KONUTUNDA MAHREMİYET – MUTFAK

Bir toplumun mimarlık kimliği o toplumun geleneklerine, inançlarına ve kültürüne işaret etmektedir (Ghomi & Abbaszade, 2014). Giriş bölümünde de yazıldığı gibi İran'ın 1800-1925 yılları arası “Qajar Dönemi” olarak geçmektedir (Diba & Dehbashi, 2004). Qajar Dönemi'nde yapılan binalar hem tasarım ve hem uygulama tekniği açısından bir gelişme dönemini işaret etmektedir. Bu dönemin mimarisini en çok etkileyen ve değiştiren etkenler, İran toplumunun kültür ve inançlarıdır. Bu inançlar hem gelenek hem dini inançlarını kapsamakta ve İran kimliğinde bir değer olarak tanımlanmaktadır. Bu inançlar bir yandan İran geleneksel mimarisinde binaların, özellikle de konutların gizlilik, konukseverlik, akrabalık ve iklim kurallarını; bir taraftan da, simetri, ölçülülük, ritim ve düzen özelliklerini etkilemiştir. Ayrıca bu döneme ait binalarda yapılan her bir alan ve her bir tasarım unsuru kendine ait anlam ve değere sahiptir. Tüm bu değerler, kurallar ve düzenler, İran geleneksel mimarisinin kimliğinin güçlü bir biçimde tanımlanabilirliğine sebep olmuştur.

3.1. İRAN GELENEKSEL KONUTU

İran geleneksel mimari yapısının şekillenmesinde gizlilik, konukseverlik, akrabalık ve iklim gibi faktörlerin önemlerinin göreceliğinin nicel olarak ifade edilmesi mümkün değildir. Bu faktörlerin etkileri farklı yerlerde farklı derecelerde olabilmektedir. Fakat, sosyal ve kültürel faktörlerin etkisinin mekansal sınırlamaların oluşmasında güçlü olduğu bilinmektedir. Bazı durumlarda, gizlilik ve konukseverliğin egemen olduğu tespit edilebilmekte ve belirleyici olabilmektedir. Başka bir durumda, örneğin çöl bölgelerinde, iklimin mekansal organizasyon üzerinde büyük bir etkiye sahip olması mümkündür (Memarian, 1998).

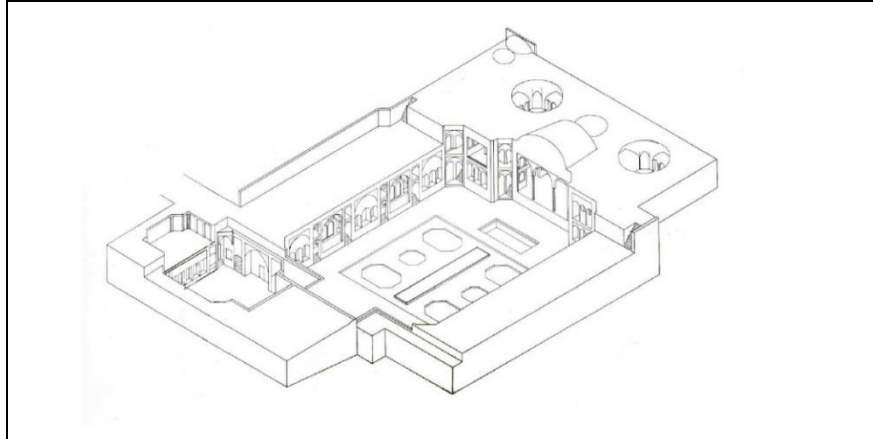
Bu kapsamda İran geleneksel konut tasarımının biçimlenmesinde çok hakim bir etkisi olan gizlilik konusu ve onun etkenlerinden olan “mahremiyet” olgusu bu bölümde detaylı bir şekilde açıklanacaktır. Şekil 3.1'de İran geleneksel konutlarının, iç mekan bölümlendirmeleri ve tanımlamalarına dair genel olarak görseller aktarılmıştır. Plan üzerinde isimler ve fotoğrafları ile tanımlanan İran geleneksel konutu iç mekanları şekil 3.2'de de üç boyutlu olarak aktarılmıştır. İlerleyen bölümlerde bu alanların işlev ve biçimlenme özellikleri mahremiyet ilişkileri ile detaylandırılacaktır.

Şekil 3.1: Tabatabayiha Evi / İç Mekan Tanımlamaları

Kaynak: Eskandri, 2011.

Şekil 3.2: Tabatabayiha Evi / Üç Boyutlu Çizim

Kaynak: Eskandri, 2011.

Dini inançlar açısından bakıldığında geleneksel Müslüman evlerinin mimarisi üç temel gereksinimini yansıtan bir evi tanımlamaktadır: Birincisi, görsel ve akustik ihtiyacı; bu kapsamda mahremiyet, gizlilik ve kadının mahremiyeti de yer almaktadır (kadının alanı). İkincisi, misafirperverlik ve misafiri ağırlamak için yeterli alanın olması

(erkekler alanı); üçüncüsü ise, tevazu ihtiyacıdır (Othman ve diğerleri 2013). İran geleneksel konut mimarisi de hem gelenekler ve hem İslam tavsiyeleri ışığında bu üç temel gereksinimi binalarının farklı bölümlerinde ve farklı şekillerde ortaya koymuştur.

3.1.1 Mahremiyet (Privacy)

Farsça Dehkoda sözlüğüne göre mahremiyet anlayışı cinsiyetle ilişkili olarak karşımıza çıkmaktadır ve mekansal olarak da açıklanmıştır. Ayrıca ‘mahrem’ kelimesi kadın ve erkeğin birbirine yabancı olmadığı ve ‘namahrem’ kelimesi kadın ve erkeğin birbirine yabancı (akrabalık ilişkisinin olmadığı) olduğunu anlatmaktadır. Bu kapsamda kadının odasına girmeye izni olmayan kişi namahremdir. Aydın (2015) ise mahremiyet kavramını şu şekilde açıklamaktadır: Fitri (doğuştan gelen) bir duygu olan ve insanlıkla eş zamanlı olarak var olan mahremiyet kavramının, tarih boyunca toplumların inançlarına, değerlerine ve kültürlerine göre güncellenerek içeriği ve kullanım alanının farklılaştığı görülmektedir.

İran geleneksel konutlarında tasarımın önemli unsurlarından biri ‘Herim’dir (mahrem alan). ‘Herim’ kelimesi mimarlık sözcüğünde evin çevre ve etrafını korumak anlamındadır. Savunulması gereken mekan veya alan anlamında da kullanılmaktadır. *Herim* aslında konutun gizli kalan yönlerindedir ve tasarımcılar özellikle geleneksel konut tasarımında kullanıcıların manevi ihtiyaçlarını desteklemek amacıyla bu konuyu dikkate almışlardır. *Herim* İran konutlarında diğer anlamı ile insanın kendisi ile diğerleri arasında olan ilişkisini belirtmektedir (Okhovvat, 2013).

İran geleneksel konutlarındaki mahremiyet olgusuna odaklandığında, en temel unsurlar görsel gizliliğe olan ihtiyaçtır. Fakat bu konuda görsel gizlilik veya mahremiyet olgusunun misafirperverlik ve yabancı misafirin evde olması ile ilişkisi olduğu kuşkusuzdur. Bahsedilen tanımlamalara göre de erkek misafir veya yabancı misafirin evde olması mahremiyet anlayışının önemli etkenlerindedir. Bu nedenle de ilerleyen bölümlerde İran geleneksel konutlarında misafirperverlik ve mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemelere olan etkisinden bahsedilecektir. Bunun yanında, tevazu eğilimi de geleneksel konutun içe dönüklüğünü etkileyen ve mahremiyetin mekansal düzenlemelere ve unsurlara yansıyan farklı bir yaklaşımı olarak açıklanacaktır.

3.1.2. Misafirperverlik (Hospitality)

İran geleneksel konutlarında misafirperverliğin anlamını özetleyen filozof Fransis Biken'nin (15-16 miladi) tanımlamasına göre; “yaşam alanının” “misafir alanından” ayrılması ve misafir alanının gösterişli olması bir sarayın olmazsa olmazındandır. Bu düşünce biçiminden kaynaklanarak orta seviyedeki aileler de misafir odası veya misafir bölümüne sahip olabilmek amacıyla evin en iyi ve ferah odasını misafirleri ağırlamak için ve daha küçük alanları kendi gündelik yaşam alanı olarak seçmektedirler. Misafir alanı ve özel alanların birbirinden ayrılması diğer taraftan ev sahibinin kendi kimliğini göstermek amacıyla olduğu ve gösterişe verilen önemden kaynaklandığı belirtilmektedir. Aynı zamanda, misafirin o alan çerçevesi dışında görünmek istenmemesi de bu ayrımın sebeplerindedir. (Ghomi ve Abbaszade, 2014) (Şekil 3.3).

Şekil 3.3: Misafirperverlik

Kaynak: Ghomi ve Abbaszade, 2014

Misafirperverlik anlayışı en az mahremiyet anlayışı kadar önem taşımaktadır. Bu iki anlayışın etkileşiminden konutun bölümleri “andaruni” ve “biruni” tanımlamalarıyla oluşmuş ve misafire özel olan sınırların çizilmesine kaynak olmuştur. Bemaniyan (2010) dini inançlar ile ilgili olarak mahremiyet olgusunu ve ulusal normlar ve değerler ile ilgili olarak misafirperverliği vurgulamaktadır. İran geleneksel mimarisi, mahremiyet konusunu dikkate alarak özellikle mahrem ve namahrem karşılaşmaması amacıyla kadının ve erkeğin hakim olduğu mekanları ayırmaktadır. Bu ayrım ile birlikte aynı zamanda misafir bölümünü de ayırarak misafire saygı duyduğunu ve değer verdiğini

göstermektedir. Bu demek oluyor ki mahremiyete verilen önemden kaynaklanan bu mekansal ayrımlar misafire olan saygıdan kaynaklanmaktadır (Okhovvat, 2013). İran geleneksel evlerinde misafir bölümünün aile bölümünden ayrılmasından ziyade kadın ve erkeğin ayrılması söz konusudur (Ghomi ve Abbaszade, 2014).

Şekil 3.4: Misafir Bölümü

Kaynak: tezgah.chidaneh.com

Geleneksel konutlarda misafir ağırlama alanı bir tek oda değil, odalardan oluşan geniş bir alandır. Yatak odaları ve oturma alanından oluşan bu mekan, *Biruni* olarak adlandırılan mekansal tanımın içeriğini oluşturmaktadır. Gajar Dönemi'nde yabancı misafirin ve özellikle erkek misafirin bölümü farklı isimlerle adlandırılmaktadır: “biruni”, “selamlık” ve “mezif”, “tanabi”, “talar”, “emarate badgir”. Bu odanın iç kısmı farklı süsler, duvara uygulanan resimler, çoklu raflar ve *orosiler* ile süslenmektedir (Okhovvat, 2013). (Şekil 3.4) Talar, salon veya şahneşin evin en güzel ve en iyi bölümüdür. Duvar ve tavanlarında, süslemeler ile yapılmış alçı pervazlar, aynalar, resimler ve ahşap işleri görünmektedir. Salonun ön cephesi *orosi* pencereler ile bahçeye bağlantıdadır. Her zaman binanın ana aksinde yer almaktadır (Valizade, 2012).

3.1.3. Tevazu (Modesty)

Geleneksel Müslüman mimarisinin bir başka gereksinimlerinden olan tevazu ve sadelik anlayışı, İran geleneksel konutlarının iç bölümlerinde, *andaruni*, *biruni* avlularının iç cephe kaplamalarında ve özellikle de misafire ait olan alanlarda kendisini göstermezse de konut dış cephe kaplamasında bu konu görünmektedir. Sadelik anlayışı konutların

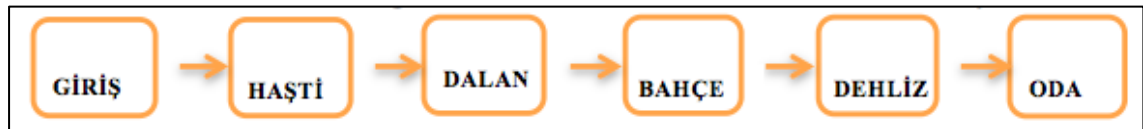
dış cephelerinde duvarların tuğla ve çamur ile yapılmasıyla ve herhangi bir süslemenin olmamasıyla kendini kanıtlamaktadır.

Bu konuda binaların dış cephelerinde ve binaya girmeden önce baktığımızda fakir ve zenginin evi aynı sadelik ve tevazuya sahiptir fakat iç bölümlendirmelerde, özellikle de misafirin olduğu alanlarda, misafire olan ilgiden bu kısımların özenle yapıldığı ve süslemelerin eksik olması görülmektedir; ki bu konu ile ilgili ilerleyen bölümlerde daha fazla bilgiler aktarılacaktır. Sonuç olarak, kadın bedeninin korunmasında olduğu gibi, dış görüntünün gösterişsiz olması ve asıl güzelliğin içeride olduğu anlayışı İran geleneksel mimarisinde de içe dönüklük ilkelerinde tevazu olarak yorumlanmaktadır.

3.2. MAHREMİYETE İLİŞKİN MEKANSAL DÜZENLEMELER

Buraya kadar bahsedilen gelenek, iklim ve dini inançlar gibi bir çok düzen, kural ve değer, geleneksel konutların mekan özelliklerini etkilemekte ve yaratmaktadır. Mahremiyet ve misafirperverlik anlayışlarının etkisinden ortaya çıkan bir çok mekansal bölümlendirme, alan ve unsur, İran geleneksel konutunun kimliğini oluşturan mekansal düzenlemeler olarak bu bölümde açıklanacaktır. Mahremiyet eğilimi ile cinsiyet sınırlarını koymaya çalışan İran geleneksel konutu, bu ayrımları ile, misafir veya yabancı kişiyi konutun dış kapısından salona kadar takip etmekte ve hatta yönlendirmektedir. Bu konutlarda, mahremiyet, güvenlik, korunma, giriş çıkışların kontrol edilmesi ve görünümün kontrolü amacıyla dış kapıdan iç bölümlendirmelere kadar güçlü bir hiyerarşi söz konusudur. Bu bölümde bu hiyerarşi, şematik bir şekilde ve ardından da geleneksel konutların planları üzerinden açıklanacaktır (Şekil 3.5).

Şekil3.5: İran geleneksel konutlarında mekanlar arası hiyerarşi

Kaynak: Bemaniyan , 2015.

İran geleneksel konutlarında giriş kapısından sonra *haşti* olarak adlandırılan sekizgen bir alana girilmektedir. Bu alandan sonraki *Dalan* isimli koridor, bazen düz ve bazen labirent şekilde biçimlendirilmektedir. Karanlık ve dar olan bu koridorların sonu

muazzam bir bahçeye çıkmaktadır. Bahçede görülen yeşillikler, havuzlar ve çiçekler evde olan huzur, canlılık ve ferahlığı tam anlamıyla sergilemek içindir. Renkli camlar ile kaplanan odalar bahçenin etrafını sarmaktadır. Odalara olan iletişim direkt bahçeden değil yan taraflarda olan ufak *Dehlizler* ile yapılmaktadır. Bu odalar özel bir ölçeği takip ederek *Sedari* (üç kapılı) ve *Penjdari* (beş kapılı) olarak adlandırılmıştır. Üç kapılı olan odalar üç adet yan yana ve beş kapılı olan odalar beş adet yan yana ve yerden olan pencereler ile dışa (orta bahçeye) kapanmışlardır. Ayrıca üç kapılı veya beş kapılı olması da odanın büyüklüğünü ve değerini göstermektedir. Üç kapılı olan odalar yatak odası (mahrem alan) için ve beş kapılı olanlar oturma alanı (sosyal alan) olarak kullanılmaktadır (Rastju ve diğerleri, 2012).

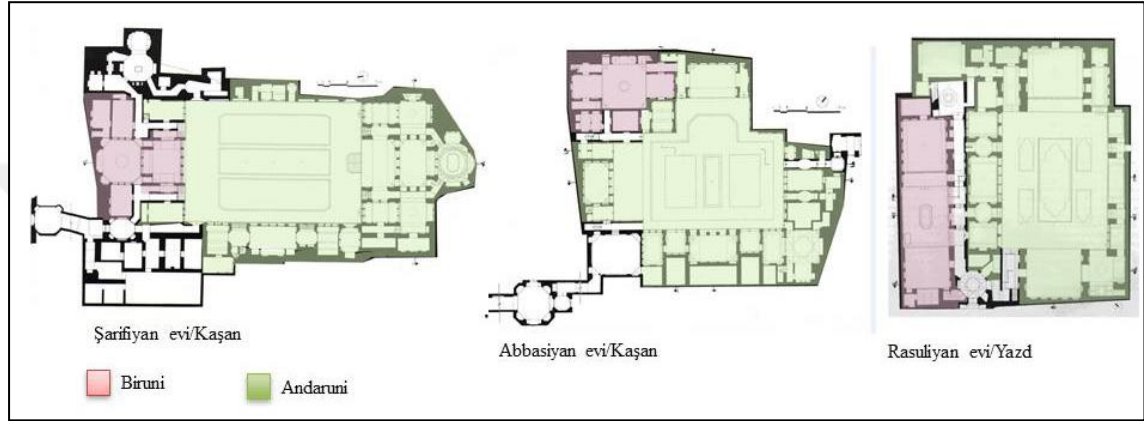
Andaruni ve *biruni* olarak adlandırılan iki bölüm ise İran geleneksel konutlarının en önemli konut özelliklerinden biridir; ki ilerleyen bölümde hem mekansal açıdan ve hem mahremiyet ve misafirperverlik kavramları üzerinden değerlendirilecektir. Geleneksel İran konutlarında mahremiyet olgusu üzerinden tasarlanan alanlar ve unsurları açıklamak amacıyla, Qajar Dönemi'ne ait İran geleneksel konutunun kimliğini oluşturan bu mekansal düzenlemelere tamamıyla uygun olan üç farklı konut seçilmiştir: Abbasiyan evi (1829) ve Şarifiyan evi (1809) Kaşan şehrinde, Rasuliyan evi ise (1862) Yazd şehrinde yapılmıştır. Konutların yaş ortalaması ise 200 yıldır.

3.2.1 Andaruni ve Biruni Alanları

Farsça sözlüğünde *Andaruni* kelimesi iç bölüm ve *Biruni* kelimesi de dış bölüm anlamına gelmektedir. Konutun daha büyük alanlarını ve en büyük avluyu içeren bölüm *Andaruni* bölümü olarak adlandırılmıştır. Bu bölüm genelde kadınlar ve çocuklar tarafından kullanılmaktadır. Akrabalar ve yakın misafirler de bu bölümde ağırlanmaktadır. İran kültüründe geçmişte kadınlar dışarda çalışmamaları sebebiyle, evde çok daha uzun zaman geçirmekteydiler. Anneler evde çalışırken, çocuklar annelerinin yakınında *Andaruni* bölümüne ait geniş avluda oynayabilmekteydi. *Biruni* bölümü ise konutun daha az alanını kapsamaktadır ve küçük avluludur. Bu bölüm genelde aile reisi (ataerkil ailelerde kullanılmaktadır ve evin erkeği demektir) tarafından kullanılmaktadır ve erkek misafirler ve ziyaretçiler ile yaptığı görüşmeler bu bölümde gerçekleşmektedir. Böyle bir bölümlenimin yapılması ile aile konforunun sağlanması

ve mahrem olan alanların diğer alanlardan ayrılması amaçlanmıştır. Bu mekansal ilişki, İran geleneksel konutlarında önemli bir rol almaktadır. İran geleneksel konutlarında “Andaruni” ve “Biruni” bölümlerinin bulunması, “mahremiyet”, “mekan gizliliği” ve İslam kriterlerine özen gösterildiğini göstermektedir. Ayrıca bina organizasyonunda, tek bir aile değil birkaç ailenin aynı binada kolaylıkla yaşayabileceğini ortaya koyan tasarım özelliklerini göstermektedir (Zomreshidi, 2012) (Şekil 3.6).

Şekil 3.6: Andaruni ve Biruni bölümler

“Geleneksel konutlarda özel yaşam çok düzenli bir şekilde kamusal hayattan ayrılmıştır ki Andaruni ve Biruni bunun göstergesidir” (Pirniya, 1995). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere kadının alanı özel, erkeğin alanı kamusal hayat olarak kavranmaktadır.

Andaruni ve özellikle de *biruni* (erkekler alanı) bölümünde misafir ağırlamak için *talar*, *tanabi*, *salon* ve *şahneşin* gibi alanlar yapılmıştır. Bu alanların iç mekânlarında ise, duvarlar ve tavanlarında yapılan duvar resimleri, ayna işleri ve özel sanatlar ile konutun diğer alanlarına göre daha fazla süsleme olduğu görülmektedir.

Misafirlere ait olan alanlara özen göstermenin birinci amacı misafire olan saygıdandır. Misafirin evde olan yeri ve değeri ile ilgili dini kaynaklara bakıldığında, İslam dini misafire değer vermeyi, rahatını ve huzurunu düşünmeyi vurgulamıştır. İran geleneksel konutlarında da bu değer, misafirler için özenle yapılan oturma bölümleri ve yatak odalarında görülmektedir (Ghomi ve Abbaszade, 2014). İkinci amaç ise gösterişin önem taşıması ve insanların birbirlerine varlıklarını göstermek istemeleridir. Ayrıca evin erkeği tarafından iş görüşmeleri için kullanılan bu alanlar erkeğin mali güç ve

beceresini göstermektedir. Misafirperverlik konusunun etkisinden ortaya çıkan bu tarz süslemeler, çağdaş konut tasarımında da farklı bir şekilde kendini göstermektedir ve ilerleyen bölümlerde onlarla ilgili açıklamalar yapılacaktır.

Andaruni ve *biruni* ayrımı bir mekansal mahremiyet düzenlemesi olarak İran geleneksel konutu iç mekanının tümünün bölgenmesinde bir cinsiyet sınırı oluşturmaktadır. Girişten başlayarak, özellikle kadının mahremiyeti dikkate alınarak, evdeki kadınların nahamrem kişilerle karşılaşmamaları gereğini öngören anlayışla, iç mekan iki belirgin alana bölünmektedir. Bu bölünmeye göre *andaruni* misafirlerin girmediği mahrem mekan ve kadının alanı iken, *biruni* namahrem olduğu, yabancı misafirlerin ağırlandığı evin kamusal mekanı ve erkeğin alanıdır. Sonuç olarak, İran geleneksel konutu kadın alanı ve erkek alanı olarak iki alansal tanımlamadan oluşmaktadır. Bu tanımlamalar, mahremiyete ilişkin bir mekansal düzenleme olarak, birbirinden tamamen izole edilmiş iki bölgeyi belirginleştiren katı bir sınır oluşturmaktadır.

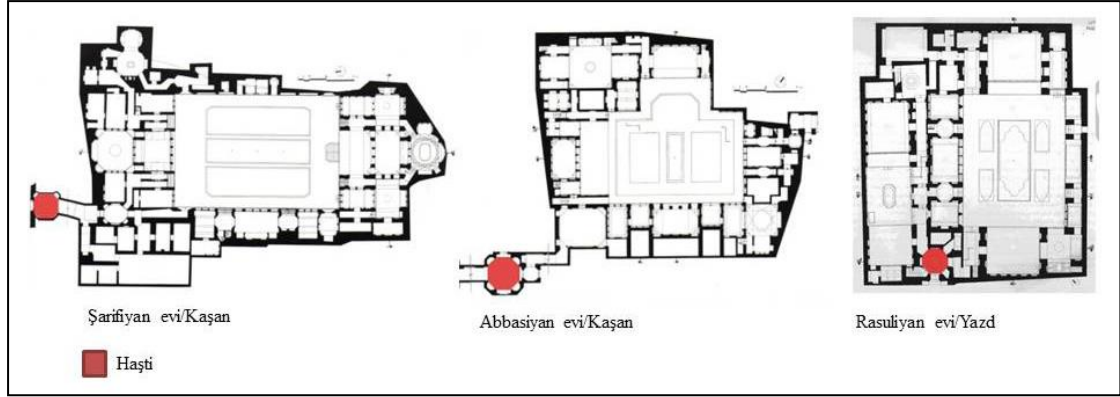
3.2.2. Haşti Bölümü

İran geleneksel konutlarında giriş kapısından hemen sonra bir sekizgen mekan görünmektedir. *Haşti* olarak adlandırılan bu mekan, kısa süreli görüşmeler için gelen misafiri kapı önünde bekletmemek amacıyla yapılandırılmış bir karşılama alanıdır. Özellikle, giriş kapısı açıldığında binanın iç bölümlerinin gözden uzak kalabilmesi amacıyla kurgulanmıştır.

Bu mekan günümüzde kullanılan bina lobileri ile nitelik olarak benzeşmektedir. *Haşti* duvarlarının kenarlarında yer alan küçük podyumlar da eve girmek istemeyen misafirin kısa süre dinlenmesi veya beklemesi için düşünülmüştür (Şekil 3.8).

Erkeklerin girişi bir küçük *haştiden* ve üst kata ulaşan merdivenler yoluyla gerçekleşmektedir. Alt kata giden merdivenler ise genellikle mutfak, banyo, su deposu ve tuvaletlere inmektedir (Kateb Valiankoh, 1998). *Haşti*, mahremiyete ilişkin girişten sonraki birinci mekansal düzenlemedir. *Haşti* alanında dinlenen ve bekleyen misafir, namahrem ise *Andaruni* alanını hiç görmeden *Biruni* alanına geçebilmektedir.

Şekil 3.7: İran geleneksel konutlarında *Haşti* bölümü

Bu bağlamda *haşti*, mahrem/namahrem olmanın konut içerisinde ayrıştığı iç mekandaki ilk kademeyi oluşturmaktadır. *Haşti*, kapalı ve kendine özel bir mekansal düzenlemeye sahiptir. Evin erkeği evde olmadığı takdirde, gelen namahrem misafir, *haştiden* geriye dönebilmekte ya da gelene kadar orada beklemektedir.

Şekil 3.8: Giriş kapısı ve *Haşti* bölümü

Kaynak: tezgah.chidaneh.com

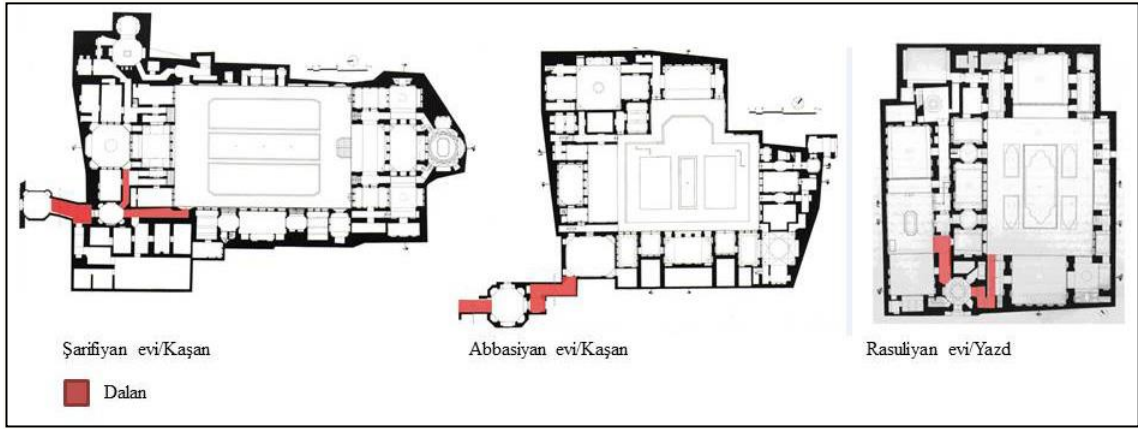
Bununla ilişkili olarak, *haştinin* sahip olduğu katı sınırlarla konutun iç mekanları ile ilişkisi kesilmiştir ve içerideki mekanlardan bağımsızdır denilebilir.

3.2.3. *Dalan* Bölümü

Dalan, koridor gibi bir alandır ve haştı bölümünü, bahçe veya konutun diğer bölümlerine bağlamaktadır. Haştıdan sonra andaruni ve biruni bölümleri farklı dalanlar ile birbirinden ayrılmaktadır. Bu da göstermektedir ki dalan mahrem/namahrem alanların bölümlenmesini güçlendiren bir geçiş mekanıdır.

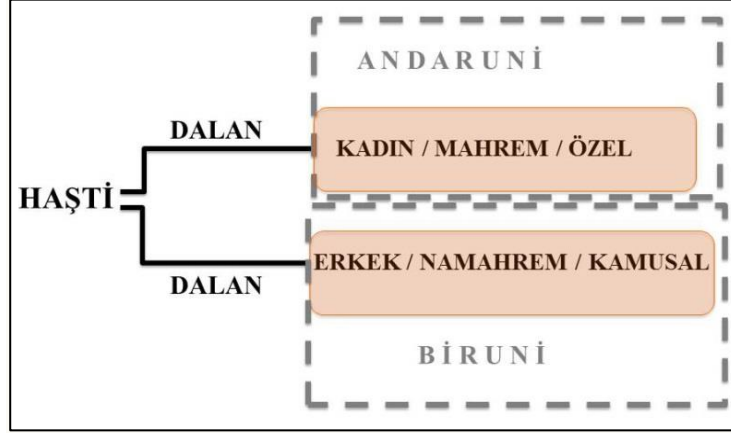
Andaruni bölümüne ulaşan dalan kadınların ve dolayısıyla mahremdir, biruni bölümüne ulaşan dalan ise erkeklerin ve dolayısıyla kamusaldır. *Dalan* ayrıca vizyonu sınırlamak ve girişte gizlilik yaratmak ve doğrudan evin içine bakmayı engellemek amacıyla yapılmıştır. Şekil 3.9'da da görüldüğü gibi haştıdan sonra sol ve sağ taraflardan başlayan iki dalan görünmektedir. *Andaruni* bölümüne yönlendiren dalan daha labirent bir biçimde yapılmıştır. *Biruni* bölümüne yönlendiren dalan ise daha düz ve geniş bir alana sahiptir. Özellikle biruni bahçesinden gelen aydınlık yabancı kişiyi kendi tarafına cezbetmektedir (Bemanian, 2015).

Şekil 3.9: İran geleneksel konutlarında *Dalan* bölümü

Buradaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenleme, içerideki mekanlara görüşü kısıtlamak üzere ve mesafe yaratmak üzere düzenlenmiş koridor biçimindedir.

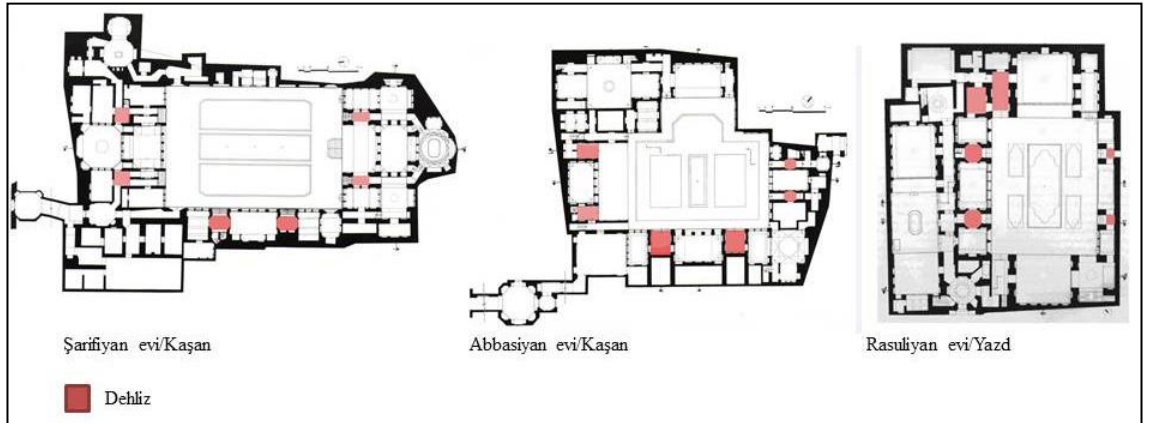
Şekil 3.10: Haştı, Dalan ve Andaruni / Biruni bölümlerinin ilişki diyagramı

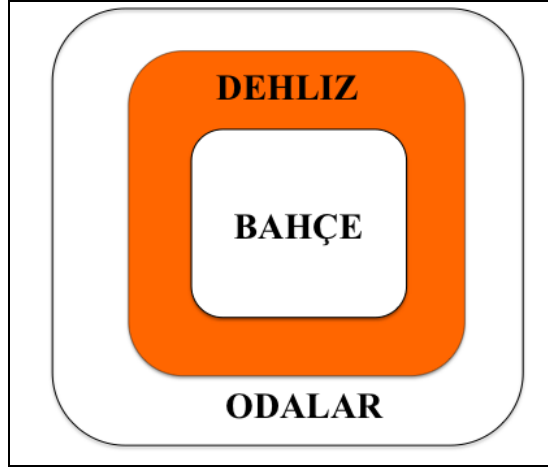
3.2.4. Dehliz Bölümü

Bazen *haştı* gibi sekizgen ve bazen de dikdörtgen şeklinde yapılan bir alandır. Yatak odaları, misafir odaları veya özel bölümlere olan giriş, direkt bahçeden veya diğer odalardan değil, dehlizden yapılmaktadır. Bölme alanı olan *dehliz*, bir alandan iki veya daha fazla alana bağlantı kurmaktadır. Odaların kapılarının direkt bahçe gibi kamusal alanlara açılmaması o odanın gizliliğini korumaktadır. Ayrıca odaya girmeden önce ayakkabılar bu alanda çıkarılmaktadır. Şekil 3.11'de seçilen 3 konut tipinde *dehliz*lerin yer alması gösterilmiştir.

Şekil 3.11: İran geleneksel konutlarında *Dehliz* bölümü

Şekil 3.12: Dehliz mekansal ilişki diyagramı

Dehliz bir kaç farklı mekana girilebilen ortak bir alan oluşturduğu için koridor gibi bir geçiş mekanı olmasına rağmen, hem biçimsel ve hem de işlevsel olarak farklıdır. Farklı alanlardan çıkılan bir meydan, bir buluşma noktası niteliğindedir. Avludan, daha mahrem bir mekana girmeden önce, birden fazla mekan için paylaşılan bir ara mekandır. Hem *biruni*, hem de *andaruni* bölümünde bulunabilir. Bu ikisinden birisinin alanına girildikten sonra cinsiyete ilişkin mahremiyet sınırı aşılmış olur; bu anlamda dehliz mekansal mahremiyet için yeni bir halka oluşturmaktadır.

3.3 MAHREMİYETE İLİŞKİN MEKANSAL UNSURLAR

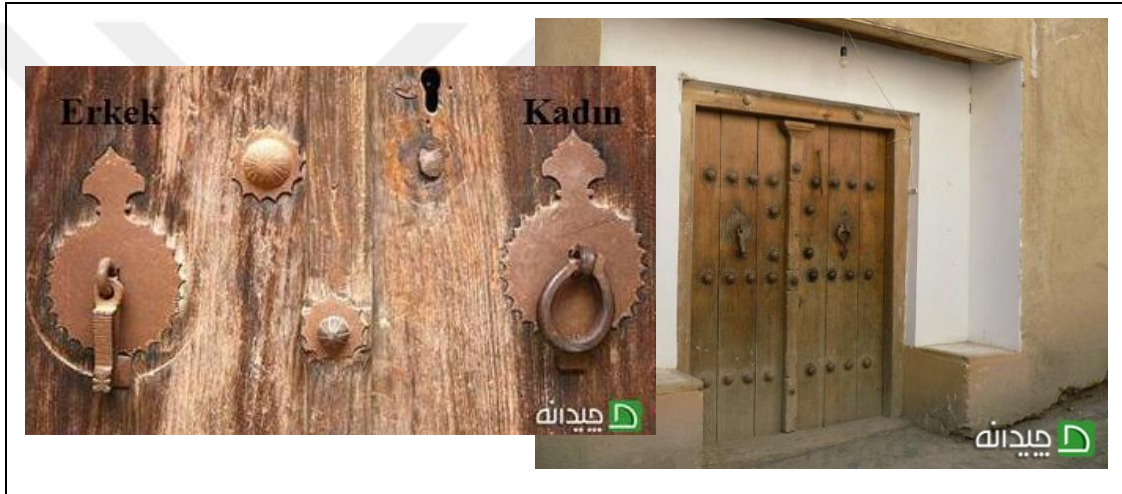
3.3.1. Giriş Kapısı Tokmakları

İran geleneksel konutlarında cinsiyet ayrımı ve içe dönüklüğün bir başka yansıması, dış kapılarda kadınlar ve erkekler için iki farklı kapı tokmağının bulunmasıdır. Kapının her bir kolunda yer alan, iki farklı demir ve formdan yapılmış olan bu tokmaklar, iki farklı sese de sahiptir.

Halka formunda olan kapı tokmağı kadınlar ve çekiş formunda olan, erkekler tarafından kullanılmaktadır. Bu şekilde daha tok sese sahip olan tokmak erkekler tarafından kullanılmakta ve bu durumda evin erkeği kapıyı açmaktadır veya eğer evde erkek yoksa ev hanımının kapanarak kapıya çıkması sağlanmış olmaktadır. Daha ince sese sahip olan kapı tokmağı ise kadınlar tarafından kullanılmaktadır; bu şekilde evin mahremiyeti korunmakta ve ev sahibi bu şekilde kapıda erkek veya kadın olduğunu fark etmektedir (Mansuri, 2011) (Şekil 3.13).

Burada ses üzerinden bir başka cinsiyet sınırı oluşturulmakta, mahrem/namahrem ayırılmakta ve konutun girişinde mahremiyet sınırlaması bildirilmektedir. Sonuç olarak, mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemelerden olan kapalı *Haşti* alanından da önce, konutun giriş eşliğinde, daha içeri girmeden girecek kişinin cinsiyeti içerdekiler tarafından bilinmektedir ve yaşam buna göre şekillenmektedir. Kapı kendi başına bir katı sınır tanımlarken, kapıya ait bir unsur olan tokmağın sesi ile görünmeyen görünür hale gelmekte ve kendiliğinden mahremiyete ilişkin bir mekansal unsur haline gelmektedir.

Şekil 3.13: Giriş kapı tokmakları

Kaynak: www.chidaneh.com

Bu durumda konutun tamamı mahrem, dışarısı (kapı önü) namahrem alan olarak ele alınabilir.

3.3.2 Orta Avluluk ve İç Dönüklük

Bir taraftan iklim şartlarına uyumlu olan orta avlulu içe dönük konutlarda, güvenlik ve mahremiyetin korunması için dış cephelerden iç bölümlerin gözlenmesi engellenmiştir. Binanın etrafını saran kalın duvarlar tamamen içe dönüktür ve dış kapı haricinde sokağa açılan herhangi bir pencere veya açıklık yoktur.

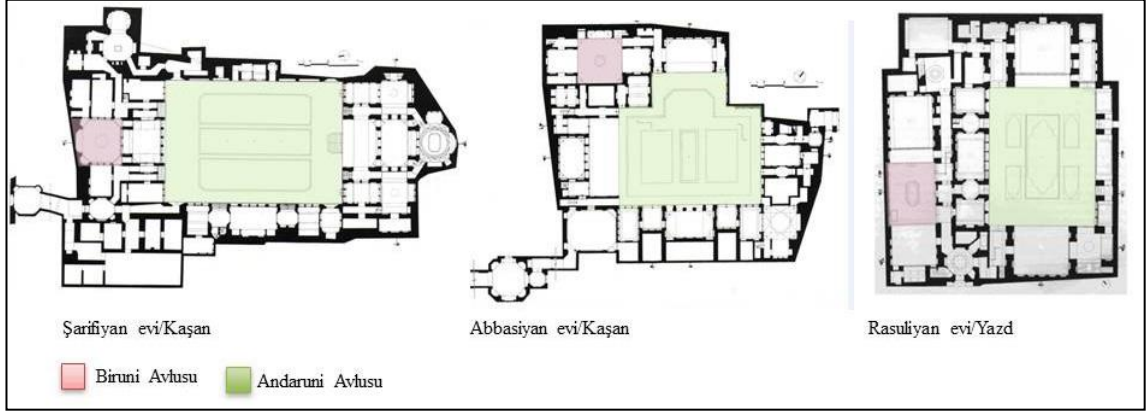
Şekil 3.14: Andaruni ve Biruni avlusu-Tabatabayiha Evi

Kaynak: www.centralclubs.com/topic-t111008.html-Tabatabaian Evi

Bu kapalılık, kullanıcıların güvenliği dışında mahremiyetin korumasını dikkate alarak düzenlenmiştir (Bemanian, 2015) (Şekil 3.14). Bu kapsamda orta avlu ve içe dönüklük mahremiyete ilişkin olarak konut ve konutta yaşayanları genel olarak koruma altına almaktadır.

Şekil 3.15: İran geleneksel konutlarında orta avluluk ve içe dönüklük

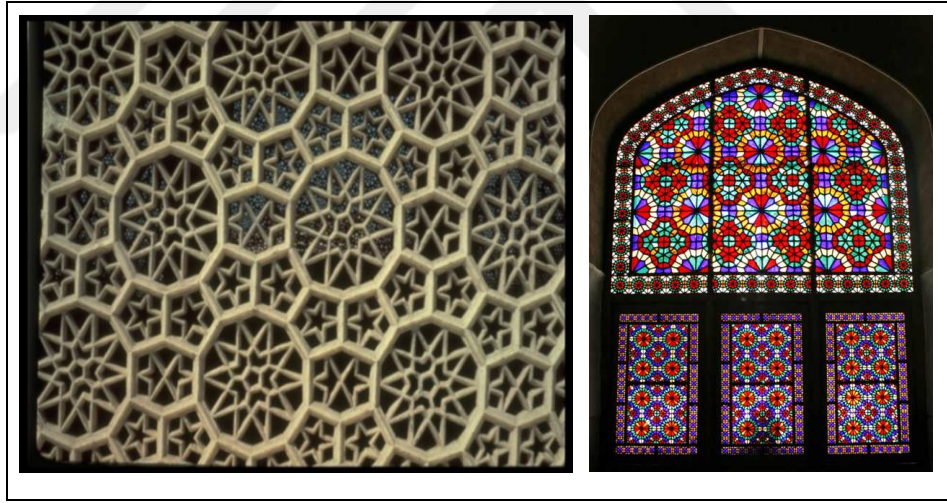

Bu yaklaşım, sadece yabancı misafirler veya kadınları erkek misafirlerden korumak için değil, aynı zamanda konutu dışardan geçmekte olan herkese kapatmaktadır. Bu şekilde kendisini dışa ve sokağa kapatarak kullanıcılarının huzur, güven ve mahremiyetini sokaktan geçen herkese karşı korumaktadır (Şekil 3.15). Sonuç olarak, mahremiyete ilişkin bir mekansal unsur olarak, İran geleneksel konutunun, içe dönüklüğü ve orta avluluğu, mekanın dışında kalan her duruma karşı katı bir mahremiyet sınırı oluşturmaktadır.

3.3.3 Orosi Pencereleer

Binanın farklı bölümlerinde, özellikle de misafir odalarının pencerelerinde *orosi* adı verilen renkli camlar uygulanmıştır. Bu camlar, süsleme olarak ve güneş ışığının doğrudan odanın içine girmesini engellemesinden ziyade mahremiyet konusuna gösterilen özenden dolayı ve bahçeden iç bölümlerin gözlenmesini engellenmek amacıyla yapılandırılmıştır (Şekil 3.16). Bunun yanında, ahşaptan yapılan bölümlendirmeler ve pencereler ise hem iklim şartlarını ve hem mahremiyet konusunu dikkate alarak uygulanmıştır. İran'ın sıcak bölgelerinde genellikle ahşap ile yapılan gözenekli pencereler veya bölme duvarlar kullanılmıştır. Bu elemanlar, alanların mahremiyet ve gizliliğini korumasının yanında, gün boyunca alanlara gölge yapıp sıcaktan da korumaktadır. Ayrıca, üzerindeki açıklıklar hava ceryanını da sağlamaktadır. Bu tür unsurlar, bazen tuğla veya çamurdan yapılandırılmaktadır (Shabani ve diğerleri, 2011).

Şekil 3.16: İran geleneksel konutlarında “orosi” pencereler ve *partişenler*

Kaynak: <http://x-aphrodite-x.mihanblog.com/post/archive/1394/7/4>

Orosi pencereler hem içten dışa ve hem dıştan içe görsel bir katkıda bulunmaktadır. Şeffaflık, görsellik ve güneşi geçirebilmesi ile birlikte aynı anda da mahremiyeti koruyabilmesi amacı ile yapılandırılmıştır. Ayrıca diğer unsurların aksine özgürlüğe sahiptir. İstenildiği zaman açılıp, bahçe ile birleşik hale gelmektedir ve istenildiği zaman kapanıp mahremiyeti koruma görevine devam etmektedir. Buradaki mahremiyet anlayışı, kadın-erkek mahremiyet ilişkisinin yanı sıra odalarda olan kişilerin herhangi

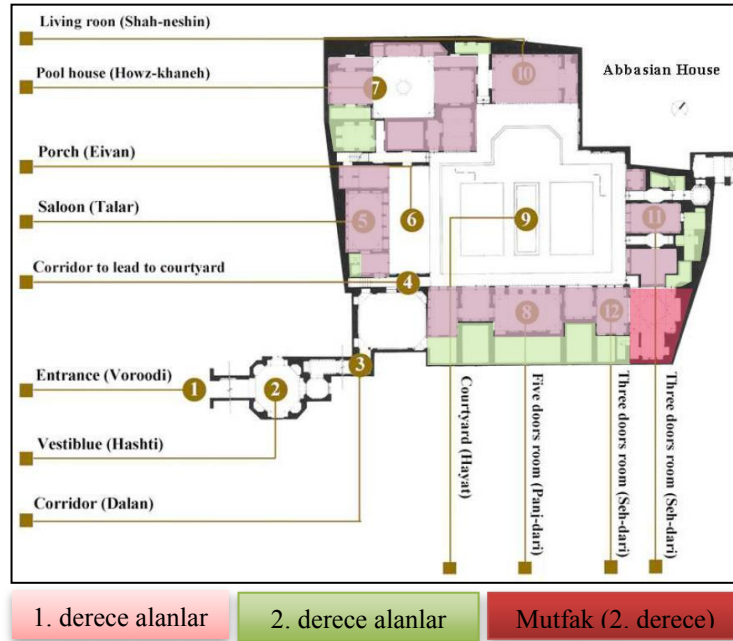
birisi ve diğer aile üyelerine karşı olarak da düşünülmektedir. Sonuç olarak, mahremiyete ilişkin mekansal unsur olarak geçirgen ya da yumuşak bir sınır olarak tarif edilebilir.

3.4 İRAN GELENEKSEL KONUTUNDA MUTFAK VE MAHREMİYET

Bu bölüm, İran geleneksel konutlarının iç mekan düzenleme prensiplerini kuran mahremiyete ilişkin mekansal düzenleme ve unsurların mutfak mekanındaki yansımalarını sorgulamak içindir. Bir başka deyişle; İran geleneksel konutlarında mutfak alanına mahremiyet filtresi ile bakmayı amaçlamaktadır.

İran geleneksel konutlarında kapalı alanlar iki derecede ele alınmaktadır. Birinci dereceden olan alanlar normalde dinlenme, uyku, misafir ağırlama ve diğer günlük aktiviteler için, ikinci derecede olan alanlar ise tarım ürünleri ve hayvanları tutma ve saklama için kullanılmaktadır. Ahır, mutfak ve depolar da bu bölümde yer almaktadır (Shahmirzadi, 1986). Bu kapsamda İran geleneksel konutlarında mutfak ikinci dereceden olan bir odadır. Genelde kadınların yer aldığı ve zaman geçirdiği bir alan olması nedeniyle mahremliği dikkate alınmıştır. Fonksiyon ve işlevselliğine, güzellik ve görseelliğinden daha çok önem verilmiştir (Noberi, 2009) (Şekil 3.17).

Şekil 3.17: İran geleneksel konutlarında 1. ve 2. derece bölümler

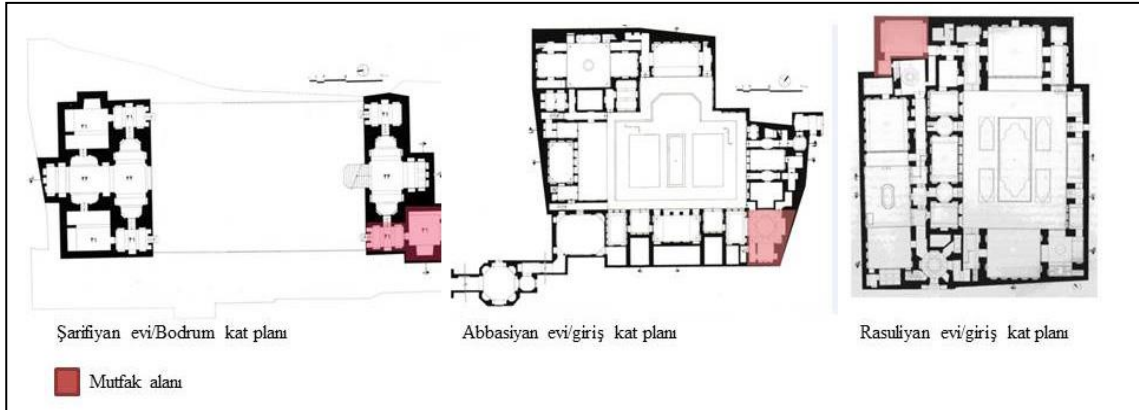
Kaynak: Abbasiyan evi/Kaşan

İran geleneksel mimarisinde ikinci dereceden olan mutfak, genelde kare veya dikdörtgen biçimli planlanmıştır. Su kaynağına olan ulaşımı kolaylaştırmak amacıyla, su deposu veya sarniç yakınına yerleştirilmiştir. Mutfak içinde, pişirme, depolama ve fırın için alanlar belirlenmiştir. Duvarlarda kullanılan niş, hazırlanan yemeklerin saklanması için uygulanmıştır (Eskendari, 2011). Bu bölümün devamında, İran geleneksel konutunda genel olarak mahremiyete ilişkin tespit edilen mekansal düzenlemeler ve unsurların tanımlamaları, mutfak mekanı özelinde irdelenecektir. Bu irdeleme mutfak mekanının konuttaki yerleşimi, mutfağın içindeki alanlar ve unsurlar arası ilişkiler kurularak yapılandırılacaktır.

3.4.1 İran Geleneksel Konutunda Mutfağın Yerleşimi

On sekizinci yüzyılın başlarında İran evlerinin mekansal yerleşim organizasyonunda mutfak diye bir mekan yoktu. Soba, ateş kaynağı olarak hem ışığı sağlayan, hem yemek yapmak için kullanılan, evin en önemli unsuruydu. Zamanla mutfak evin merkezine ve herkesin kolaylıkla ulaşılacağı bir noktaya yerleştirildi (Gaderi, 2012). Ocak kullanımı, tüm evlerde performans ve işlevsellik bakımından çok önemli bir rol almaktaydı. Ailenin genel faaliyetleri ocağın etrafında gerçekleştiriliyordu; bu nedenle ocak, evin kalbi sayılırdı. Ama gittikçe insanların refahı düşünülerek yemek yapma mekanına özel bir alan ayarlandı ve evin ortasından bodrum kata veya bahçeye taşındı (Noberi, 2009). Son zamanlarda ise mutfak ve oturma alanının arasındaki sınırlar kaldırılıp daha iç içe olan mekanlar oluşturmaya çalışılmıştır (Gaderi, 2012).

Şekil 3.18: İran geleneksel konut mutfak yerleşimi

Geleneksel konutlarda mutfak mekanı yüzde yüz kadınların zaman geçirdikleri bir mekan olması sebebiyle genelde binaların köşelerinde veya bodrum katta yer almaktadır. Özellikle kadın mahremiyetine olan özenden dolayı *andaruni* bölümünde yer almaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen Abbasiyan, Şarifiyan ve Rasuliyan konutlarının planlarından edinilen bilgiye göre, binaların kışlık bölümünde, giriş kısmına yakın veya geçiş kısımlarına yakın konumlandırılmaktaydı. Bu noktada belirtilmelidir ki, İran binalarında güney tarafta olan bölümler, gölgede kalması ve daha serin olması nedeniyle yazın kullanılmakta ve yazlık adını almaktaydı. Aksine kuzey kısımda olan bölümler güneş ışığını doğrudan içeri aldığı için, daha sıcak olması sebebiyle kışın kullanılmakta ve kışlık diye adlandırılmaktaydı (Mashhadi, 2012). Şekil 3.18'de İran geleneksel mutfakları yerleşimi seçilen üç temsili geleneksel konut örneğinde gösterilmektedir.

3.4.1.1 İran Geleneksel Mutfağında Yer Alan Alanlar ve Unsurlar

İran geleneksel konut mutfaklarında iki önemli faktör vardır: fırın ve ocak. Ekmek yapılan fırın mutfağın bir köşesinde ve ocak ise mutfağın ortasında yer almaktaydı (Şekil 3.19).

Şekil 3.19: İran geleneksel konut mutfakları

Kaynak: Noberi, 2009.

Bu dönemin mutfaklarında su tesisatı yoktu ve ihtiyaç olan su bahçenin havuzundan veya sarnıçtan sağlanmaktaydı. Havuz tüm evlerde olması gereken önemli unsurlardan biriydi (Noberi, 2009). Ocağın dumanını çıkarmak için baca kullanılmakta, mutfaklar yüksek tavanlı olarak yapılmaktaydı. Fakat, tüm mutfaklarda baca bulunmadığından pencerelerden mekanın havalandırmasına başvuruluyordu. Bacalar genelde duvar içine

yerleştirilmekteydi. Camlı pencerelerin kullanılması hem aydınlatma ve hem havalandırma amacıyla önemliydi.

Bunun yanında, yine de ocak ve fırının bir arada kullanılması mutfak duvarlarının renginin kararmasına sebep olmuştur. Bu nedenle, kullanıcılar açısından güzel denilebilecek bir mekan değildi ve sadece fonksiyon ve performansı sebebiyle kullanılmaktaydı. Bayanlar bir araya gelmek ve yemeğin ilk hazırlamasını yapabilmek için bahçeyi (Andaruni bahçesi) tercih ediyorlardı (Gezneviyan, 2011). Mutfağın yer döşemesi tuğla ve taştan oluşuyordu ve üzerine halı serilmiyordu (Noberi, 2009). İçinde havuz bulunmayan bazı mutfaklarda bulaşıkların yıkanması bahçenin ortasında bulunan havuzların başında yapılmaktaydı. Bulaşıklar yıkandıktan sonra güneşin altına serilerek kurutulmaktaydı. Belli bir zamandan sonra kullanıcının refahını düşünerek mutfaklar içinde de küçük havuzlar yapıldı ve mutfak duvarlarına raflar eklenerek daha kullanışlı bir mekana dönüştürüldü. Mutfak, evin diğer alanlarına göre karanlık oluyordu ve akşamları duvarlardan asılan lambalarla aydınlatılmaktaydı (Noberi, 2009).

3.4.1.2 İran Geleneksel Konutunda Mutfağın Yaşam Alanı ile İlişkisi

Geleneksel evlerde hizmet alanları yaşam alanlarından ayrılmıştır. Bu ayrılıkta tüm servis alanları: mutfak, tuvalet, depo ve ahır gibi alanlar gözden gizli tutulup, ev sakinlerinin konforuna müdahale etmemesine çalışılmıştır (Mirmoghtadaee, 2009). Buna göre İran geleneksel konutlarında hizmet alanların yaşam alanlarından ayrı olduğu anlaşılmaktadır.

İran geleneksel konutunda yapıların bir grubunda bahçenin etrafını saran odalar vardır ki hepsi doğrudan iç bahçe ile sağlanan bağlantı ile ışık, su, bitki ve temiz hava ile temastadır. Bu odalar *sedari*, *panjdari*, *talar-e-badgir*, *orosi*, *bala-khaneh*, *goush-vareh* ve *takhat-gah* olarak adlandırılmaktadır ve avlunun farklı taraflarında yer almaktadırlar. Yukarıda belirtilen odaların arkasında yer alan odalar ikinci gruptadır ve ikincil önemdedirler. Bu odalar, genellikle çatı aydınlatması kullanılarak gün ışığından yararlanmaktaydı. Bu alanların, mutfak, giriş alanı, ahır ve banyo gibi işlevleri vardır (Kateb Valiankoh, 1998). Bu bağlamdan anlaşıldığı gibi mutfak alanları direkt olarak yaşam alanları ile iletişimde değildir.

Çalışmanın ikinci bölümünde tanımlanan yaşam alanı, konutun mutfakla yakın ilişkileri olan oturma, sosyalleşme, yemek yeme alanları olarak ele alınmıştı. Geleneksel İran mutfağı, özel alanlar veya aileye özel olan bölümlerle mesafesini korur iken, *biruniye* yakındır. *Biruni* bölümü için yemekler tepside hazırlanıp evin erkekleri tarafından bu bölüme taşınmaktadır. Fakat bazı konutlarda, Rasuliyan konutunda görüldüğü gibi, mutfak bir taraftan *andaruni* bölümünün köşesinde yer almakta, diğer taraftan da ufak bir avlu ile *biruni* alanına daha uygun bir mesafede bulunmaktadır. İran geleneksel konutunda yaşam alanı tanımını karşılayan mekanlardan biri de *andarunideki* büyük avludur. Onun dışında, misafirin geldiği, yemek yenen ve ağırlanan alan tamamen mutfaktan ayrı ve uzak mesafede konumlanmıştır. Sonuç olarak geleneksel mutfak, *andaruni* bölümünde tanımlanmış olan yaşama alanına kapalı, oda tipi mutfakla eşdeğer görülebilir.

3.4.2 Mutfağın Mahremiyete İlişkin Mekansal Düzen ve Unsurlarla İlişkisi

İran geleneksel konutunda tespit edilen mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeler içerisinde ilk olarak konutu iki belirgin bölgeye ayıran *andaruni* ve *biruni* alanlarından söz etmek gereklidir. Mutfak mekanı, kadının alanı olan ve daha önceki bölümde mahrem mekan olarak tespit edilen *andaruni* bölümüne aittir. Dolayısıyla, namahrem girmemesi gereken ve *biruniden* kopuk bir servis alanı olarak tanımlanmıştır. Bu kapsamda *andaruninin* tanımladığı cinsiyet sınırlarının içerisindeki en belirgin alanlardan birisidir.

İran geleneksel konutunda tespit edilen mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeler içerisinde ikinci olarak *haşti* alanı ele alınmalıdır. *Haşti*, önceki bölümde giriş ile konutun diğer alanları arasında mahrem /namahrem ayrımının başladığı bir kapalı karşılama odası olarak tanımlanmıştı. Bu kapsamda, *haşti* alanı evin diğer alanları ve girişi arasında geçilmesi gereken bir kademe oluşturmaktadır. Mutfağın bulunduğu noktanın *haşti* ile herhangi bir görsel ilişkisi yoktur. Burada önemli olan *haştinin* mekansal olarak tanımladığı mahremiyet sınırının mutfak mekanının kendi içerisinde bir karşılığının olup olmadığıdır. İran geleneksel konutunda mutfak mekanı ikinci dereceden bir servis alanı olarak bodrum katında yer alması nedeni ile avludan bir

hazırlık alanından geçildikten sonra ulaşıldığı düşünülürse, *haştinin* mekansal karşılığı bodruma inen katı sınırlarda aranabilir.

İran geleneksel konutunda tespit edilen mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeler içerisinde üçüncü olarak *dalan* ele alınacaktır. Dalan girişten sonraki alan olarak, *haştide* duran ve bekler halde olan kişi tarafından konutun iç bölümlerin gözlemlenmemesi için yapılmıştır. Mutfağa giden yol için kademelendirme oluşturmaktadır.

İran geleneksel konutunda tespit edilen mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeler içerisinde ele alınacak olan son tanımlama *dehliz*dir. *Dehliz* odalara girmeden önce bir filtre alanı oluşturmaktadır. Bu alan bazı konutlarda mutfaklara girmeden önce de yer almaktadır.

İran geleneksel konutunda tespit edilen mahremiyete ilişkin mekansal unsurlar olan *giriş* kapı tokmakları, orta avluluk ve içedönüklük, açıklıklar ve *orosi* pencerelerdir, mutfak mekanının kapalı, önemsiz bir hizmet alanı olarak ikinci derecede olmasından dolayı ve belirgin biçimde kadınların hakim olduğu bir alan olması neden ile İran geleneksel konutunda tercih edilen malzeme, biçim, süsleme gibi mahremiyete ilişkin unsurlar, mutfak mekanında önemsiz görülebilir.

Mutfağın *adaruni* avlusu ile ilişkisi düşünüldüğünde, konuta giren kişiler *haşti* ve dalanlardan geçmeden mutfağa ve avluya ulaşmayacağından, tamamen katı bir mahremiyet sınırı içinde olduğu söylenebilir. Avluyla kot farkından dolayı, mahremiyet açısından bir yeni kademe de oluşturmaktadır.

4. ÇAĞDAŞ İRAN KONUTUNDA AÇIK MUTFAK – MAHREMİYET

4.1. GELENEKSELDEN ÇAĞDAŞ KONUTLARA İRAN'DA MUTFAK MEKANI

Qajar Dönemi'nin ardından gelen Birinci Pahlevi Dönemi'nde (1925-1941) yapılan tüm binaların tasarımında İran geleneksel mimarisinin batı ülkelerinin mimarisi ile birleşimi ve İkinci Pahlevi (1941-1979) Dönemi'nde de hem tasarım ve hem uygulama konusunda bu ülkelerin mimarlık tarzlarından etkilendiği görünmektedir. Bu dönemlerde, İran geleneksel konutlarında uygulanan tasarım kriterlerini (içe dönüklük, *andaruni*, *biruni* vs.) doğrudan etkilemiştir ve geleneksel değerlerin yerini batı kültürünün değerleri almıştır. Bu etkileşim binaların dış cephelerinde kendini gösterirken aynı zamanda iç mekanlarda da belirgin hale gelmiştir. Şüphesiz ki konut mutfakları da yaşanan değişimlerden etkilenmiş ve geleneksel mutfaklarda kullanılan tutumlar gittikçe değişmiştir. Değişen bu tutumların biri de bodrum katta ve arka planda bulunan mutfakların ön plana çıkarılması ve yaşam alanları ile daha yakın olmasıdır (Zomreshidi, 2012).

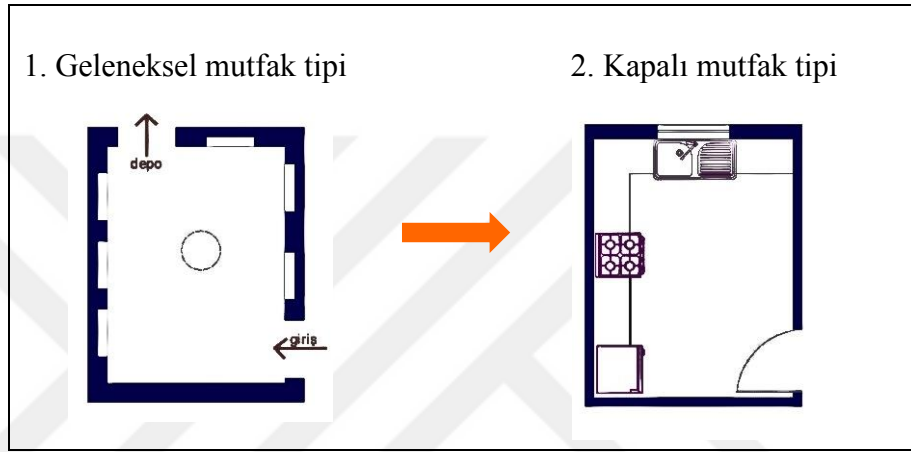
4.1.1 Yaşam Alanına Kapalı Mutfaklar (Pahlevi Dönemi)

1961'in başlangıcı Pahlevi Dönemi'nin son yılları, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerin ortaya çıkması İran hayatının farklı yönlerini büyük ölçüde etkilemiştir; bu nedenle de İran'ın geçiş dönemi olarak adlandırılmıştır. Aile nüfusunun azalması, genç çiftlerin yalnız yaşamaya eğilimi, arsa ve bina fiyatlarının yükselmesi, kadınların dışarıda çalışmaları ve evde daha az zaman geçirmeleri bu döneme ait yaşamsal değişimlerden bazılarıdır. Özellikle teknolojik gelişmelerin ardından gelen imkanlar, geleneksel İran evlerinin tasarım stratejilerinin değişmesi ve artık yeni evler için kabul görmemesi, mimarlar tarafından geleneksel mutfakların dönüşümünü etkileyen unsurlar olarak algılanmıştır (Mirmoghtadaee, 2009).

Teknolojinin getirdiği yenilikler geleneksel değerlerin kayboluşunu etkilemiştir. Konutların yeni modellerinde, daha rahat yaşam için getirdiği modern imkanlar söz konusudur, ama onun kültürel değerleri büyük ölçüde tanıdık geleneksel ev kavramından ayrılmıştır. Çünkü nüfusun artışı ve arazinin yüksek maliyeti nedeniyle,

konut büyüklüğünün ortalaması yaklaşık 80 metrekare olarak tasarlanmıştır. Böylece, geleneksel evde birçok alanda yeni tarzlar oluşmuştur ya da bazı alanlar çok fonksiyonlu olarak dönüşmüştür (Arjmandi, 2010). Teknoloji ve sanayileşmenin ortaya çıkması elektrikli eşyalar ve küçük mutfak aletlerinin kullanılması, geleneksel mutfakları, küçük, karanlık ve duman dolu mekanlardan temiz ve kullanışlı yemek yapma salonlarına dönüştürmüştür (Nabavi, 2011).

Şekil 4.1: Bodrum kattan yaşam alanına geçiş - kapalı mutfak tipi

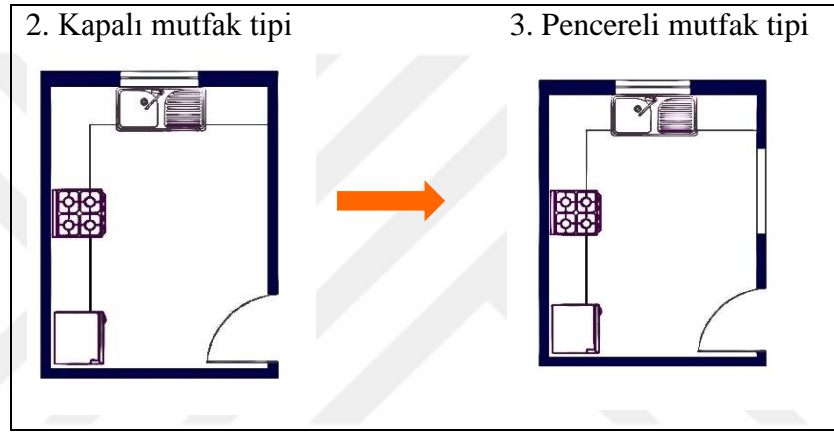
Yukardaki şekil 4.1'deki birinci plan tipinde de gösterildiği gibi konutların gizli saklı bölümlerinde veya bodrum katlarında yer alan geleneksel mutfagın, mümkün olduğu kadar yan duvarlarında açıklık veya pencere yoktur, havalandırma ve ışık tavandan sağlanmıştır. Duvarlarında rafların yer aldığı ve iletişimde olduğu yan alanların depodan ibaret olduğu belirlenmiştir. İkinci plan tipi sanayileşme ve teknolojik gelişmeler ile birlikte mutfak ekipmanların kullanılması ve mutfak alanının diğer alanlar ile yan yana geldiği, aynı zamanda pencere ile dış alanlar ile iletişimde olduğu, ama hâlâ kapalı bir alandır. Bu alanın diğer alanlar ile olan iletişimi bir tek kapı ile sağlanmıştır.

4.1.2 Yaşam Alanına Geçirgen Mutfaklar (İslam Devrimi 1979 - 1997)

1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'nden ve ardından da ülkeye çok pahalıya malolan sekiz senelik Irak savaşı sonrası, kentselleşme, öğrenim oranının yükselmesi, nüfus artışı ve ekonomik artış ile beraber farklı alanlarda da bir çok değişiklik meydana gelmiştir. Fakat kültürel olarak meydana gelen "big bang" veya büyük patlamanın ardından tüm kültürel değişimler gibi, 10-15 sene içinde ev mimarisinde de değişiklikler

olmuştur. Cinsiyete ilişkin düzenlemelerin etkisi ile birbirinden ayrılmış olan mutfak hizmet alanı ve yaşam alanları, İran İslam Devrimi'nden sonraki kentselleşmenin ilk dalgaları ile entegre bir ünite haline gelmiş ve yeni mimarlık planlarına göre inşa edilmiştir (Lor Afshar, 2016). Ama kadın yine kapalı bir alan içinde izole edilmiştir. Zaman içinde mutfak tasarımında yapılan bu değişimler ile, bazı ev sahipleri gıdaları servis etmek için veya servis etmenin kolaylaştırıcı olması için, mutfak ve yemek odası arasında bir pencere yaptırmıştır. Bu pencere gittikçe daha da genişlemiş ve sonuçta duvarın tamamı ortadan kaldırılarak açık mutfak kullanılmaya başlanmıştır.

Şekil 4.2: Kapalı mutfaktan geçirgen mutfağa geçiş

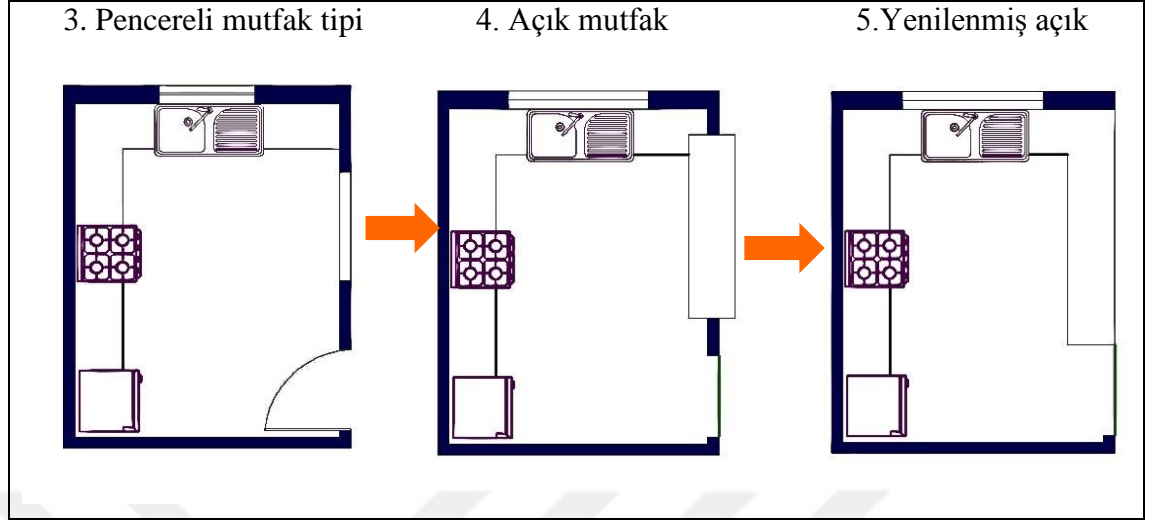
Şekil 4.2'de görüldüğü gibi üçüncü plan tipinde mutfak ve yaşam alanı arasında olan bölme duvarda küçük bir servis peçeresi açılmıştır. Zaman içinde bu pencere büyüyerek açık bir mutfağa dönüşecektir.

4.1.3 Yaşam Alanına Açık Mutfaklar (İslam Devrimi 1997 - 2016)

Yaşam alanları ve mutfak arasındaki duvarın kaldırılması, “açık mutfak” kullanılmasını gündeme getirmiştir ve gittikçe ülke genelinde tüm konut sahipleri evlerini açık mutfaklar ile tasarlamaya veya açık mutfak planına göre yenilemeye başlamışlardır (Lor Afshar, 2016). Aşağıda mutfakların değişimi şematik planlar ile birlikte anlatılmıştır.

Dördüncü plan tipinde de görüldüğü gibi bu mutfak tamamen açık değildir ve yaşam alanı ile sınır oluşturan taştan bir yarım duvar bulunmaktadır. Bu yarım duvarın üzerinde ise çalışma masası olarak kullanılan düz taş uygulanmıştır. Beşinci plan tipinde ise aynı açık mutfak sistemi farklı malzemeler ile ve farklı biçimde uygulanmıştır. Kenarlarındaki kolonlar kaldırılmış ve tamamen ahşap dolaplar ile yapılandırılmıştır.

Şekil 4.3: Geçirgen mutfaktan açık mutfağa geçiş

Geleneksel konutlarda mutfak alanı bahçenin doğu veya batı kısmında yer almakta idi. Mutfak alanının mümkün olduğu kadar gözden uzak tutulması ve ulaşılması kolay olmayan bir bölgede yer alması bariz bir şekilde görülmektedir. Genel olarak mutfak servis alanları ile aynı tutulmaktaydı. Oysa ki bu görünüş çağdaş mutfaklarda değişmiştir ve zamanla ilgili sınırların kaldırılması söz konusu olmuştur.

Özellikle de açık mutfaklarla tasarlanan konutlarda bu sınırlar kaldırılmış, mutfaklar evin girişi ve yaşama alanı ile ilişkilendirilmiştir. Bu ilişki çağdaş konut tasarımlarında doğru olarak kabul görmektedir (Okhovvat, 2013). Qajar Dönemi'nde İran geleneksel mutfak tasarımında genelde mutfaklar oturma bölümünden ve yatak odalarından ayrı olarak konumlandırılmaktaydı. Bodrum kat veya bahçede köşede yer alan mutfakların içine küçük havuz, fırın ve ocak yerleştirilmekteydi. Bu dönemden sonra mutfaklar bodrum kattan giriş katına geçmiş ve diğer mekanların yanında yer almıştır (Gaderi, 2012).

4.2. İRAN ÇAĞDAŞ KONUTLARINDA AÇIK MUTFAĞA İLİŞKİN DEĞİŞİMLER VE DÜZENLEMELER

On dördüncü yüzyıldan itibaren iki alanı birbirinden ayırmak için kullanılan çekmeceli duvarlar Japonya'dan dünyaya yayılmıştır. Bina uygulama tekniklerinin gelişmesi ve demir konstrüksiyonların ortaya çıkmasıyla, demir ile bölme duvarlar birbirinden ayrılmış ve on dokuzuncu yüzyıldan itibaren bölücü duvarların kaldırılması söz konusu olmuştur. İnsanların farklı zamanlarda ve farklı koşullardaki ihtiyaçlarına cevap verebilmek amacıyla konut alanlarının değişebilir ve esnek hale getirilebilir olmasına önem vermeye başlanmıştır. Bu kapsamda çok fonksiyonluluk da gündeme gelmiştir. Konutların değişkenliğe açık olmalarının en önemli sebeplerinden biri de kullanıcıların değişime talip olmalarıdır (Eynifar, 2003).

Bilgi çağının, endüstri döneminin katı sayılabilecek zaman/mezan ilişkilerine yeni boyutlar kazandırdığı gözlenmektedir. Bu bağlamda, toplum ve birey yaşamına doğrudan etki eden teknolojik gelişmeler, kent ve mezan ölçğinde de kendini göstermektedir. Teknolojideki gelişmeler ve dönüşümler, çağdaş yaşamı 'değişim' kavramının üzerinde ve onu etkileyen faktörlerin eşliğinde yeniden biçimlendirmektedir. Çağdaş mezan olgusu ise iletişim, ulaşım ve dolaşıma yönelik, bunların etkilediği zaman, mezan, yaşam şekillenışı ve etkileşimi yeniden tanımlanmaktadır. İnsan yaşamını belirleyen teknolojik gelişmeler, mezanların biçimlenişine de egemen olmaktadır. Buna bağlı olarak mezan biçimlenişlerinin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir (Özturan, 2010).

4.2.1 Görünürlük / Dışadönüklük

İran çağdaş konutlarında açık mutfakların kullanımında dahil olduğu şeffaflık ve iç içelik, mekansal mahremiyetin ihlal edilmesi olarak görülmektedir. Günümüzde oldukça popülerleşmiş olan Fransız pencere/camlar ve stor'lar mesken mahremiyetini kaldıran, evleri dışarıya açan ve görünür kılan konular olarak ele alınmaktadır. Mesken mahremiyetinin ihlal edilmesiyle, İslam toplumunda aile hayatının ve özellikle de bu hayatın merkezinde yer alan kadının mahremiyetinin olumsuz etkilendiği belirtilmektedir. Nitekim Fransız pencere, perde ve mutfak tasarımlarıyla mimarisi değiştirilen evin kamusal kılınmasıyla, kadın da bir anlamda dışarıya açılmış ve

mahremiyetine gölge düşürülmüştür. Ayetlerden de anlaşıldığı üzere bir Müslümanın evinin, birkaç bölmeden (oda) oluşması gerektiği, bölmelerin ahşap kapı veya perde ile mutlaka ayrılması gerektiği öngörülmektedir (Aydın, 2015).

Açık mutfakların gündeme gelmesi ile modern mimari tarzı yapılaşmalarda ve konut tasarımlarında mahremiyetin sınırlarının değiştirilmesini gündeme getirilmiştir. Buna göre yeni mimari düzenin getirdiği “açık mutfak, mekanlar arası saydamlık” gibi unsurlar, geleneksel mahremiyet açısından bir değişiklik arz etmektedir (Bozdoğan, 2002). Bu değişiklik, değişen yaşam koşulları, toplum hayatı ve kamusal mekandaki kadın bedeninin görünür hale gelmesi gibi, evde de yaşam alanına açılan mutfak alanındaki kadın bedeninin misafire dönük hale gelmesi ile yakından ilintilidir. Geleneksel mutfakta yapılan işler ve kadının bedeni kapalı ve içe dönük iken, açık mutfak ile görünür ve dışa dönük hale gelmiştir.

4.2.1.1 Kadının Evdeki Yeri

İran geleneksel konutlarında *andaruni* bölümünün en önemli özelliği içe dönüklüğüdür. Bunun nedeni evin bayanları ve çocuklarının o alanda rahat edebilmeleridir. Bunun yanı sıra, mutfak alanının *andaruni* bölümü içinde yerleşmesinin sebebi de evin kadınının gözden uzak ve rahatça çalışabilmesi içindir. Bugünkü açık mutfaklarda ise, aksine, mutfak evin kamu alanlarından hiç ayrılmamış veya sadece yarım bir duvarla ayrılmıştır ve evde misafir varken bir perde ile tekrar kapanmak zorunda kalmaktadır (Mansuri, 2011).

Bugünkü konut tasarımlarında; özellikle apartmanlarda, misafir, yaşam alanının ortasından geçmektedir ve evin hanımı da mutfaka geçebilmek için misafir alanının içinden geçip mutfaka gitmek zorundadır. Geleneksel ev yaşamındaki keskin ayrımın aksine, İran konutunda açık mutfağın mahrem/namahrem cinsiyet ayrımının yok etmesine, dolayısıyla özellikle kadının evdeki rolünü değiştiren bir eşik haline gelmesine değinilmektedir.

4.2.1.2 Mutfak Kirliliğinin Ortadan Kalkması

Mutfağın açık olması evin hanımı veya o mekanda zaman geçiren kişinin, evin diğer bölümlerine veya çocukların olduğu kısımlara hakim olmasını sağlamaktadır. Ayrıca mutfakta iş yapan kişi veya kullanıcı aynı zamanda salonda olan televizyonu seyretmekte veya misafirlerle ilgilenilmektedir. Fakat, farklı bir yönden bakıldığında, mutfağın genelde dağınık bir halde olması nedeniyle, bu durum her zaman mutluluk verici olmayabilir veya kullanıcı kendini bazı misafirlerin önünde rahat hissetmeyebilir.

Açık mutfakların kullanılması ile ilgili yaşanan sorunlardan biri de, kokunun hapsedilmeme ve diğer bölümlere yayılmasıdır. Bunun sonucu olarak da, insanların solunum sistemini etkileyen astım ve alerji hastalıkları kişilerde çoğalmıştır. Bu sorunlar çocuklarda daha belirgin halde görülmektedir. Bu nedenle açık mutfaklarda havalandırma konusuna özellikle dikkat gösterilmektedir. Aspiratör veya davlumbazdan yararlanan evlerde, bu sonuç yüksek oranda azalmıştır (Gezneviyan, 2011).

4.2.2 Misafir Alanının Bütünleşmesi

Açık mutfakların araştırmalarda sıkça vurgulanan bir dezavantajı ise; salon ve oturma bölümünden (yaşam alanı) izlenebilir olması veya salonda oturan misafirler tarafından görülebilir ve göz önünde olmasıdır ki, bu bayanın mutfakta rahatça dolaşımını ve çalışmasını engelleyebileceği görüşüdür. Gezneviyan (2011)'ın aktardığına göre; genellikle kadınlar misafirin göremediği alanlarda çalışmak veya yemek hazırlamak istedikleri için, bu ziyaretçilerin gidip gelmelerini de etkileyen bir durum halini almıştır.

İran Bölgesinde açık mutfaklar ferahlık ve şıklık açısından tercih edilmektedir. Kullanıcı kendini daha açık bir ortamda daha özgür hissetmektedir. Ama bazen bu açıklığın, özellikle evde yabancı misafir olduğu zamanlarda, çalışmanın kısıtlanmasına sebep olduğu belirtilmiştir. Gezneviyan (2011), geleneksel konut mutfakları ve modern mutfakların karşılaştırmasını yaptığı çalışmasında, İran mimarlarına tasarımlarında açık mutfakları kullanma nedenlerini sorduğunda, bir taraftan kullanıcıların modern yaşam sembollerini evlerinde kullanmak istediklerini ve diğer taraftan küçük konutlar için (50-70m²) en doğru ve en kullanışlı mutfak olduğunun kanıtlanmış olduğu görüşleri hakimdir.

Çağdaş konutlar geleneksel konutların aksine çok fonksiyonlu işlevselliğe sahiptir ve konuklar için özel bir bölüm yoktur. Onlar aile üyelerinin kullandığı aynı alanları kullanmaktadırlar. Günümüzde konutlarda misafir geldiğinde, günlük olarak aile tarafından kullanılan oturma alanı, misafir alanına dönüşmekte ve misafirin ağırlanması aynı alanda gerçekleşmektedir.

4.2.2.1 Yaşam Alanı ve Yemek Alanının Birleşimi

Yakın zamana kadar mutfak alanı ev hanımları için özel ve güvenli bir yemek yapma mekanıydı. Zaman geçtikçe evlerin alan genişliği azalmış ve 30 metrekarelik apartmanlar kullanılır hale gelmiştir. Bu sebepten dolayı eskiden yapılan geniş ve ferah mutfaklar yerini dar, küçük, düşük aydınlatmalı ve havalandırmasız alanlara bırakmıştır.

Evlerin kullanım alanı 30 metrekareye düşünce ister istemez yaşam biçimi de değişmiştir. Kullanılan açık cepheler ve ona nazaran pencere sayısı da azalmıştır (en fazla iki adet; birisi yatak odası ve diğeri oturma salonu için). Bu nedenle mutfağın aydınlatma ve havalandırma sistemi mimarlar için bir soru işareti oluşturmuştur. Bu önemli soruların çözülmesi için iç mimarlar veya mimarlar açık mutfaklardan ilham alarak mutfak ve salonun arasındaki duvarın üst kısmını kaldırıp yarım bir duvar kullanılmasını uygun bir çözüm olarak tanımlamışlardır.

Bu şekilde mutfak ve oturma alanını birleştirmiş, havalandırma ve aydınlatma sorununu bir nevi ortadan kaldırmışlardır. Bunun yanında, bu şekilde hem mutfak ferahlamış ve hem evin genişliği artmıştır. Ayrıca yarım kalan duvarın üst yüzeyinden çalışma masası olarak yararlanılmıştır.

4.2.2.2 İçerde dışadönüklük

Bugünkü dünyada İran konutlarında mahremiyet kavramı farklı faktörlerin etkisi altına girmiştir. Çağdaş konut tasarımında artık bölümler birbirinden bağımsız değildir ve gizlilik (privacy) korunmamıştır. Geleneksel konutları çağdaş konutlar ile karşılaştıran araştırmalardan edinilen bilgilere göre; çağdaş konutların gizlilik veya mahremiyet konusundaki eğilimlerinde büyük bir değişim görünmektedir ve bu değişimler gittikçe

çoğalmaktadır. Çoğalırken aynı zamanda da İran konut mimarisinin kimliğini etkilemektedir (Okhovvat, 2013).

4.2.3 Tevazu Anlayışının Dönüşümü

4.2.3.1 Moderniteye Ayak Uydurma

Modernleşmeyle (ya da modernliğe uyum sağlamayla) birlikte gelişen algılar ve eklenen kavramlarla, mesken mahremiyeti alanında sınırların değiştiğini gözlemlemek mümkündür. Toplumumuzda özellikle gençler arasında zamanla evin mahrem bir alan olarak algılanma düzeyinin azaldığını ya da bu konuda daha “esnek” düşünmeye başlayanların çoğaldığı görülmektedir. İnsanlar, çeşitli nedenlerle artık evlerinin içinin bir başkası tarafından görülmesinden rahatsızlık duymamaya başlamıştır. Gözetim toplumunda haremlik-selamlık uygulamasının ve perde kapama alışkanlığının azalmaya başladığı, insanların balkonlarında uygunsuz giysilerle oturmaları, samimi tavırlar sergilemeleri ve etrafı izlemelerinin hiç gariipsenmeyen davranışlar halini aldığı görülmektedir (Aydın, 2015).

Gittikçe İran geleneksel konutları ile ilgili tutumlar değişmiştir ve artık büyük evlere sahip olan kişiler bile açık mutfaklar kullanmayı tercih eder hale gelmişlerdir. Böylece açık mutfakların kullanılması yaygınlaşmıştır. İlginç bir şekilde kentsel yaşamdan ziyade köy evlerinde bile eski mutfakların açık mutfaklara dönüştürmeye başladıkları bariz bir şekilde görünmektedir. İran kentsel istatistiğine göre; 1985’ten bu yana İran evlerinin %70’i yer kısıtlaması ve fiyat artışı nedeni ile daha küçük metrekarelerde yapılmış, mutfaklar büyük ve kapalı mekanlardan daha küçük ve açık alanlara dönüşmüşlerdir. Bu istatistiğe göre; mutfakların %25’i hâlâ kapalı tarzda ve %5’i karma bir şekilde tasarlanmışlardır (Gezneviyan, 2011). Dışa dönüklük veya açıklık, gösterişli olmanın (popüler olana ayak uydurmanın / modernliğe uyum sağlamanın) ve sanayileşmenin sonucudur (Mansuri, 2011).

4.2.3.2 Süslemenin Görünürlüğü

İran’daki bazı çağdaş konutlarda iki oturma alanı bulunmaktadır. Bunlardan birisi ailenin gündelik yaşamı ve diğeri misafirleri ağırlamak için kullanılmaktadır ki iki farklı takım koltuk ile bu iki alan bir birinden ayrılmaktadır. Ama bazılarında tek bir alan

bulunmaktadır; gündelik yaşam ile gösterişli ağırlama aynı alanda gerçekleşmektedir. (Okhovvat, 2013).

Açık mutfakların İran konut mutfak tasarımlarında kullanılmasına ilişkin bir önceki bölümde bahsedilen görünme ve göz önünde olma sorunlarını kullanıcıların tezgahların ön tarafında örtücü bir perde unsuru kullanarak çözdükleri gözlenmiştir. Nabavi'ye (2011) göre İran evlerinde açık mutfaklar kadınların yaşam alanına büyük bir vizyon zevkini yaşatmaktadır, ancak odada erkek misafir varken, şeffaf ve yarı şeffaf paneller bu vizyonu kontrol etmek amacıyla ilave edilebilmektedir. Böylece, kadın modern ev tasarımında her ikisine; vizyon ve özel alana birlikte sahip olabilmektedir.

5. ÖZGÜN ALAN ÇALIŞMASI: ÇAĞDAŞ İRAN KONUTUNDA AÇIK MUTFAKLAR VE MAHREMİYET İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1 ALAN ÇALIŞMASININ YÖNTEMİ

Özgün alan çalışmasının ana çatkısını, geleneksel İran konutundaki mahremiyete ilişkin olarak tespit edilen mekansal düzenleme ve unsurların BDSR Mekansal Mahremiyet Modeli'ne tercüme edilmesi ve belirlenen çalışma evreninde yerinde yürütülen yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler oluşturmaktadır. Bu kapsamda, çatkının ilk parçasının detayında aşağıdakiler yer almaktadır;

- i. Mekansal Mahremiyet Modeli BDSR kullanılarak yürütülen çalışmalara ilişkin literatür taraması.
- ii. BDSR Mekansal Mahremiyet Modeli'ndeki tanımların derecelendirilerek mekansal mahremiyet ölçeğine dönüştürülmesi (Şekil 5.7).
- iii. Mekansal tanımlara dönüştürülmüş olan İran geleneksel konutlarındaki mahremiyete ilişkin tespit edilen düzenleme ve unsurların BDSR Mekansal Mahremiyet ölçeği dereceleri ile ilişkilendirilmesi (Şekil 5.10).
- iv. Alan çalışması evreninde gerçekleştirilecek analizler sonucunda tespit edilen 'İz Alan'da BDSR Mekansal Mahremiyet ölçeğinin uygulanması ve geleneksel konuttaki mahremiyet düzenleme ve unsurlarına tercüme edilmesi.

Özgün alan çalışmasının çatkısının temelini oluşturan ikinci parçasının detayında ise aşağıdakiler yer almaktadır;

- i. İran'da çağdaş açık mutfakların yaygın olarak kullanımının belirgin olduğu alanların karşılığı olan bir toplu konut seçilerek, toplu konuta ait belirli tiplerdeki dairelerin iç mekanında kullanıcılar ile yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerin gerçekleştirilmesi.
- ii. Yerinde tespit, fotoğraflama ve krokiler üzerinden elde edilen veriler ile plan tipi kategorilerinin belirlenmesi ve analizi yapılmıştır.
- iii. Yerinde tespitlerin analizi sonrası yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerin analiz kriterlerinin belirlenmesi ve her bir konut için değerlendirme filtresi olarak kullanılmak üzere 10 kriterin belirlenmesi, analiz matrisinin oluşturulması.
- iv. Açık mutfağın deneyimlenmesi sırasında kullanıcılar tarafından yapılan düzenleme ve değişikliklerde mekansal mahremiyete ilişkin *iz alan*'ın tespit edilmesine yönelik

analizlerin diyagrama dönüştürülmesi.

v. Daha sonra BDSR Mekansal Mahremiyet ölçeklendirmesini uygulamak üzere *iz alan*'ın tespit edilmesi ve bu alandaki değişikliklerin geleneksel konutun mahremiyete ilişkin mekansal düzenleme ve unsurlarındaki karşılıklarının yorumlanması.

Sonuç olarak; kullanıcıların açık mutfağı deneyimleme sırasındaki geleneksel yaşam biçimindeki mahremiyet anlayışına dair izler konusunda bazı genellemelere varılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, özgün alan çalışmasının temellendiği genel sorular;

- İran geleneksel konut-mahremiyet anlayışının çağdaş konutlardaki açık mutfaklarda kültürel bir devamlılığı var mıdır ya da bir çelişki / ikilem mi yaratmaktadır?

- İran geleneksel konutunun iç mekan düzenlemesini kuran belirgin düzen ve unsurlar, çağdaş açık mutfak deneyiminde neye dönüşmüştür / nasıl evrilmiştir?

Bu genel soruların cevaplanmasında izlenecek yöntemin varsayımı da;

- geleneksel konuttaki mahremiyete ilişkin düzenleme ve unsurların mekansal mahremiyet tanımlamalarıyla ölçeklendirilerek somut bilgiye dönüşebilir olduğudur.

5.2. ÇALIŞMANIN EVRENİ: TEBRİZ / ASEMAN TOPLU KONUTLARI

Özgün alan çalışmasını yürütülmesinde İran'da çağdaş açık mutfakların güncel kullanım örneklerini elde etmek ve analiz yapmak amacıyla İran şehirlerinden Tebriz şehri ve bu şehrin sakinleri ile görüşme yapmak için Aseman Toplu Konut Sitesi belirlenmiştir.

Çalışmanın yürütüldüğü toplu konut yerleşkesinin bulunduğu Tebriz şehri İran'ın kuzey batısında bulunmaktadır. Tebriz şehri, Qajar Dönemi'ne ait olan yapıları içeren ve bu dönemden sonra değişimlere uğrayarak modernleşme eğilimlerinin mimarlık alanında örneklerinin yoğun olduğu bir yer olması nedeni ile seçilmiştir. Tebriz şehri, Qajar Dönemi'ne ait olan yapıları içermesi nedeni ile geleneksel İran konutunda kullanılan düzenleme ve unsurların izlerini karşılaştırdığını ve bu kapsamda önemli bir kimliğe sahip olduğunu göstermektedir. Çağdaş dönemlerde konut yapım alanında değişimlere uğramış olması ise, İran geleneksel iç mekan düzenlemelerindeki eşik niteliğinde bir değişim olarak görülen açık mutfak kullanımının bu şehirdeki toplu konut tasarımlarında yaygın bir biçimde görülebileceğinin bir göstergesidir. Bu şehrin toplu

konut planlamalarının İran'ın diğer şehirlerinin konut planlamaları ile benzer olacağı dikkate alınarak, araştırmacının kolayca ulaşabileceği nedeni ile seçilmiştir.

1996 yılında Tebriz'de inşası başlayan Aseman toplu konutları, son 20 senenin tasarım yöntemleri ile yapılandırılması ve açık mutfaklar içeren iç mekan düzenlemesine sahip olan bir proje olması sebebiyle, alan çalışmasının evreni olarak seçilmiştir. Tebriz'in El Gölü bölgesinde yer alan Aseman toplu konutları, Tebriz Konut ve Kentsel Planlama Kurumu tarafından 94.000 metrekare büyüklüğünde bir alanı kaplamaktadır. Şekil 5.1'de Aseman toplu konutlarının harita üzerinde konumu ve sitenin genel görünümü gösterilmiştir.

Şekil 5.1: Aseman toplu konutlarının harita üzerinde konumu ve dış görünümü

Kaynak: (sol)tezgah.googlemaps.com; (orta) tezgah.farsicad.com;(sağ) http://tabrizomran.blogfa.com/page/project-aseman.aspx

Aseman toplu konutları 16 bloktan ve her blokta 18 kattan oluşmaktadır. Her bir katta 4-5 tip daire mevcuttur ve her blok kendi içinde farklı tiplerden oluşmaktadır. Yaklaşık 80-200 metrekare arasında alan kaplayan dairelerden oluşan bu toplu konut yerleşkesinin, tüm daireleri açık mutfaklar ile tasarlanmıştır. Toplam 16 dairenin kullanıcıları ile gerçekleştirilebilen yarı yapılandırılmış görüşmeler, bina yöneticilerinden alınan destek ile yürütülmüştür.

5.3 VERİLERİN ELDE EDİLME PROSEDÜRÜ

Özgün alan çalışması için verilerin elde edilme prosedürü genel olarak İran'ın Tebriz kentinde bulunan Aseman Toplu Konut Sitesi'nde yürütülen yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler, görüşmelerden elde edilen verilerle değerlendirme kriterlerinin oluşturulması, toplu konut plan tiplerinin belirlenmesi, geleneksel konuttaki mahremiyete ilişkin düzenleme ve unsurların izlerinin çağdaş açık mutfaklardaki

durumunun tespit edilebilmesi için mekansal mahremiyet ölçeğinin oluşturulması ve uygulanmasını kapsamaktadır.

5.3.1 Yarı Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşmeler

Çalışmanın amacına yönelik olarak, açık mutfak kullanıcılarıyla görüşmeler sağlamak için 2-8 Mayıs 2016 tarih aralığında, 6 gün içerisinde yaklaşık 110 dairenin kapısı çalınmıştır; fakat bu miktarın bir kısmının evde olmamaları, diğer bir kısmının müsait olmadıklarını belirterek ve çoğunlukla “evde hastam var”, “uyuyan çocuğum var” ya da “misafirimiz var” gibi nedenler gösterilerek görüşme talebinin reddedilmesinden dolayı toplam 16 dairenin kullanıcısı ile görüşmeler sağlanabilmiştir.

Farklı yapım yıllarına ait ve farklı bloklarda yer alan bu 5 farklı plan tipine sahip 16 konuttaki kullanıcıların açık mutfaklarını kullanma şekli gözlemlenerek, iç mekanlarında araştırmacı tarafından 30-35 dakika zaman geçirilmiş ve kullanıcısı ile sohbet edilmiştir. Bu sohbetler, tezin literatür taraması ve geleneksel İran konutuna dair elde edilen veriler ve çağdaş açık mutfak kullanımında gözlemlenen düzenleme ve değişimler ışığında alan çalışmasının sorunsallarına ilişkin ipuçlarına ulaşabilmek amacıyla yarı yapılandırılmış önceden hazırlanmış sorular ile yürütülmüştür. Bu sorular, kullanıcıların aile yaşantısı, misafir ile olan ilişkileri, açık mutfakların kullanım biçimi ve mahremiyete ilişkin eğilimlerinin anlaşılmasına yönelik olarak hazırlanmıştır. Kullanıcılar ile yürütülen bu görüşmelerden elde edilen bilgilerin, kullanıcıların yaşam tarzı ve açık mutfak kullanımına ilişkin genel düşüncelerinin elde edilmesi, böylece açık mutfaklara ilişkin mekansal mahremiyet ölçeğinin uygulanmasında ve analizinde tamamlayıcı bir araç oluşturacağı düşünülmektedir.

Özgün alan çalışmasının temel çatkısını oluşturan veri elde etme yöntemlerinden ikincisi olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğidir. Bu teknik için önceden sorulması planlanan soruları içeren görüşme protokolü hazırlanmıştır. Bunun yanı sıra, görüşmenin akışına bağlı olarak değişiklikler yapılmıştır. Görüşme soruları üç gruptan oluşmaktadır.

İlk grup sorular, araştırmacı tarafından alan çalışması evreninde yapılan gözlem yöntemi ile yanıtlanmıştır. Bu gruptaki sorularda konutlarda mekansal mahremiyet eğiliminin göstergesi olan unsurların varlığı gözlemlenmiştir. Özellikle mutfakların açık yüzeyinde herhangi bir kapatıcı / örtücü mekansal unsurun kullanılıp kullanılmadığı ya da mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemelerin izleri gözlemlenerek plan krokileri ve daha sonra ölçekli çizimlere dönüştürülmüştür.

İkinci grup sorular, kullanıcıyı daha fazla tanımak amacıyla demografik yapıdaki sorulardan yapılandırılmıştır. Üçüncü grup sorular ise, açık mutfakların deneyimlenmesi sırasındaki kullanılma biçimlerini, orijinal planlama üzerinde yapılan değişikliklerinin nedenlerini açıklamak amacıyla hazırlanmıştır.

Üç gruptan oluşan bu sorulara verilen cevapların analizi 5.5 Bölüm’de aktarılmaktadır. Bunun yanında, görüşmelerde birinci grup sorulara verilen cevaplardan elde edilen veriler, sınıflandırılarak ağdaş konutlardaki açık mutfak kullanımı ve mahremiyet ilişkisine dair analiz matrisi haline getirilmiştir. Her bir konut için, analizde belirleyici olarak kullanılmak üzere, görüşmelerden elde edilen veriler ışığında ayırt edici kriterler belirlenecektir (Ek A.1).

Son olarak da; matrisin analizi ile elde edilen sonuçlar, görüşmelerdeki ikinci ve üçüncü grup sorulara verilen cevap örüntülerinden, kullanıcının mahremiyet anlayışına ilişkin temalar belirlenerek değerlendirilmiş ve bundan elde edilen veriler birleştirilerek BDSR Mekansal Mahremiyet (MM) Modeli ölçeğinin uygulanacağı alanın tespitine yönelik çalışmaya zemin oluşturacaktır. Bunun yanında, yarı yapılandırılmış görüşmeler sırasında, yaşam alanı (oturma alanı, yemek alanı, misafir alanı) ve mutfak servis alanı bölümlerinin konutlardaki yerleşimleri ve birbirleri ile ilişkileri dikkate alınarak krokiler hazırlanmıştır. Hazırlanan şematik planlar ise krokiler ve çekilen fotoğraflar üzerinden çizilmiş ve plan tipleri olarak 1-5 arasında numaralandırılmıştır.

5.3.2 Aseman Toplu Konut Plan Tiplerinin Tanımlanması

Yarı-yapılandırılmış görüşmeler sırasında, yazarın oluşturduğu eskiz çizimleri, alınan ölçüler ve fotoğraflar yardımıyla bilgisayar destekli çizim programı kullanılarak yazar

tarafından şematik plan tipleri oluşturularak alan çalışmasının değerlendirilmesinde kullanılmıştır. Yazar tarafından konut iç mekanında yaşam alanı, mutfak servis alanı ve giriş alanlarının birbiri ile karşılıklı ilişkilerine göre belirlenen 5 farklı plan tipine ait konutlarda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Buna göre birinci plan tipinde; yaşam alanı (S), mutfak servis alanı (M) ve giriş alanı arasındaki ilişkide, mutfak servis alanı yaşam alanından kopuk bir niş mekan olarak yerleşmekte ve arada bir koridorumsu geçiş alanı ile birbirlerine bağlanmaktadır ve bu alan da girişe bağlanmaktadır. Yatak odalarının (tezhah) bu geçiş alanı ve yaşam alanı ile yakınlık ilişkisi kuvvetlidir. Tüm ilişkiler göz önünde bulundurularak oluşturulan 5.2'deki şematik gösterimde yaşam ve mutfak servis alanı arasındaki geniş ortak geçiş alan ve giriş alanı ile ilişkisi aktarılmıştır. Bu alanın genişliği mutfak ve yaşam alanı arasındaki mesafeyi artırmıştır.

Şekil 5.2: Birinci tip planlar ve S/G/M şematik gösterim

İkinci plan tipinde ise; yaşam alanı (S), mutfak servis alanı (M) ve giriş alanı arasındaki ilişkide, mutfak servis alanı yaşam alanına birleşik bir niş mekan olarak yerleşmekte ve yaşam alanını bir L mekan biçimine tamamlamaktadır. Giriş alanı da kendi içinde bir mekan oluşturarak yaşam alanına doğrudan bağlanmakta ve L'nin ortası ile birleşmektedir.

Şekil 5.3: İkinci tip planlar ve S/G/M şematik gösterim

Giriş, birinci plan tipine göre nispeten daha uzak mesafededir. Yatak odalarının (tezhah) giriş alanı ve yaşam alanı ile yakınlık ilişkisi kuvvetlidir. Tüm ilişkiler göz önünde

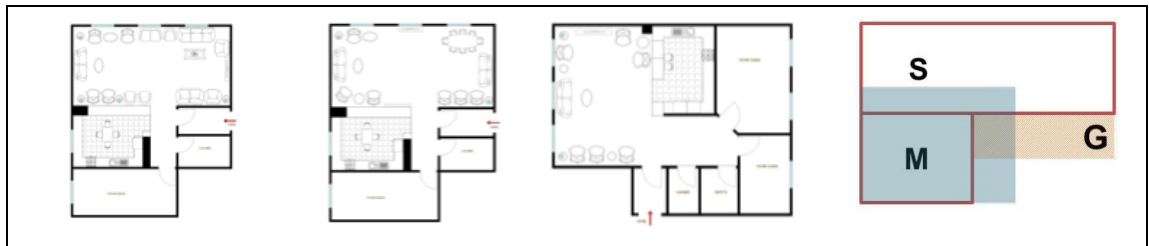
bulundurulmuş olarak oluşturulan 5.3'deki şematik gösterimde, yaşam ve mutfak servis alanı arasındaki ortak geçiş alan ve giriş alanı ile ilişkisi aktarılmıştır. Üçüncü plan tipinde ise; yaşam alanı (S), mutfak servis alanı (M) ve giriş alanı arasındaki ilişkide, mutfak servis alanı yaşam alanı ile birleşik bir bütün mekandır. Giriş alanı ise doğrudan bu mekana dahil olacak biçimde kısa bir mesafede yerleşmekte ve yatak odalarının (tezgah) bu mekanla ilişkisi birinci ve ikinci plan tipine göre nispeten zayıftır. Tüm ilişkiler göz önünde bulundurulmuş olarak oluşturulan 5.4'deki şematik gösterimde yaşam ve mutfak servis alanı arasındaki ortak geçiş alan yoktur. Giriş alanı mutfak alan ile ilişkilendirilmektedir. Salon ve mutfak alanı bir birine bağlı olarak görülmektedir.

Şekil 5.4: Üçüncü tip planlar ve S/G/M şematik gösterim

Dördüncü plan tipinde; yaşam alanı (S), mutfak servis alanı (M) ve giriş alanı arasındaki ilişkide, mutfak servis alanı yaşam alanı ile yine L oluşturacak biçimde fakat iki kenarı açık olarak yerleşmiştir. Açık olan bir kenarı yaşam alanına diğer tarafı ise girişe bakmaktadır. Girişe bakan alan ve açık mutfahın açık kenarı arasında yatak odalarına (tezgah) da bağlanan koridorumsu bir geçiş alanı mevcuttur. Tüm ilişkiler göz önünde bulundurulmuş olarak oluşturulan 5.5'deki şematik gösterimde, yaşam ve mutfak servis alanı arasındaki ortak geçiş alan yoktur. Giriş alanı mutfak alan ile direkt olarak ilişkilendirilmektedir. Salon ve mutfak alanı bir birine bağlı olarak görünmektedir.

Şekil 5.5: Dördüncü tip planlar ve S/G/M şematik gösterim

Beşinci plan tipinde; yaşam alanı (S), mutfak servis alanı (M) ve giriş alanı arasındaki ilişkide, mutfak servis alanı yaşam alanı giriş alanının da bağlandığı bir aralıkla ilişkilendirirken, mutfak servis alanı ve giriş alanının yakınlık ilişkisi bu kez yaşam alanından daha kuvvetlidir. Yatak odaları (tezgah) da doğrudan bu alana açılmaktadır.

Tüm ilişkiler göz önünde bulundurularak oluşturulan 5.6'deki şematik gösterimde, yaşam ve mutfak servis alanı arasındaki ortak geçiş alanı yoktur. Giriş alanı mutfak alanı ve salon ile direkt olarak ilişkilendirilmektedir. Salon ve mutfak alanı bir birine bağlı olarak görünmektedir. 1'inci plan tipinden 3, 2'nci plan tipinden 4, 3'üncü plan tipinden 3, 4'üncü plan tipinden 3 ve 5'inci plan tipinden de 3 konut ve kullanıcısının görüşleri bu çalışmaya dahil edilmiştir.

Şekil 5.6: Beşinci tip planlar ve S/G/M şematik gösterim

5.3.3 Mekansal Mahremiyet Ölçeği Oluşturma

İran geleneksel konutundaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeler ve unsurların anlatıldığı üçüncü bölümde tespit edilen geleneksel tanımlar, sözü edilen bölüm içeriğinde mekansal tanımlamalara dönüştürülmüştür. Tablo 5.7'de İran geleneksel konutundaki mahremiyete ilişkin düzenleme ve unsurların adlandırmaları (andaruni / biruni, haşti, dalan, dehliz, kapı tokmakları, açık avluluk ve içedönüklük, orosi pencereler) ve mekansal olarak tanımlamaları bir araya getirilerek sunulmuştur.

Bu tanımlamaların İran çağdaş konutlarının açık mutfak düzenlemelerindeki izini takip edebilmek amacıyla, analitik bir tercüme aracı üretilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, 'mekansal mahremiyet' modeli adı verilen BDSR Modeli ve içeriğindeki tanımlar, açık mutfaklar özelinde yürütülen alan çalışmasında analiz aracı olarak kullanılmak üzere mekansal mahremiyet ölçeğine dönüştürülecektir. Bunun için, öncelikle BDSR Mekansal Mahremiyet Modeli'nin tanımı, içeriği ve bugüne kadar bu modelle

yürütülmüş çalışmaları aktararak, yapılacak bu alan çalışmasının yerini ve önemini vurgulamak gerekmektedir.

Şekil 5.7: İran geleneksel konutundaki mahremiyete ilişkin düzenleme ve unsurların adlandırmaları ve mekansal olarak tanımlamaları

Düzenlemenin Adı	Mekansal olarak tanımlanması
<i>Andaruni / Biruni</i>	Cinsiyet sınırının oluşması Kadın alanı / Erkek alanı Mahrem / Namahrem ayrımı Katı sınır
<i>Haşti</i>	Cinsiyet sınırının oluşması (namahrem'in doğrudan girişine engel) Mahrem/Namahrem'in ayrıştığı ilk kademe Katı sınır
<i>Dalan</i>	Mahrem / Namahrem ayrımını güçlendiren Vizyonu sınırlandıran
<i>Dehliz</i>	Geçiş mekanı, ortak kullanıma açık bir mesafe oluşturur Hem Biruni hem Andaruni bölümünde bulunabilir
Unsurun Adı	Mekansal olarak tanımlanması
<i>Kapı Tokmakları</i>	Kapı kendi başına bir katı sınır tanımlarken, kapıya ait bir unsur olan tokmağın sesi ile görünmeyen görünür hale gelmekte, cinsiyet ayrımı eve girmeden önce oluşmaktadır
<i>Orta Avluluk ve İçedönüklük</i>	İçedönük konut kendisini dışa kapatmaktadır Sadece kadın erkek ayrımı değil Konutu dışardan geçmekte olan herkese kapatmakta
<i>Orosi Pencereleler</i>	Kadın - erkek mahremiyet ilişkisinin yanı sıra odalarda olan kişiler ve diğer aile üyelerine karşı da mahremiyeti korumaktadır

5.3.3.1 BDSR Modeli Tanımı - Literatürdeik İlgili Çalışmalar

Okhovvat (2013)'a göre her mekanın kendine göre bir ulaşım noktası vardır ve bu 'mekansal mahremiyet' olarak adlandırılmaktadır. Mekansal mahremiyete ilişkin BDSR modeli, mahremiyeti 4 tanım ile değerlendirmektedir: Barrier (engel), Depth (mesafe), Step (kademelenme), Ring (halkalanma). Modeldeki tanımlamalara göre; *engel*, dışarıdan gelen bir etkiyi alanın sınırlarıyla belirtmekteyken; *mesafe*, alanın diğer alanlarla olan uzaklığını belirtmektedir. *Kademe* ise, bir alandan diğer alana gitmek için geçilmesi gereken ara aşamaları belirtmekte ve son olarak *halka* bir alandan diğer alanlara olan dağılma miktarını belirtmektedir. Bu kapsamda, her ne kadar bir alana giden yolda güçlü engeller var olsa da, o alanın mesafesi diğer alanlara göre uzak ise veya diğer alanlar tarafından halkalanması az ise o alana ulaşım daha zor ve alanın mahremiyeti daha yüksektir. Örnek olarak İran geleneksel konutlarında yatak odasına

gitmek için geçilmesi gereken kademeler, misafir odasına giden kademelere göre daha fazladır (Okhovvat, 2013). Okhovvat tarafından tanımlanan bu mekansal mahremiyet derecelendirmelerinin alan çalışmasının yöntemine yardımcı olarak kullanılabilmesi için öncelikle teker teker daha detaylandırılması ve bu modeldeki tanımlamalar kullanılarak bugüne kadar yapılan çalışmaların belirlenmesi yararlı olacaktır.

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde İran geleneksel konut iç mekan düzenlemelerindeki mekansal tanımlamalara dönüştürülerek 5.3.3'de tablo halinde sunulmuş olan mahremiyete ilişkin tespitlerin, BDSR modelindeki 'mekansal mahremiyet' tanımlarında karşılıklarının bulunması ve açık mutfaklardaki durumunun irdelenmesinde bir tercüme dili oluşturması planlanmaktadır. Bu kapsamda bu tercüme diline ait elemanların somutlaştırılması gerekmektedir. Aşağıda BDSR modelini oluşturan mekansal mahremiyet tanımlarının somutlaştırılmasına yönelik açıklamalar ve diyagram çalışmaları yer almaktadır:

i. *Sınır (Barrier)*: Bir alandan diğer alana geçiş, sınırlar ile engellenmektedir. Bu sınırlar; sert sınır, sert olmayan sınır ve yumuşak sınır olarak tanımlanmıştır. Sert sınırlar kapı ve duvar gibi, bir alandan diğer alana geçişi tamamen engellemektedir. Sert olmayan sınırlar yarım duvar, koridor ve geçici bölme duvarlar gibi tanımlanmıştır. Yumuşak sınırlar ise, yer döşemesi veya kot farkı ile belirlenmektedir. Bir alandan diğer alana geçişte ne kadar sert sınırlar kullanılırsa o alanın mahremiyeti o kadar korunmuş olur . Bu kapsamda, verilen somut örneklere dayanarak sınırın şeffaflık derecesinin yükselmesi ve alçalmasının mahremiyetin ölçeklenmesine bir kriter oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca, kapalı bir sınırın aynı zamanda geçirgen olması, açılıp kapanabilir ya da esnek olması katılık seviyesini etkileyecektir ve böylece mekansal mahremiyet etkilenecektir (Şekil 5.8).

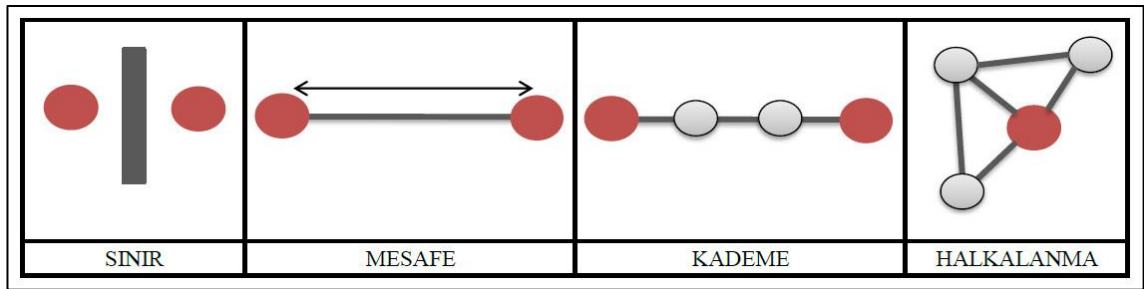
ii. *Mesafe (Depth)*: Bir mekanın diğer alanlar ile olan mesafesini belirtmektedir. Bir alandan diğer alana geçiş ne kadar uzun mesafede yapılmış ise, mekanın mahremiyeti o kadar korunmuş olur. Bu kapsamda bu tanım, iki alan arasındaki uzaklık arttıkça alanların mahremiyetinin de yükseldiğini öngörmektedir. Şüphesiz ki tek başına bu tanım mahremiyetin derecelenmesi için yeterli olmayacaktır. Fakat mesafenin ölçülebilirliği, görsel olarak tarif edilebilirliği, başka alanlara röletif olarak

karşılaştırılabilirliği, bu tanımları derecelenerek somutlaştırılabilir bir ölçek haline getirmektedir (Şekil 5.8).

iii. *Kademelenme (Step)*: Bir alandan diğer alana ulaşabilmek için arada geçilmesi gereken farklı alanların olduğunu belirtmektedir. Bu model mekan hiyerarşisini göstermektedir. İki alan arasında geçilmesi gereken alan tarifleri çoğaldıkça mekansal mahremiyeti artmaktadır. Şüphesiz ki arada geçilecek alanların sınırlarının nasıl tanımlandığı, kademelenmede ya da mekan hiyerarşisinde önem kazanacaktır. Geçilecek kademeler her zaman kapalı, katı sınırlar olmayabilir. Bu kapsamda kademelenme, mekansal mahremiyet tanımı olarak hibrit bir bilgi oluşturması dolayısıyla diğer tanımlarla sağlamalı güvenilir bir bilgi üretebilir niteliktedir. Somut olarak derecelenebilir ve ölçeye dönüşebilir (Şekil 5.8).

iv. *Halkalanma (Ring)*: Bir alanın diğer alanlar arasında ne kadar paylaşıldığını belirtmektedir. Bir alanın diğer alanlar tarafından halkalanması ne kadar az olursa, o mekana olan ulaşım ve iletişim o kadar daha azdır (Colomina,1994). Bu kapsamda, halkalanma bir kaç mekanın açıldığı ortak geçiş alanlarını tanımlayan meydanvari iç mekanları karşılamaktadır ki; hem kademelenmenin sağlamasını yapmak, hem de mekansal mahremiyetin mekanlar arası paylaşılan ara alanların somutlaşması açısından önemli bir ölçegi ortaya çıkarabilir niteliktedir (Şekil 5.8).

Şekil 5.8: BDSR Mekansal Mahremiyet Modeli'ndeki 4 mekansal mahremiyet tanımlamasının diyagramatik gösterimi

Kaynak: Okhovvat, 2013.

Bu model, Okhovvat'ın 2010 tarihli doktora çalışmasında geleneksel ve çağdaş İran konutlarının gizlilik (harim) boyutlarını karşılaştırmak amacıyla, geleneksel ve çağdaş konutlardan örnekler seçerek, BDSR modelinin tanımlarını kullanarak, her birisinden

elde edilen sonuçları analitik biçimde kullanmıştır ve çalışmanın sonucunda İran çağdaş konutlarının geleneksel konutlara göre mekansal gizlilik konusunda önemli bir oranda değişime uğradığı elde edilmiştir. İran özelinde BDSR modeli kullanılarak yapılan *“Privacy at home: Analysis of behavioral patterns in the spatial configuration of traditional and modern houses in the city of Hamedan based on the notion of space syntax”* başlıklı bir başka çalışmada, geleneksel evin düzeni modern konutlara göre irdelenerek, modern konutların farklı bölümlerini gizlilik konusunda açıklamıştır. Özellikle de geleneksel konut mutfaklarını çağdaş açık mutfaklar ile karşılaştırmış ve sonuç olarak çağdaş konutlarda geleneksel konutlara göre mahremiyetin azaldığını kanıtlamıştır (Alitajer ve MolaviNojoumi, 2016).

Genel olarak İran geleneksel konutundaki belirgin mahremiyet ve cinsiyet ayrımı anlayışlarının mekansal düzenlemelere etkisinin oluşturduğu belirgin unsurlara vurgu yapan çalışmalar, çağdaş İran mekanlarında geleneksel mahremiyet anlayışının izlerini bulmaya, eleştirmeye ya da yerleştirmeye çalışmışlardır. Bu çalışmada üretilecek olan yöntem ise, geleneksel mahremiyete ilişkin düzenlemelerin mekansal mahremiyet ölçeğine dönüştürülerek çağdaş mekandaki düzenlemelere tercüme eden bir aracı dil oluşturması açısından önemlidir. Bu kapsamda; genel olarak mekansal mahremiyetin analiz edilmesi için oluşturulmuş olan BDSR Mekansal Mahremiyet Modeli'ndeki tanımlamalar, geleneksel İran konutunda tespit edilen mahremiyete ilişkin düzenleme ve unsurların, çağdaş konuttaki açık mutfak düzenlemeleri üzerindeki analizlerde kullanılabilmesi için öncelikle bu mekansal mahremiyet tanımlamaları derecelendirilerek analitik bir araca dönüştürülmüştür.

5.3.3.2 BDSR Mekansal Mahremiyet Modelinin Derecelendirilmesi

BDSR modelindeki mekansal mahremiyet tanımları, mekansal örgütlenme, mekansal ilişkiler ve mekansal unsurların bir arada ilişkilendirilmesi ile geleneksel konutta mahremiyete ilişkin tespit edilen düzenleme ve unsurların mekansal tanımlamalara tercüme edilebilmeye olanak vermektedir. Bu kapsamda ilk olarak modeldeki tanımların içeriğinden yararlanılarak, üç aşamalı bir derecelendirme oluşturulmuştur ve görsel olarak açıktan koyuya giden üç farklı gri tonu ile belirtilmiştir (Şekil 5.9-a-d).

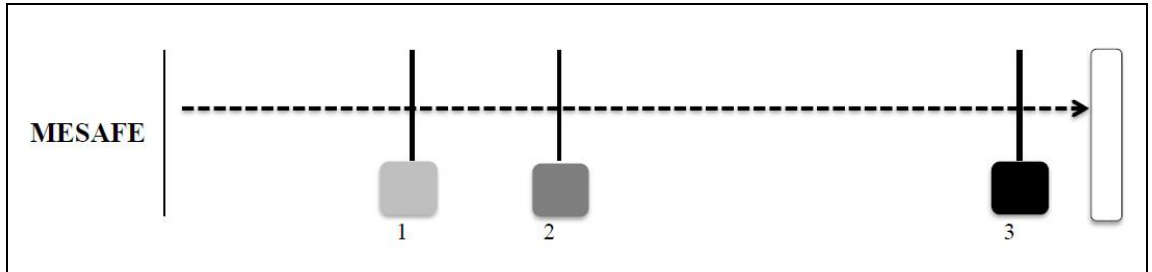
Şekil 5.9-a: BDSR Mekansal Mahremiyet Modeli – Sınır derecelendirme

SINIR	SERT	KAPI / DUVAR	3
	SERT OLMAYAN	YARIM DUVAR / KORIDOR / GEÇİCİ BÖLME	2
	YUMUŞAK	YER DÖŞEMESİ / KOT FARKI	1

Buna göre; sert, sert olmayan ve yumuşak malzeme tanımlarından oluşabilen sınır ölçeği sert olduğunda, somut olarak kapı ya da duvar, sert-olmayan olduğunda yarım duvar veya koridor ya da geçici bölme olabilmekte ve yumuşak olduğunda ise yer döşemesi ya da kot farkı olarak görülebilmektedir.

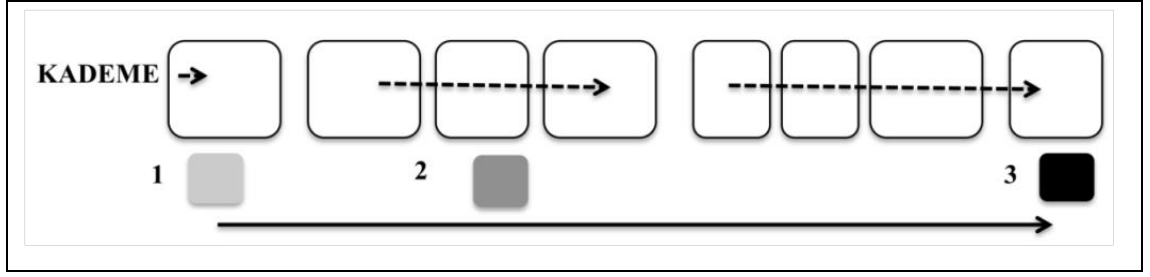
Yumuşaktan serte doğru yükselen mahremiyet dereceleri, buna göre 3 aşamada ölçeklendirilmiştir. 1 (açık gri) en yumuşak sınır tanımlaması, en az mahremiyet derecesini göstermekte; 2 (orta gri) sert-olmayan (göreceli olarak yumuşak) sınır tanımlaması, orta derecede mahremiyeti; 3 (koyu gri/siyah) en sert sınır tanımlaması, en fazla mahremiyet derecesini göstermektedir (Şekil 5.9-a).

Şekil 5.9-b: BDSR Mekansal Mahremiyet Modeli – Mesafe derecelendirme

Bunun yanında *mesafe*; bir hedef alana ulaşmadaki uzaklık ölçüsünü belirtirken 1'inci derece (açık gri) en yakın mesafeyi dolayısıyla en az mahremiyet derecesini göstermekte; 2 (orta gri) orta derecede bir uzaklık (göreceli olarak 1'e göre daha uzak) mesafesi tanımlaması olarak orta derecede mahremiyeti; 3 (koyu gri/siyah) en uzak mesafe tanımlaması olarak yüksek mahremiyet derecesini göstermektedir (Şekil 5.9-b).

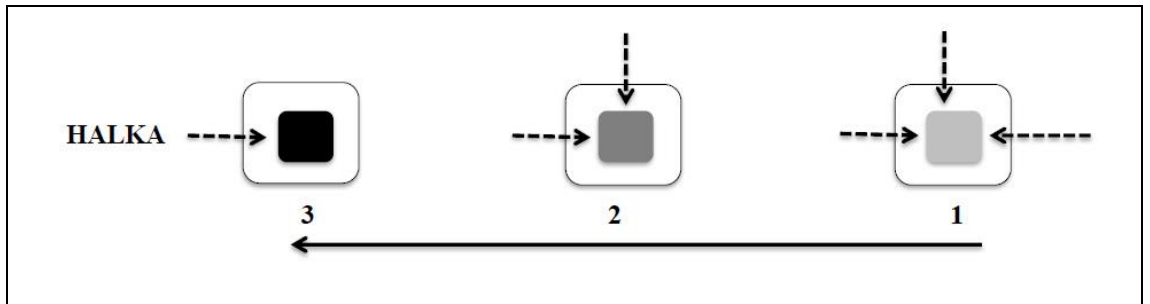
Şekil 5.9-c: BDSR Mekansal Mahremiyet Modeli – Kademe derecelendirme

Kademelenme modelinde, bir hedef alana ulaşma sırasında içinden geçilmesi gereken mekan ya da alan tanımlamasının sayısının çokluğu mahremiyetin artmasına neden olduğundan; 1'inci derece (açık gri) tek kademeyi dolayısıyla en az mahremiyeti olan dereceyi; 2 (orta gri) birden fazla 3'ten az olan kademeyi dolayısıyla orta derecede mahremiyeti; 3 (koyu gri/siyah) 3 ve 3'ten fazla kademelenmeyi dolayısıyla da en yüksek mahremiyet derecesini göstermektedir (Şekil 5.9-c).

Son olarak halkalanma modelinde, iç içe geçen mekanlar ya da alan tanımları geçerlidir. Fakat burada ters orantı söz konusudur. Belirli bir alanın halkalanması ne kadar az ise o kadar mekansal mahremiyet seviyesi yüksektir. Buna göre; 1'inci derece (açık gri) 2'den fazla halkalanması ya da bir başka deyişle 2'den fazla alanla bağlantısı olan en az mahremiyeti olan derecedir; 2'nci derece (orta gri) bir ya da birden fazla halkalanması olan dolayısıyla orta derecede (1'den daha az) mekansal mahremiyete sahiptir; 3 (koyu gri/siyah) ise tek girişli ya da hiç halkalanması olmayan dolayısıyla en yüksek mahremiyet derecesini göstermektedir (Şekil 5.9-d).

Şekil 5.9-d: BDSR mekansal Mahremiyet Modeli – Halka derecelendirme

BDSR MM Modeli'ndeki tanımlarının derecelendirilerek mekansal mahremiyet ölçeğine dönüştürülmesi alan çalışması çatkısını oluşturan bir özgün ara-yöntemdir. Bu

ölçeklendirme ilerleyen bölümlerde İran geleneksel konutlarındaki mahremiyete ilişkin düzenleme ve unsurların çağdaş İran konutlarındaki açık mutfaklar özelinde mekansal mahremiyet derecelendirilmelerine tercüme edilmesinde yararlı bir analitik araç oluşturacaktır.

5.3.4 Geleneksel Düzenleme / Unsurların BDSR MM Modeli Ölçeği ile Eşleştirilmesi

Daha önceki bölümlerde de açıklandığı gibi, İran geleneksel konutlarının ortaya koyduğu belirgin düzenler ve kurallar mekansal mahremiyete ilişkin bağlantıları göstermektedir. Bu kapsamda, özgün çalışmanın çatkısının bu önemli bölümünde, 5.3.3. Bölüm’de tablo olarak mekansal tanımlamalarının sunulduğu İran geleneksel konutundaki mekansal mahremiyete ilişkin düzenlemeler (andaruni/biruni, haştı, dalan, dehliz) ve unsurların (kapı tokmakları, orta avluluk ve içedönüklük, orosi pencereler) daha somut bir bilgi haline gelmesi amacı ile BDSR MM Modeli ölçeklendirmesindeki karşılıklarının bulunması hedeflenmiştir. Geleneksel öğelerin BDSR MM Modeli ölçeğinin dereceleri ile ilişkilenebilmesine yönelik bu yöntem için çalışmanın 3’üncü bölümünde geleneksel öğelerin tespitinde kullanılan İran Qajar Dönemi’nin tüm ilkelerine uygun olarak inşa edilmiş üç tipolojik konut; Abbasiyan evi (1829), Şarifiyan evi (1809) ve Rasuliyan evi (1862) ele alınmıştır.

Şekil 5.10-a :Geleneksel İran konutundaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeler ve unsurların BDSR MM Modeli renk kodlamaları ile eşleştirilme matrisi

					GELENEKSEL İRAN KONUTU						
					Mahremiyete İlişkin Düzenlemeler				Mahremiyete İlişkin Mekansal Unsurlar		
ÖLÇEKLER	MEKANSAL KARŞILIĞI	MAHREMİYET SEVİYESİ	RENK KODU	DERECESİ	Andrn/Biruni	Haştı	Dalan	Dehliz	Kapı Tokmağı	Orta Avl- İçedön.	Orosi Pencere
BDSR MODELİ MEKANSAL MAHREMİYET ÖLÇEĞİ	SINIR	Kapı / Duvar	SERT	■	III	■				■	
		Yarım Duvar/Koridor/Geçici Bölme	SERT OLMAYAN	■	II						
		Yer Düşmesi / Kot Farka	YUMUŞAK	■	I						
	MESAFE	İki nokta arasında alansal uzaklık oluşturan her türlü mekansal düzenleme ve unsur	EN YAKIN	■	III			■			
			ORTA UZAKLIK	■	II		■				
			EN YAKIN	■	I				■		
	KADEME	Bir noktadan diğerine ulaşmak için geçilmesi gereken aşama olarak alansal tanımlar	2DEN FAZLA KADEME	■	III				■		■
			1-2 KADEME	■	II			■			
			1 KADEME	■	I					■	
	HALKA	bir mekânın kendi alanını diğer alansal tanımlarla paylaşma özelliği mekansal hiyerarşi	EN AZ HALKA	■	III	■				■	
			AZ-ÇOK ARA. HALKA	■	II						
			EN ÇOK HALKA	■	I						

Şekil 5.10-b :Geneksel İnan konutundaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeler ve unsurların BDSR MM Modeli dereceleri ile eşleştirilme matrisi

				GELENEKSEL İRAN KONUTU							
				Mahremiyete İlişkin Düzenlemeler			Mahremiyete İlişkin Mekansal Unsurlar				
ÖLÇEKLER	MEKANSAL KARŞILIĞI	MAHREMİYET SEVİYESİ	DERECESİ	Andırn/Biruni	Haşti	Dalan	Dehliz	Kapı Tokmağı	Orta Ayl- İçedön.	Orosi Pencere	
BDSR MODELİ MEKANSAL MAHREMİYET ÖLÇEĞİ	SINIR	Kapı / Duvar	SERT	III	III			III	III		
		Yarım Duvar/Koridor/Geçici Bölme	SERT OLMAYAN	II		II	II			II	
		Yer Düşemesi / Kot Farka	YUMUŞAK	I							
	MESAFE	İki nokta arasında alansal uzaklık oluşturan her türlü mekansal düzenleme ve unsur	EN YAKIN	III			III				
			ORTA UZAKLIK	II		II					
			EN YAKIN	I				I			
	KADEME	Bir noktadan diğerine ulaşmak için geçilmesi gereken aşama olarak alansal tanımlar	2DEN FAZLA KADEME	III				III		III	
			1-2 KADEME	II			II				II
			1 KADEME	I			I		I		
	HALKA	bir mekânın kendi alanını diğer alansal tanımlarla paylaşma özelliği mekansal hiyerarşi	EN AZ HALKA	III	III	III	III		III		
			AZ-ÇOK ARA. HALKA	II							
			EN ÇOK HALKA	I				I			

Şekil 5.10'deki matrisin yatay düzleminde BDSR MM Modeli'ndeki tanımlar ölçek olarak, bu ölçeklerin derecelendirmeleri ve mekansal somut karşılıkları veya sayısal dereceleri yer alırken, matrisin düşey düzleminde ise geleneksel konuttaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenleme ve unsurlar sıralanmıştır. Bu şekilde daha önce BDSR MM Modeli'nin ölçeklendirilmesinde kullanılan derecelendirmeler (1, 2, 3 ve gri tonlarındaki renk kodlamaları) yardımı ile görsel ve sayısal olarak geleneksel mahremiyet anlayışının mekansal tanımlamaları eşleştirilebilir hale getirilmiştir.

İnan geleneksel konutlarındaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenleme ve unsurlar, BDSR MM Modeli'nin ortaya koyduğu derecelendirmeler ile birlikte incelendiğinde, giriş kapısından konutun iç bölümlerine kadar mekansal mahremiyet ölçeğindeki tüm tanımların (sınır, mesafe, kademe ve halkalanma) tam anlamıyla yerine getirilmiş ve uygulanmış olduğu gözlemlenmiştir. Bu tanımların şekli, sayısı ve mesafeleri farklı konutlarda farklı biçimlerde ele alınmıştır, fakat anlamlı derecelerde ortak kuralları takip etmelerinden dolayı 3 tipolojik konutun her biri teker teker değil, genel olarak eşleştirilerek matrise dahil edilmiştir. İnan geleneksel konutunun mahremiyete ilişkin mekansal düzenleme ve unsurlarının anlatıldığı çalışmanın 3'üncü bölümünde her birinin mekansal karşılığı BDSR MM Modeli'ndeki mekansal tanımlamalar göz önünde bulundurularak oluşturulduğundan genellemelere varılmış (Bölüm 5.3.3, Tablo 5.7) ve bu genellemeler baz alınarak BDSR MM Modeli ölçeğindeki derecelendirilmelerle eşleştirilmiştir.

Bu bağlamda, konut giriş kapısı iç/dış mekanın ayrılmasını, kapının üzerinde uygulanan farklı malzeme, biçim ve sese sahip kapı tokmakları mahrem/namahrem işareti vererek *sert sınır* derecelendirmesini göstermektedir. Giriş kapısından sonra, avluya ulaşana kadar ‘haşti’ ve ‘dalan’ların ardı ardına gelmesi *kademelenme* ve kademe sayısının çoğalması ile *mesafenin* de arttığını belirtmektedir. ‘Haşti’, ‘dalan’ ve ‘dehliz’lerin her biri mekansal mahremiyet derecelendirmelerinde *sert olmayan sınırlar* oluşturmaktadır. Geleneksel konuttaki ‘orta avluluk ve içe dönüklük’ unsuru, konutun iç mekanını tamamen dışarıya kapatarak *sert sınırın* oluşmasına sebep olmaktadır. Konutun ‘Andaruni’ ve ‘Biruni’ olarak iki ayrı alana bölgenmesi ise konutta bütüncül bir *sert sınır* ortaya koymaktadır. Tüm bu sınırlar, kademeler ve mesafelerden geçtikten sonra, diğer bölümler tarafından halkalanmış olan bir avluya/bahçeye girmek, yeni bir *kademe* ve dolayısıyla *mesafenin* oluşmasını sebep olmaktadır; fakat bu kademelenme ferahlık, açıklık ve bir yerden sonra bu *sınırların yumuşak* bir kalıba girdiğini göstermektedir. Bahçeden görülebilen ‘orosi pencereler’ ise kapı gibi bir etki yarattığı için odalara olan görüntüyü *sert sınır* derecesinde bloke etmektedir.

Şekil 5.10’deki matris, seçilen her üç konut örneğine de uygulanmış ve tam olarak aynı sonuçla karşılaşılmıştır. Bu nedenle, genel olarak İran geleneksel konutunun mekansal mahremiyete ilişkin düzenleme ve unsurlarının BDSR MM Modeli ölçeğine uygulanması için tek bir matris kullanılmıştır. Sonuç olarak; oluşturulan matristeki eşleştirmelere göre geleneksel konutta tespit edilen mahremiyete ilişkin mekansal düzenleme ve unsurların BDSR mekansal mahremiyet derecelendirmeleri ve tanımları açısından aşağıdaki değerlendirmeler yapılabilir:

- i. *Andaruni/Biruni*: 3’üncü (en yüksek) derecede sert sınır, yüksek derecede kademe ve mesafe oluşturmaktadır.
- ii. *Haşti*: 2’nci (orta) derecede sert-olmayan sınırlara sahip bir mekansal tanımdır. Girişten sonra ilk alan olduğu için mesafe, kademelenme ve halkalanması 1’inci derecedendir.
- iii. *Dalan*: 2’nci (orta) derecede kademelenme oluşturmaktadır. Biçiminden dolayı sert olmayan sınır özelliğindedir. Haşti gibi girişe daha yakın ve geçiş alanı olduğu için mesafe, kademelenme ve halkalanması 1’inci derecedendir.

iv. *Dehliz*: Haşti ve dalan gibi sert olmayan mekan özelliğine sahiptir. Mesafe, kademe ve halkalanma olarak özel alanlara (yatak odaları, mutfak, misafir odaları) daha yakın mesafede olduğu için 2'nci (orta) derecedendir.

v. *Kapı tokmakları*: Sert sınır olarak tanımlanan 3'üncü (orta) derecede yüksek mekansal mahremiyet özelliğindedir.

vi. *Orta avluluk ve İçedönüklük*: Dışa tamamen kapalı olarak 3'üncü (en yüksek) derecede sert sınır oluşturmaktadır. Giriş kapısı, haşti ve dalanlardan geçtikten sonra bu alana ulaşılması nedeniyle halkalanma, kademe ve mesafe olarak da 2'nci (orta) dereceden mekansal özelliğe sahiptir.

vii. *Orosi pencereler*: Geçici bölme duvar olarak da adlandırabildiğimiz için, sert olmayan sınır özelliğindedir.

Matris'de de belirlendiği gibi haşti, dalan ve dehliz, hem mesafe ve hem kademelenme olarak 1'inci ve 2'nci derecelerde yer almakta ve diğer alanlar tarafından da halkalanmış bir konumdalar; bu kapsamda özel alanlar; yatak odaları, misafir odaları ve mutfak bölümü, mesafe, halkalanma ve kademe olarak 3'üncü (en yüksek) dereceden oluşturmaktadır. Haşti, dalan ve dehliz gibi düzenler kendi başına sert sınır'a sahip olmamalarına rağmen bir birinin kenarında ve ard arda gelince özel bölümlere giden sınırları güçlendirmekteler. Elde edilen bu eşleştirme, geleneksel konuttaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeler ve unsurların, mekansal mahremiyet diline tercüme edilmesini ve çağdaş açık mutfakta yürütülecek değerlendirmede kullanılabilecek derecelere ulaşılabilmesini sağlamıştır.

5.4 ANALİZ 1: AÇIK MUTFAK MEKANSAL DÜZENLEME VE UNSURLARA İLİŞKİN KRİTERLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Özgün alan çalışmasının çatkısının ikinci temelini oluşturan yarı yapılandırılmış görüşmelerde; araştırmacının konutlardaki düzenleme ve değişikliklere ilişkin gözlemlerine ve tespitlerine dayanarak elde edilen verilerin analiz edilebilmesi amacıyla 10 ayırt edici kriter belirlenmiştir. Bu kriterlerle filtrelenen bilgiler sınıflandırılarak matris haline getirilmiştir (Ek A.2). Çalışmanın bu bölümünde belirtilen kriterlerin, görüşmelerin gerçekleştirildiği 5 plan tipinden oluşan 16 konut için değerlendirilmesi ile oluşturulan bu analiz matrisi ve açıklamaları sunulacaktır.

Mekansal analiz matrisinin değerlendirilmesinde belirlenen 10 kriter her bir konut iç mekanı için; 1. plan tipi ve konumlanma, 2. yaşam alanının düzenlenmesi, 3. tezgah tavan ilişkisi, 4. mutfak servis alanından yaşam alanına / yaşam alanından mutfak alanına vizyon, 5. mutfak servis alanı ve yaşam alanı arasındaki tezgah üstünün kullanım biçimi, 6. mutfak servis alanı - yaşam alanı arasında örtücü eleman kullanımı 7. yer döşemesi malzeme değişimi ve kot farkı, 8. pencere ya da balkon ile ilişkilendirme, 9. ara-tezgah etrafındaki raflar / dolapların yönü, işlevleri ve alansal tanımları, 10. tezgah önü kullanım biçimi açısından çözümlenmiştir.

5.4.1 Plan Tipi ve Konumlanma

Bu bölümde; dairelerin plan tipleri, krokiler ve çekilen fotoğraflar yardımıyla oluşturularak, yaşam alanı (oturma alanı, yemek alanı, misafir alanı) ve açık mutfağın konumlanması dikkate alınarak hazırlanmıştır. Bu bölümde amaç, dairelerin tipleri ve mekan konumlanmalarını ele almak ve değerlendirme esnasında belirlenen tiplere göre tümünü bir arada çözümlenebilmektir. Özellikle konutların farklı plan tiplerinde deneyimlenmeleri sırasında, kullanıcıları tarafından uygulanan yeni düzenlemeler ve revizyonlar ile bu yeni düzenlemelerin hangi amaçla yapıldığı ele alınmaktadır. Çizilen şematik planlarda yaşam alanı ve mutfak servis alanındaki donatıların düzeni de gösterilmiştir. Aşağıda analiz matrisinin birinci sırasında yer verilen değerlendirmeler ve genellemeler aktarılmıştır:

1 ve 2 numaralı konutlarda, ana girişten bir sonraki giriş kapısı, mutfak tezgahının sol tarafında yer almaktadır, fakat 2 numaralı konutta mutfağın ön tarafını kullanılabilir hale getirmek ve kapıdan girdikten sonra direkt mutfakla karşı karşıya gelmemek amacıyla bu kapının konumu kullanıcı tarafından değiştirilmiştir. Matriste belirlendiği gibi yaşam alanına (salona) giriş kapısı orijinal planda mutfağın yan duvarında iken oturma bölümünün sağ tarafına takılarak yeri değiştirilmiştir.

Matriste görülen 4, 5, 6 ve 7 numaralı konutlar benzer plan tiplerine sahiptirler; fakat 6 ve 7 numaralı konutlarda daha geniş bir mutfağa sahip olabilmek amacıyla kullanıcısı tarafından açık mutfak ara tezgahı yaşam alanına doğru 1 metre (100 cm) uzatılmıştır. Ayrıca mutfak servis alanının giriş kısmı ortadan kenara alınmış ve bu şekilde hem daha

uzun bir tezgah oluşturulmuş, hem de yaşam alanının içindeki oturma alanından mutfağın içinin görünmemesi amaçlanmıştır. Bu değişim sonucunda, mutfak servis alanı girişi yatak odasının giriş kapısına denk geldiği için yatak odasının giriş kapısı da yer değiştirmiştir. Bu tip mutfakların kullanıcısıyla yapılan görüşme sırasında, bu durumu şu şekilde ifade etmişlerdir: “Mutfağımın giriş kısmını değiştirmemin en önemli sebebi oturma bölümünden direkt mutfak içi ve alttaki dolapların görünmesidir. Alttaki dolapları açtığımda dolapların içindeki eşyaların salondan görünmesini istemediğim için böyle bir değişim yaptırıldı.”

5.4.2 Yaşam Alanının Düzenlenmesi

Bu kriterin amacı konut iç mekan bölümlendirmelerine hakim olmak ve özellikle de açık mutfak olmak üzere alanların birbiriyle olan ilişkisini, mesafelerini ve konumlarını ele almaktır. Mutfak servis alanının yemek alanı, misafir alanı ve günlük oturma alanı ile olan ilişkisinin hangi amaç ve anlayışlarla belirlendiği değerlendirilecektir.

Matriste yer alan tüm plan tiplerinde günlük yaşam alanı, yemek alanı, misafir alanı ve mutfak servis alanı farklı renk kodları ile birbirinden ayırt edilmiştir. Bu konumlandırmalara bakıldığında 3, 4, 5, 6, 8, 10, 11, 12 ve 14 numaralı konutlar hem misafire uygun olan ve hem de günlük kullanım düşünülerek, iki farklı koltuk takımı ile oturma bölümlerini ayırtmışlardır. Bu iki koltuk takımının biri daha sade ve rahat, diğeri ise daha gösterişli ve resmidir. 1, 2, 7, 9, 13, 15 ve 16 numaralı konutlar ise sadece tek grup koltuk takımı kullanarak mutfak servis alanı ile ilişkilendirilmişlerdir.

Görüşmelerde elde edilen bilgilere göre; bu konutlarda kullanılan tek koltuk takımı hem günlük yaşam, hem misafir ağırlamak için kullanılmaktadır. Fakat 7 numaralı dairede kullanılan koltuk takımı dışında kullanılan tek koltuk takımı misafir ağırlamaya yönelik, resmi ve oldukça gösterişli tarzdadır. Bu oturma gruplarının konuttaki yerleşimi ve mutfak servis alanı ile olan ilişkisine bakıldığında, 11 ve 4 numaralı konutlarda misafire özel olan koltukların, açık mutfağın yaşam alanına bakan tezgahının ön tarafında yerleştirilmiş olduğu gözlenmiştir. Diğerlerinde ise günlük oturma koltukları mutfak alanının yakınında yer almış ve bu alan ile direkt olarak iletişim içindedirler.

Yemek yeme alanında, 1, 2, 3, 4, 5, 6 ve 15 numaralı konutlarda herhangi bir yemek masası yer almamaktadır. Görüşmelerde alınan cevaplara dayanarak bu konutlardaki ailelerin geleneksel kültürlerine bağlı kalarak yerde yemek yemeyi tercih ettikleri anlaşılmıştır. Şekil 5.11'de görüldüğü gibi aile üyeleri bir sofrada yemek yemektedirler. Bu durum ailedeki birey sayısı fazla olduğunda evde yemek masası olduğu halde de devam etmektedir. Yemek masası kullanılan daireler ise üç gruba ayrılmaktadır: 1'incisi mutfak içinde yer alan yemek masası, 2'ncisi mutfak dışında yer alan yemek masası, 3'üncüsü ise hem mutfak içi, hem mutfak dışında yer alan yemek masası. Bu kapsamda 8,11 ve 14 numaralı konutlarda sadece mutfak içinde, 7, 9, 13 ve 16 numaralı konutlarda mutfak dışında, 10 ve 12 numaralı konutlarda ise hem mutfak içi, hem mutfak dışında yemek masası olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 5.11: İran geleneksel kültüründe yerde yemek yeme eylemi

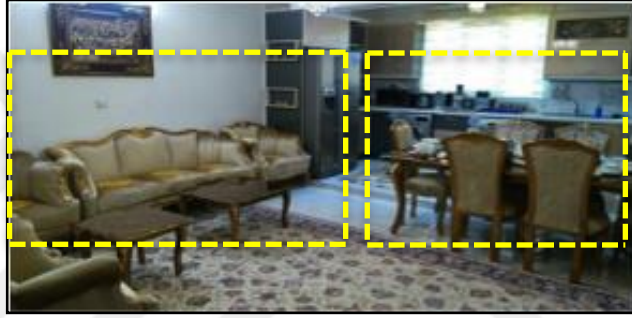

Kaynak: Shanbami ve diğerleri, 2011.

Fakat bu mutfaklardan 14 ve 16 numaralı konutta yer alan yemek masası açık mutfağın ara tezgahı yerine kullanılmıştır. 16 numaralı konutta bir ara tezgah olmamasına rağmen, yemek masasının tezgah gibi kullanılması ve mutfak servis alanının bu biçimde görüntüsünün gizlenmeye çalışılması söz konusudur. Aynı zamanda, mutfak servis alanı mekanın bir parçası olmasına rağmen, yokmuş gibi varsayılarak, yaşam alanı tarafında mutfak alanındaki mobilya ve kullanılan malzemelerden çok farklı, daha gösterişli mobilyaların kullanıldığı gözlenmiştir (Şekil 5.12).

Mutfağın ortasında yemek masasının yerleştirilmesi yemek yeme eyleminin mutfağın içinde gerçekleşmesi gereken bir aktivite olarak görüldüğünü göstermektedir. 6 kişilik olan ve daha sade olan yemek masası, mutfak içinde ve günlük kullanım için kullanılmaktadır. 8 kişilik olan yemek masası ise daha gösterişli olan, mutfak dışında ve oturma gruplarının yanında yer alan özellikle de misafirler tarafından kullanılan takımdır. Mutfak dışında yer alan yemek masaları ile ilgili dikkat çekici konu 7, 10 ve 12 numaralı konutlarda yemek masasının mutfak servis alanından uzak mesafede olmasıdır. Bu konutlarda yemek masası mutfağın önünde yer alabileceği takdirde yine de oturma gruplarının mutfağa yakın olması tercih edilmiştir (Şekil 5.13).

Şekil 5.12: Gösterişli mobilya kullanımı

Şekil 5.13: Açık mutfakta yer alan yemek masası

5.4.3 Ara Tezgahın Düzenlenmesi

Matrisin üçüncü sırasında açık mutfakların yaşam alanına bakan açık tezgahının düzenlenmesi kriter olarak ele alınmıştır. Daha önceki bölümlerde de detaylı olarak açıklandığı gibi yakın dönemlerde uygulanan açık mutfaklarda tezgah ve alınlık farklı bir biçimde yapılmaktaydı. Malzeme olarak taş ve alçıdan yapılması, geleneksel tarzı biraz daha anımsatmaktaydı. 1, 2 ve 3 numaralı konut tiplerine bakıldığında da bu konu

anlaşılmaktadır. Son yıllarda ahşap ile yapılan tezgah ve dolaplar ise mutfağı bir bütün haline getirmiş, aynı zamanda kullanılan renk ve tasarım olarak da çeşitlilik kazanmışlardır. Fakat yine de tarz olarak aynı duruşu ifade etmektedirler. 4 - 16 numaralı konutların hepsi bu şekilde yapılanmıştır. Bu kriterin değerlendirilmesinde dikkat çekici olan birinci husus tüm bu uygulamaların açık mutfağın dışından görünen yüzeyinin süslenmesi için yapıyor olduğunun anlaşılmasıdır. Bu dekoratif uygulamalar alçı kartonpiyer süslemelerde ya da farklı formlardaki ahşap dolaplarda da izlenebilmektedir.

Bu kriterin değerlendirilmesindeki ikinci önemli husus ise mutfağın yüzde yüz açık olmasının engellenmesidir. Her iki uygulamada da alınlıklar hem tavan düzleminden aşağıya doğru, hem de yan yüzeylerden açık mutfağın servis alanına doğru olan geniş görüş açısını kapatmaktadır. Görüşmelerde verilen cevaplardan elde edilen bilgilerin de eklenmesi ile, açık mutfakların yalnızca konutta açıklık yaratmak ve bir vizyon sağlamak amacı ile değil, aynı zamanda konutları sadelikten ve düz çizgilerden çıkarmak isteğini karşılamak için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Açık tezgah üzerinde kullanılan alınlığın yüksekliği ve formu farklı mutfaklarda değişmektedir, ama yine de hiçbiri mutfak servis alanına tam açık bir vizyon vermemektedir.

5.4.4 Mutfak Servis – Yaşam Alanı Arasındaki İlişki

Matrisin dördüncü sırasında mutfak servis alanı ve yaşam alanı arasındaki ilişkinin düzenlenmesi kriter olarak ele alınmıştır. Açık mutfağın konuttaki yerleşimi, günlük oturma alanı ve misafir alanına göre değerlendirilecektir. Misafir bölümünün bağımsız bir şekilde ele alınıp alınmadığı ve direkt olarak mutfak servis alanının iç mekanı ile göz teması yaratıp yaratmadığı bu kriterin sorunsallarındandır.

Bu kapsamda alan çalışmasına dahil edilen tüm konutlar değerlendirildiğinde 8, 9 ve 14 numaralı konutlarda, plan şeması nedeniyle mutfak servis alanı ile misafirin oturacağı bölgenin bağımsız olarak konumlandırıldığı ve direkt göz temasının özellikle kesildiği gözlenmiştir. Bu konutun kullanıcıları ile yapılan görüşmelerde bu durum ile ilgili memnuniyetleri belirlenmiştir. Diğer tip planlara sahip konutlarda ise; hem günlük

oturma alanının, hem de misafir oturma alanının mutfak servis alanına hem görsel hem de mesafe olarak doğrudan irtibatta oldukları belirlenmiştir.

Şekil 5.14: Açık mutfak yaşam alanı ilişkisi

Bu durumdan yola çıkılarak görüşmelerin değerlendirmelerinde oluşan görüş örüntülerinde bu konunun mutfak servis alanında çalışmakta olan kullanıcıyı ne derecede etkilediği ‘kullanıcının mahremiyet anlayışı’ teması altında açıklanacaktır.

5.4.5 Ara Tezgah Üstü Kullanım Biçimi

Matrisin beşinci sırasında görülebileceği gibi tüm alan çalışmasına dahil edilen tüm açık mutfaklarda yaşam alanına bakan ara tezgahın üst kısmı farklı biçimlerde aksesuarlar ve örtüler ile kaplanmıştır. Bu bölüm belirgin olarak adeta yaşam alanına ait unsurların sergilemesine ayrılmıştır ve mutfağın açık tezgahı bir sergileme yüzeyi olarak kullanılmaktadır. Böylece oturma alanından mutfak servis alanına doğru olan görünüşte ilgi mutfak servis alanı iç mekanı yerine açık ara tezgah üstünde sergilenen aksesuarlara çekilmektedir (Şekil 5.15).

Bu düzen, tezgah üstünün yemek yeme veya yemek hazırlamak için kullanılmadığını gösteren birinci kanıttır. İkinci kanıt ise tezgahın biçimi, yüksekliği ve formudur. Açık mutfağın yaşam alanına bakan açık tezgahının bar tezgahı olarak kullanılarak dışa doğru çıkma yapması ve altında bar sandalyelerinin yer alması, bu tür tezgahlarda görünmemektedir. Düz bir yarım duvar olarak yapılandırılarak bar sandalyesinin yerleşimi ve bar olarak kullanım için uygun değildir.

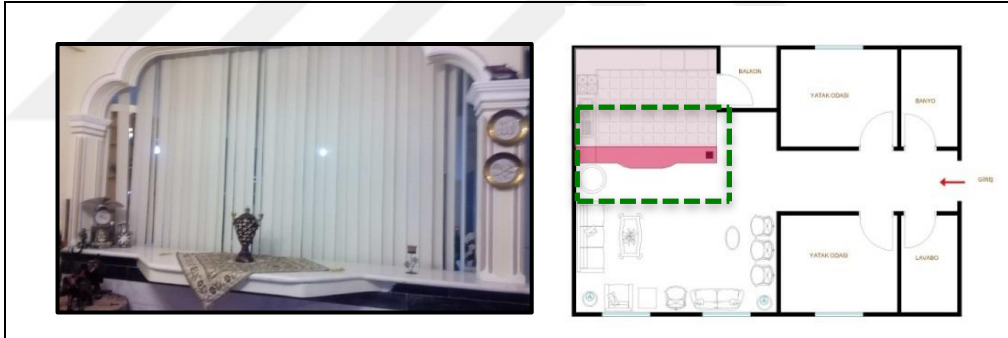
Şekil 5.15: Tezgah üstü kullanım biçimi

5.4.6 Örtücü Elemanların Kullanımı

Matrisin altıncı sırasında bu çalışmanın oluşmasındaki en önemli tetikleyici unsur olan açık mutfaklarda perde ya da *partişen* olarak adlandırılan örtücü elemanların kullanımına dair kriterin değerlendirilmesi yer almaktadır.

Şekil 5.16: Örtücü elemanların kullanılması

Alan çalışmasına dahil edilen konutlardaki açık mutfaklar incelendiğinde 1, 2 ve 3 numaralı konutlarda açık mutfakın yaşam alanına bakan açık yüzeyinde örtücü eleman olarak perde unsurunun kullanıldığı tespit edilmiştir. Açık mutfakların yeni ortaya çıkmasıyla beraber kullanılan perde unsuru bu mutfaklarda da görüldüğü gibi, dikey perdeler ve tavanda yapılan alçı desen işlemleri ile kullanılmıştır. Bu şekilde daha mahrem ve daha içe dönük bir alan yaratılmıştır (Şekil 5.16).

3 numaralı konutta mutfak servis alanını yaşam alanından ayıran ara tezgahın mutfak servis alanı tarafındaki yüzeyinden itibaren yaşam alanına dahil edilmesi eğilimine

ilişkin düzenlemelerin olduğu görünmektedir ki bu örnek, alan çalışmasının varsayımlarına yönelik elde edilen en anlamlı ve çarpıcı veridir.

5.4.7 Yer Döşemesi Malzeme Kullanımı ve Kademelenmesi

Matrisin yedinci sırasında mutfak servis alanının alansal olarak tanımlanması ve ayrıştırılmasına yönelik, yer döşemesinde uygulanan malzeme farklılıkları ve kot farkı ile kademelenme biçimlerine dair kriterin değerlendirilmesidir.

Alan çalışmasına dahil edilen tüm konutlar değerlendirildiğinde, 10 numaralı ve 14 numaralı konutlar dışında tüm diğer konutlardaki açık mutfak alanının servis alanı bölümünde 5-10 cm yüksekliğinde kot farkı olduğu gözlemlenmiştir. Yer döşemesi bitirme malzemesi olarak seramik bazlı karoların kullanılması ve üzerinde halının örtülmesi anlamlı bir çoğunlukta gözlemlenmiştir.

Yaşam alanında bulunan oturma gruplarının olduğu bölümlerde yer döşemesinin halı ile örtülmesi her konutta mevcuttur ve durum genel olarak mutfak servis alanında da aynı biçimde devamlılık göstermektedir.

5.4.8 Pencere ya da Balkon ile İlişkilendirme

Matrisin sekizinci sırasında açık mutfağın servis alanının pencere ya da balkon gibi konutun dışarıya ile temas ettiği açıklıklarla ilişkisi kriter olarak ele alınmaktadır. Alan çalışmasına dahil edilen konutlarda, penceresi olan bir yüzeye sahip tüm açık mutfakların yükseltilmiş kotta olması ve pencerenin perde ile kapanmasının hem dışarıdan içeriye, hem de içeriden dışarıya (komşunun evi) olan görüntüyü engellemeyi amaçladığı belirlenmiştir.

Bu şekildeki uygulamaların bütünüyle mahremiyetin korunmasına ilişkin olarak yapıldığı görüşmelerde tespit edilmiştir. Pencere, manzara veya havalandırma için değil, sadece ışığın içeri alınması içindir. Havalandırma, açık mutfak modüler sistemlerin değişmez modern bir parçası olan ve sergilenebilir bir dekoratif öge olarak belirgin bir büyüklüğe sahip davlumbazlar yoluyla yapılmaktadır.

5.4.9 Dolapların Yönü ve İşlevselliği

Matrisin dokuzuncu sırasında belirlendiği gibi alan çalışmasına dahil edilen konutlardaki açık mutfak yüzeyleri (dolapları) üç farklı biçimde ayrılmıştır. 1'incisi vitrinler ve raflar, 2'ncisi kapaklı dolaplar, 3'üncüsü ise kapalı yüzeyler. Bu yüzeylerin yönü ve işlevselliği değerlendirildiğinde, tüm konutlarda vitrinler ve rafların sergileme işlevine sahip olduğu ve yönlerinin yaşam alanına, özellikle de misafir oturma bölümlerine doğru olduğu belirlenmiştir.

Önyüzlerini tamamen yaşam alanına dönmüş olan bu raflarda mutfak servis alanına ait unsurlar değil, yaşam alanından izlenmesi beklenen dekoratif sergileme elemanları kullanılmıştır. Bu bölüm de tüm konutlarda adeta yaşam alanına ait olarak görülmektedir. Kapaklı dolaplar sadece mutfağın iç kısmında yer alarak kapaklarının sadece içeri doğru açılması sağlanmış, mutfak eşyaları ve aletlerinin yer alması için işlevlendirilmiştir. Kapalı yüzeyler ise ara tezgah dolaplarının arka kısmını kapatmak ve oturma alanlarından düz bir görüntü sağlamak için kullanılmıştır. Bu yüzeyler ahşap ile yapılan mutfaklarda hem tezgah ve hem alınlık önü için kullanılmaktadır.

Alan çalışmasına dahil olan açık mutfakların tümünde ara tezgahın hem sağ, hem sol tarafında, bazen de tek tarafta, yaklaşık 120 cm veya tezgah yüksekliğinde duvarlara monte edilmiş rafların, cam ile örtülerek ve içerilerinde sergileme elemanları kullanılarak büfe gibi kullanıldığı tespit edilmiştir. Yakın zamanda yenilenmiş olan açık mutfak tiplerinde cam vitrinler yerine, daha düz ve sade rafların kullanımının tercih edildiği gözlenmiştir. Fakat, yine de büfe niteliğinde kullanılan bu raflar ve dekoratif düzenlemeler tüm açık mutfak örneklerinde vazgeçilmez olarak görülmektedir. Mutfak servis alanına ait aletlerden ziyade raflarda ve göz önünde yer alan daha çok dekoratif aksesuarlar söz konusudur.

1, 2 ve 3 numaralı konutlarda tezgah taştan yapıldığı için iç hacminin depolama gibi bir işlevselliği yoktur ve arkası boş bırakılmıştır. Fakat, yakın zamanda yenilenmiş modellerde ve ahşap malzeme ile yapılmış olan tezgahlarda işlevsellik biraz daha artırılarak bu alan dolap olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında, alınlığın arka kısmına kapaklı dolaplar yapılarak kullanılabilir hale getirilmiştir.

5.4.10. Ara Tezgah Önü Kullanım Biçimi

Matrisin onuncu ve son sırasında alan çalışmasına dahil edilen çağdaş açık mutfakların kullanılması ile ilgili dikkat çeken başka kriter olan oturma alanlarına ait koltukların tezgaha sırtı dönük bir şekilde yer almasıdır. İşlev olarak yaşam alanına ait olan oturma grubunun sırtının tezgah önüne dayanarak mutfak alanına arkasını dönmüş, ara tezgaha adeta bir duvar gibi davranıyor olması, tezgahı ve arkasındaki görüntüyü kapatma eğilimini belirgin bir biçimde vurgulamaktadır (Şekil 5.17).

Şekil 5.17: Ara tezgah önü kullanım biçimi

Matristeki analizlerde sunulduğu üzere 2, 5, 7, 8, 10, 11, 12 ve 15 numaralı konutlarda bu durum bariz bir biçimde gözlemlenebilmektedir. Görüşmelerden de anlaşıldığı üzere bu tür düzenleme İran toplumu tarafından normal olarak karşılanmaktadır. Az sayıdaki konutta ise bazı sebeplerden dolayı bu tür yerleşim uygun görülmemiştir. Örneğin 1 numaralı konutta ara tezgah önü giriş kapısının açıldığı geçiş alanına denk geldiği için buraya koltuk konumlandırılmadığı anlaşılmıştır.

Özetle; alan çalışmasına dahil olan neredeyse tüm konutlarda, koltuklar bar tezgahının önünde, sırtı bara dönük ve dayandırılmış olarak konumlandırılmış, bu konumda koltuk bulundurmayan örneklerde ise alan yeterli olmadığı için kullanılmamıştır. 3 numaralı konutta ise ara tezgah önünde herhangi bir koltuk yer almamıştır; burada da barın dışı doğru çıkma yaparak öne gelmesi koltuk yerleşimini engellemiştir.

5.5 ANALİZ 2: KULLANICININ GÖRÜŞ ÖRÜNTÜ TEMALARI

5.5.1. Açık Mutfak Kullanım Deneyimine İlişkin Görüş Örüntüleri

Alan çalışmasında gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmelerin üçüncü grup sorularının birinci yarısında; genel olarak kullanıcıların açık mutfak kullanım deneyimine ilişkin olumlu / olumsuz görüşleri belirlenerek genellenebilir memnuniyetler ve şikayetler (eleştiriler) açıklanmıştır.

Aseman Toplu Konut Sitesi'nde 16 konuttaki açık mutfak kullanıcıları ile yürütülen görüşmelerin sonucunda; açık mutfağın kullanılmasının genel olarak memnuniyetle karşılandığı belirlenmiştir. İnsanların artık açık mutfak çalışma sistemine alıştıkları ve kendilerini bu duruma adapte ettikleri anlaşılmıştır. Alan çalışmasına dahil olan konutlardaki açık mutfaklar içinde 20 sene öncesinde yapılmış olan konutlarda ara tezgahta kullanılan yarım duvarın sertliği, kenar ve köşelerinde kullanılan süslemeler ve alçı işlerinin yoğunluğu ve özellikle açık kalan kısma perdenin monte edilmiş olması çalışmanın en dikkat çekici tespitlerindedir. Bunun yanında, daha yakın zamanlarda yapılandırılmış olan konutlardaki açık mutfak düzenlemelerindeki belirtiler ve kullanıcı ifadeleri ise, yaşam tarzları ve yaşam şartlarının değişmesi ile birlikte özellikle de “yeni düzenlerin tamamen yerine oturmasıyla”, açık mutfağın kullanıcılar tarafından kabullenildiğini belirtmektedir. Öyle ki bazı kullanıcıların kapalı mutfaklarda çalışmak ile ilgili fikirleri sorulduğunda; “öyle bir şeyi düşünemiyorum ama eğer öyle olsaydı belli ki mutfakta çok sıkılırdım” gibi yanıtlar alınmıştır. Bunun yanında, açık mutfak kullanımına dair olan ilgi ve istekleri, daha önceki evlerinde kapalı mutfakları kendi arzuları ile açık mutfağa dönüştürmüş olmalarından da anlaşılabilir.

Görüşmelere katılan kullanıcıların genel olarak açık mutfak kullanımı ile ilgili memnuniyetleri “evin ferah olması” olarak ifade edilmiştir: “...Daha önceki evimin mutfağı kapalıydı ve bu şekilde oturma alanında otururken önümüzde sadece düz bir duvar görürdük ama artık açık mutfak salonumu daha da ferahlaştırdı.” Bununla da, salonu bir kapalı oda gibi değil ferah bir alan olarak görmek istedikleri ve açık mutfağın bu konuda etkisi olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu ifadelerden çıkarılabilecek bir değerlendirme, amacın mutfağın açık kısmını kullanmak değil, kapalı mutfaklardaki sert duvarı aradan kaldırmaktır. Bu nedenle de halen ara tezgah yokmuş gibi ve bir

yarım duvarın olduğu algısıyla düşünülerek koltukların sırtının mutfak alanına döndürülmüş olarak yerleştirilmesi anlaşılır hale gelmektedir.

“Mutfakta çalışırken konutun diğer bölümlerini gözlemleyebilmek”, “salon ve mutfak ayrı gayrı olmaması” ve “bir bütün haline gelmesi”, “salonda olan televizyonu izleyebilmek” ve “yemek yaparken aynı anda çocukları kontrol edebilmek” ifadeleri de görüşmelere katılan kullanıcıların açık mutfak alanına olan ilgilerinin diğer sebepleri olarak görüşmeler sırasında açıklanmıştır. Alan çalışmasına dahil olan görüşmecilerin açık mutfak kullanım deneyimlerine ilişkin ifade ettikleri memnuniyet / şikayet örüntüleri de aşağıda sıralanmıştır:

Görüş örüntüsü i: “Uzun süre mutfakta zaman geçirmek zorunda olunca eskisi gibi sıkılma ihtimalim olmuyor”

Görüş örüntüsü ii: “Salonda oynayan veya televizyon izleyen çocuklarımı mutfakta çalışırken de kontrol edebiliyorum ve eskisi gibi onları da mutfak sokmak zorunda değilim”

Görüş örüntüsü iii: “Bana göre açık mutfak yeniliğe doğru olan bir mutfaktır o yüzden seviyorum”

Görüş örüntüsü iv: “Mutfak alanının açık olması çalışmalarımda bana özgürlük ve kontrol hakkı vermektedir”

Tüm görüşme katılımcılarının kadın olduğu dikkate alınacak olursa, mutfak alanının açık olmasının psikolojik olarak da özellikle kadınlara iyi yönde etkisi olduğu öngörülebilir. Alan çalışmasına katılan kullanıcılar arasında açık mutfaklarla ilgili eleştiriler ya da negatif ifadeler, anlamlı bir çoğunlukla evde misafir olduğu durumlarla ilgilidir. Buna göre, evde misafir olduğunda mutfak alanının dağınık olması, misafir önünde yemek yapmak ve kokunun eve dağılması en çok ifade edilen eleştirilerdir. Bu duruma ilişkin olarak misafir oturma alanının mutfak alanına göre mesafesi uzak olan veya konum olarak göz önünde bulunmayan açık mutfak kullanıcılarının deneyimi daha olumlu ifadelerle belirtilmiştir:

Görüş Örüntüsü v: “Misafir önünde yemek yapmak veya mutfakta çalışırken misafirin beni görmesini istemem. Ama artık eskisi gibi evde çok kişi yok ve misafir varken bir veya iki kişi hem hazırlıkları yapıp ve hem misafirler ile ilgilenmek zorunda. Bu

konumda, çalışma esnasında misafirlerim ile ilgilenebilmek ve konuşabilmek açısından iyidir.”

Bir başka görüş örüntüsünde belirtildiğine göre: “Misafir önünde yemek yapmayı hiç sevmem, fakat artık misafirliklerimiz davet üzerinden yapıldığı için öncesinde yemekler hazırlanıp ortalık toparlanıyor, bu şekilde de çoğu zamanlar sorun çıkmıyor.”

Görüşmelerden elde edilen verilere göre; açık mutfaklarla ilgili alan çalışmasına katılan kullanıcıların eleştirilerinden birisi de, mutfak servis alanından kokunun eve dağılması olarak tespit edilmiş, fakat bunun için de farklı yöntemler öngörülmüştür. Kimi evlerde kaliteli davlumbaz kullanılarak, kimi evlerde de mutfağa yakın olan balkonlara ocak ve lavabo yerleştirilerek kızartma ve tüm yemek yapma işlemlerini bu alanda yapmak yoluyla bu sorunu da çözüme yoluna gitmişlerdir.

Özgün çalışmanın bu aşamasında yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerde açık mutfak kullanıcılarına yöneltilen üçüncü grup sorulara verdikleri cevaplardan elde edilen bilgiler geleneksel konutun düzenlenme ilkelerini kuran ve 3'üncü bölümde de detaylı olarak anlatılan 3 ayırt edici tema çerçevesinde değerlendirilmiştir: Mahremiyet, misafirperverlik ve tevazu anlayışı.

5.5.2 Tema 1: Kullanıcının Mahremiyet Anlayışı

Bu bölümde öncelikle mahrem ve namahrem kelimelerin anlamını hatırlamak yararlı olacaktır. Farsça sözlüğünde ‘namahrem’ kelimesi ailenin yakın kişilerinden olmayan ve kadının olduğu alana veya mekana girmesi yasak olan kişinin adlandırılmasıdır. ‘Mahrem’ kelimesi ise bu anlamın tam tersidir ve kadınla kan bağı olan veya nikahı olan kişiye hitap etmektedir. Dini inançlara sahip olan veya mahremiyet konusuna özen gösteren bazı kullanıcılar tarafından açık mutfakta perdenin kullanılması devam etmektedir. Bu konuda bir kullanıcı perde kullanılması ile ilgili şöyle bir ifade kullanmıştır:

“Ben tek olduğumda, evde erkek misafir olduğu zaman baş örtülü olduğum için perdenin açılmasına gerek duymuyorum, fakat gelinim çok dindar birisi olduğu için evde erkek misafirlerimiz olduğu zaman buraya geldiğinde perdeyi kullanıyor”

Bu ifadeden kadının başörtüsü ile açık mutfağın kapatılması için uygulanan perde gibi örtücü elemanlar arasında metaforik bir ilişkilendirme olduğu belirtilebilir. Mekansal bir unsurla gerçekleşen mekansal bir örtmenin aslında dini inançların belirlediği gündelik yaşam ve kültürel alışkanlıkların yapılandırdığı kişilerarası, özellikle cinsiyetler arası ilişkilerle ilgili bir gizlenme / kapanma ile doğrudan bağlantılı olarak kavrandığı anlaşılmaktadır.

Alan çalışmasında dahil olan kullanıcılarla gerçekleşen görüşmeler esnasında, açık mutfaklardan ‘mahrem’ bir alan olmaması nedeniyle de “pek memnun kalmayan” kullanıcılara da rastlanmıştır. Açık mutfağa ilişkin memnuniyetsizliğini bu nedene bağlayan bir kullanıcı “mutfağın açık yüzeyine perde takmak istediğini fakat mutfağın duvar bölmeleri buna uygun olmadığı için yapamadığını” belirtmiştir. Diğer bir kullanıcı ise “Ramazan aylarında evde misafirler olduğunda kadınlar beraber mutfakta iş yaptıkları sırada perdenin açılmamasını kadınların mutfakta rahat dolaşabilmeleri amacıyla yapıldığını” ifade etmiştir.

Sonuç olarak; çağdaş açık mutfak deneyimine ilişkin görüşmelere dahil olan kullanıcıların ifadelerinden anlaşıldığına göre, kültürel alışkanlıklarından dolayı kadının çalışırken yabancı erkekler tarafından görünmemesi veya başörtüsüz görünmemesi gerekmektedir ve bu BDSR (MM) Mekansal Mahremiyet Modeli ölçeğinde sert olmayan sınır olarak adlandırılabilir olan *perde* kullanımına sebep olmuştur. Bu kapsamda, açık mutfağı kapatmak için kullanılan perde, geleneksel İran konutunda mahremiyete ilişkin tespit edilmiş olan *andaruni/biruni* bölgesel ayrımını akla getirmektedir. Bu bağlamda, mahrem/namahrem kültürel cinsiyet ayrımı etkisi ile oluşan mekansal düzenlemenin parçası olan *andaruninin* çağdaş açık mutfak kullanımında mutfak servis alanının içerisi olarak kavrandığı önerilebilir.

5.5.3 Tema 2: Kullanıcının Misafirperverlik Anlayışı

İran çağdaş toplu konut kullanıcılarının bir bölümü ile gerçekleştirilen alan çalışması ve görüşmelerdeki ifadelerden anlaşıldığına göre; misafir ağırlama anlayışı hâlâ en az geleneksel dönemlerde olduğu kadar önem taşımaktadır. Öyle ki; misafirlik ve yakın akrabaların bir araya gelmesi, ifadelere göre evlerin en fazla iç mekanlarında gerçekleşmekte ve nadiren dışarıda toplanılmaktadır. Görüşmelere katılan kullanıcıların

tümü en az haftadan haftaya ve en çok aydan aya evde misafir ağırladıklarını belirtmişlerdir. Burada belirtilmesi gereken bir nokta, İran kültüründe misafir ağırlama eyleminin çoğunlukla evlerin iç mekanlarında gerçekleştiği ve dışarıdaki restoranlarda misafir ağırlanmaktan kaçınıldığıdır. Bu nedenle; kaçınılmaz olarak konutların iç mekanlarının öncelikle misafir ağırlamak için hazırlandığı gözlenmiştir. Yaşam alanında yer alan koltuklar ve diğer mobilyalar da bu önceliğe göre yerleştirilmektedir.

Geleneksel konutta da anlatıldığı üzere misafir alanı ve misafirin kullanımına yönelik hazırlanan konut bölümleri her zaman süslemeler ve desenler ile beraber ele alınmıştır. Çağdaş konutlarda da aynı anlayışın sürdürüldüğü ve konut içi tasarımlarında misafirlere gösteriş yapmak niyetiyle süslemelerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Alan çalışmasına dahil edilen kullanıcıların görüşlerinden anlaşıldığı üzere; açık mutfak ön yüzeyinde uygulanan vitrinler, raflar, koltuklar ve üzerinde yerleştirilen aksesuarların her biri konutun vazgeçilmezlerindedir. Önceki bölümde fotoğraflar ve analiz matrisinin değerlendirilmesi aracılığıyla aktarılan bu uygulamalar, açık mutfak planlamasının öngördüğü şeffaf planlamanın ve yaşam alanında misafirlerin ve ev halkının kullanacağı oturma alanları arasında bir sınır olmaması sebebiyle, misafirin ilgisine yönlendirilen süsleme ve gösteriş unsurları, mutfak servis alanını örtmeyi ve açık yüzeyi daha gösterişli hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Önceki bölümde sunulan fotoğraflarda da görüldüğü üzere, mutfağın açık yüzeyinin köşelerinde raflar ve camlı vitrinlerin uygulandığı tüm konutlarda, bu alanlara farklı biçimler ve uygulamalarla çeşitli aksesuarlar ile dekoratif unsurlar yerleştirilmiştir. Özellikle bu alanda yerleştirilen rafların yönü ve yerleşimi mutfak servis alanı modüllerine ait olmalarına rağmen oturma alanlarına doğru yönlendirilmiştir. Açık mutfakların büyük bir çoğunluğunda ise, ara tezgah üzeri bile bir sergileme alanı olarak kullanılmaktadır. Misafirperverlik anlayışının devamlılığının bir başka kanıtı, konut iç mekanlarındaki koltuk sayısının fazla olmasıdır. Alan çalışmasına dahil edilen konutların anlamlı bir çoğunluğunda iki takım, bazı konutlarda ise üç takım koltuk olduğu gözlemlenmiştir.

Bu durumda daha rahat ve sade olan koltuklar ev sahibinin günlük kullanımı için ve daha süslü ve gösterişli olan koltuklar ise misafirler tarafından kullanılmaktadır. Alansal olarak buna göre planlanmamış bu toplu konut birimlerinde misafire yönelik oturma gruplarının bu kadar çok sayıda ve çeşitli olması, yaşam alanının sınırlarının mutfak servis alanı ön cephesine kadar genişletilmiş olduğu, hatta bir çok örnekte giriş-mutfak-yemek yeme alanının sınırlarının yaşam alanı oturma grupları tarafından işgal edildiği gözlenmiştir.

Sonuç olarak; çağdaş açık mutfak deneyimine ilişkin görüşmelere dahil olan kullanıcıların ifadelerinden anlaşıldığına göre, kültürel alışkanlıklarından dolayı mahrem ve namahrem bir arada olmasını engelleyen bir çok mekansal mahremiyet düzenlemesinin iç içe geçmesinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Namahrem misafiri mahremden uzak tutmak adına düzenlenen *haşti*, dalan, kapı tokmakları gibi geleneksel unsurlardaki anlayışları çağrıştıran açık tezgah önü düzenlemeler, yaşam alanının misafire ait olarak kavrandığını, dolayısıyla mutfak servis alanını *andaruni* olarak yaşam alanı tarafına kapatma eğilimini göstermektedir.

Bu bağlamda, mahrem/namahrem kültürel cinsiyet ayrımı etkisi ile oluşan mekansal düzenlemenin bir parçası olan *biruninin*, çağdaş açık mutfak kullanımında yaşam alanı oturma grupları - giriş alanı, aradaki geçişler, dolayısıyla evin nispeten kamusal alanları olarak kavrandığı önerilebilir.

5.5.4 Tema 3: Kullanıcının Tevazu Anlayışı

Çağdaş İran toplu konut mutfaklarındaki kullanıcılar, dünya genelinde açık mutfakların kullanılma biçimlerine paralel olarak, eski geleneksel konuttaki kapalı hizmet mekanı anlayışından uzak olarak, mutfak servis alanının sosyal alanların ayrılmaz bir parçası olduğu bir deneyimin parçasıdır. Buna paralel olarak misafirperverlik anlayışlarının baskınlığından dolayı misafir alanına ve oturma bölümüne gösteriş konusunda gösterilen özen ve değer, mutfak servis alanına da aynı derecede gösterildiği anlaşılmaktadır. 50-60 metrekarelik konutlarda dahi bir koleksiyon parçası olarak ya da konutun sergileme alanı olarak yer almaktadır.

Genel olarak açık mutfağa ait dolap modülleri, kullanılan aksesuarlar, iç malzemelerin düzenlenme ve uygulanması için yüklü miktarlarda masraf yapıldığı ve hatta oturma veya salon bölümlerinden daha çok hazırlık ve özen gerektirdiği, bu nedenle de konut kullanıcıları bunların gizli kalmamasını arzu ettiklerini belirtmişlerdir. Şekil 5.18’de açık mutfağın bir sergileme alanına dönüştüğüne dair örnek oluşturabilecek bir görünüm sunulmuştur. Bu durumla ilgili olarak bir önceki bölümde oluşturulan analiz matrisinde sunulduğu üzere dekoratif eşyalara ve süslemeye olan ilgi her mutfağın açık yüzeyinde mutlaka bir vitrin oluşturulması ve kıymetli eşyalar için cam yüzeyli ya da açık rafların kullanılması, açık mutfak yönünde görünür olan her yerin bir süsleme ve dekoratif uygulamaların sergileme vitrini haline getirmeye yönelik bir tavır olduğunu göstermektedir. Bu uygulamalar bir yandan kullanıcıların ilgi ve özeninden kaynaklanırken, diğer taraftan da gösterişe olan ilgilerinden ileri gelmektedir; yaşam alanında misafir ve ev ahalisinin oturacağı alanların birleşmiş olması ve bu alanın da açık mutfakla görsel temas içinde olmasından dolayı, yabancı insanlara sert sınırları olan bir alanda değerli eşyalarını sergileyebilecekleri bir yüzey kalmadığı anlaşılmaktadır.

Şekil: 5.18: Açık mutfakta sergileme

Bu kapsamda, kapalı mutfakların açık mutfaklara dönüşmesinin, evin yemek yapma bölümünü bir nevi evin gösteriş alanına dönüştürdüğünü belirtmek ve sonuç olarak da

geleneksel tevazu anlayışının içerden dışarı doğru yer değiştirdiği yorumunu yapmak mümkün olabilir. Geleneksel anlayışta dışarıdan sade, gösterişsiz ve içeride misafire gösterilen alanlarda çok gösterişli ve içedönük bir tevazu anlayışına sahip olan İran konutu, çağdaş açık planlamada içerde dışadönük bir anlayışa evrilmiş durumdadır. Bunun yanında, çağdaş konuttaki bu durumların geleneksel konutta namahrem misafirlerin ağırlandığı ve evin kamusal alanı olarak kabul edilen *birunideki* süslemeler, gösteriş ve geleneksel konuttaki mahremiyete ilişkin bir unsur olan orosi pencerelerindeki görsel olarak mahremiyet oluşturma durumunu çağrıştırdığı önerilebilir.

5.6. ANALİZ 3: İZ ALANI TESPİTİ VE DEĞERLENDİRME

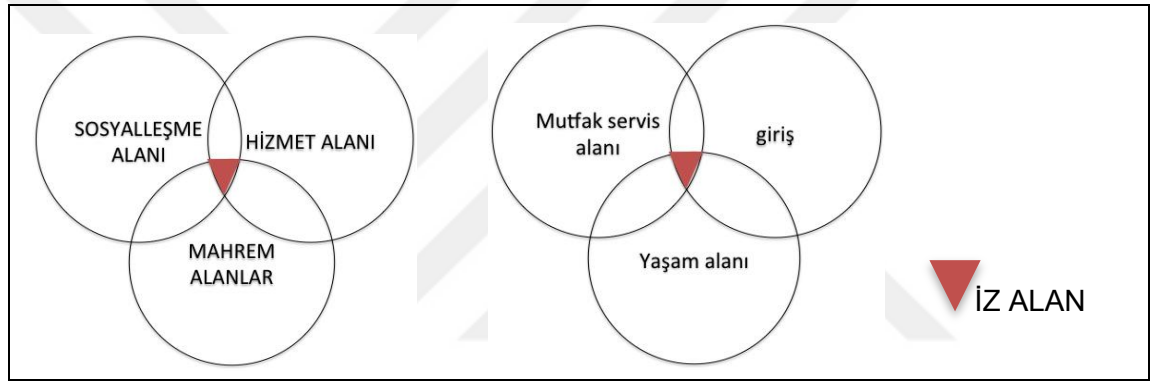
İran geleneksel konutunda irdelenen mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeler ve unsurların mekansal tanımlamaları ve bu tanımların BDSR MM Modeli ölçeğindeki karşılıklarının bulunması, çağdaş İran açık mutfak kullanımındaki mahremiyete ilişkin düzenlemelerin izlerini takip edebilmek için bir araç oluşturmuştur. Bu kapsamda çalışmanın bu bölümünde, matraste tanımlanan geleneksel konutun düzenlemeleri ile eşleştirilen BDSR MM Modeli ölçeği, alan çalışmasında analiz edilen örneklerin değerlendirilmesinde kullanılabilir hale gelmiştir. Böylelikle, bu analiz için öncelikle, tüm bu mekansal mahremiyet derecelerinin en görünür olduğu alanın tespiti mümkün olabilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde genel olarak mutfağın konut içerisindeki konumlandırılmasına ilişkin sunulan grafiklerde tanımlanan ilişkilerde anlatıldığı üzere, kapalı mutfak yaklaşımında mutfak konutun mahrem alanları ve sosyalleşme alanları dışında kalan hizmet alanına dahil iken, açık mutfak yaklaşımında bu alan mutfak servis alanı (yemek pişirme, soğutma, temizleme, vb.), yaşam alanı ve giriş ile ortak bölgeler paylaşmaktadır.

Çağdaş açık mutfak kullanımındaki durumu tespit etmek amacıyla ise Tebriz bölgesindeki 5 farklı plan tipinden oluşan toplam 16 konutta gerçekleştirilen görüşmeler, yerinde tespit, fotoğraflama, planlar üzerinden analiz çalışmalarının birleştirilmesiyle mekansal mahremiyet ölçeğinde karşılıkları bulunan geleneksel

mahremiyet düzenleme ve unsurları, çağdaş açık mutfak kullanımındaki düzenlemeler üzerinde yapılan çözümler sonucunda en yüksek mahremiyet eğiliminin açık mutfak servis alanı ve yaşam alanı (yemek yeme ve oturma alanı -ki aynı zamanda misafirin ağırlandığı yer) işlevsel sınırları dışında kalan bir alan, BDSR MM Modeli'nde karşılığı bulunan geleneksel mahremiyet ilkelerinin 'iz alanı' olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda, *iz alanı* olarak adlandırılan, mutfak servis mekanı ile yaşam alanı arasında, BDSR MM Modeli'nin uygulanmasından sonra geleneksel mahremiyet düzen ve unsurlarının izlerinin en fazla bulunduğu, daha doğrusu bu alanda izlerinin olduğunun belirtilebileceği aradaki alandır.

Şekil 5.19: İz Alan tespitine yönelik ilişki diyagramları

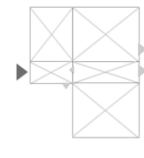

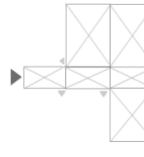

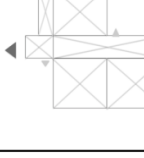

Önceki bölümde de fotoğraflarla aktarıldığı üzere, nispeten eski tasarımlarda alçı kartonpiyer işleri ve yakın zamanda tasarlanmış örneklerde renkli ahşaplar ile yapılan mutfak dolapları, çeşitli örtü ve süslemeler, oturma düzenlemeleri, kot farkı ve malzeme değişimi, yaşam alanı ve açık mutfak arasındaki ön yüzey, açık tezgahın önü ve giriş alanının bu araya bağlandığı geçişin bütünleştiği alanda yoğunlaşmaktadır.

Örnek olarak, konutların genelinde giriş alanı ve yaşam alanı- mutfak servis alanı arasında kalan geçiş alanındaki değişimler, iç bölümlerin görünmesini engellemektedir ve bu durum konutların anlamlı bir çoğunluğunda gözlemlenmiştir. Giriş kapısı ile konutun iç mekanları arasında orijinal planlama üzerinde yapılan değişiklikler görsel sınırlar oluşturmuştur. Tablo 5.19 ve Tablo 5.20'de, alan çalışmasına dahil edilen ve sınıflandırılan plan tiplerinden birer örnek üzerinde, bölgeleme, alanlar arası geçişlik, açık mutfak servis alanı-yaşam alanı-giriş alanı ilişkileri ve aralarında yeni

düzenlemelerin yapıldığı alanların belirlenebilmesine yönelik bir diyagramlama çalışması sunulmuştur.

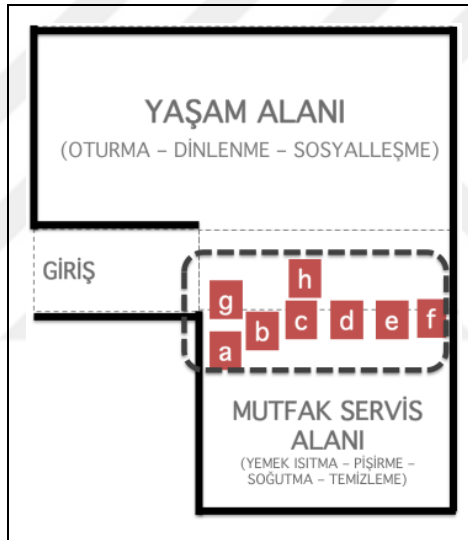
Şekil 5.20: Plan tipleri, kroki, bölgeleme, ilişki ve düzenleme diyagramları

PLAN TİPİ KROKİ ÖRNEĞİ	BÖLGELEME 1	BÖLGELEME 2	AÇIK MUTFAK İLİŞKİLİ ALANLAR TESPİTİ	YAŞAM – MUTFAK SERVİS ALANI – GİRİŞ İLİŞKİLENMESİ	DÜZENLEME ALANLARI
1 	YAŞAM ALANI (OTURMA - DİNLENME - SOSYALLEŞME) YATAK ODASI 1 BANYO MUTFAK SERVİS ALANI YATAK ODASI 2	S Y B M		YAŞAM ALANI (OTURMA - DİNLENME - SOSYALLEŞME) MUTFAK SERVİS ALANI (YEMEK SOTAMA - PİRME - SOĞUTMA - TEMİZLEME)	GİRİŞ ALANI YAŞAM ALANI YATAK ODASI 1 BANYO MUTFAK SERVİS ALANI YATAK ODASI 2
2 	YATAK ODASI 1 YAŞAM ALANI (OTURMA - DİNLENME - SOSYALLEŞME) BANYO YATAK ODASI 2 MUTFAK SERVİS ALANI	Y S B Y M		YAŞAM ALANI (OTURMA - DİNLENME - SOSYALLEŞME) MUTFAK SERVİS ALANI (YEMEK SOTAMA - PİRME - SOĞUTMA - TEMİZLEME)	GİRİŞ ALANI YAŞAM ALANI YATAK ODASI 1 BANYO MUTFAK SERVİS ALANI YATAK ODASI 2
3 	MUTFAK SERVİS ALANI YAŞAM ALANI (OTURMA - DİNLENME - SOSYALLEŞME) BANYO YATAK ODASI 1 YATAK ODASI 2	M S B Y B Y		MUTFAK SERVİS ALANI (YEMEK SOTAMA - PİRME - SOĞUTMA - TEMİZLEME) YAŞAM ALANI (OTURMA - DİNLENME - SOSYALLEŞME)	GİRİŞ ALANI YAŞAM ALANI YATAK ODASI 1 BANYO MUTFAK SERVİS ALANI YATAK ODASI 2
4 	YAŞAM ALANI (OTURMA - DİNLENME - SOSYALLEŞME) MUTFAK SERVİS ALANI BANYO YATAK ODASI 1	S M B Y		YAŞAM ALANI (OTURMA - DİNLENME - SOSYALLEŞME) YAŞAM ALANI (OTURMA - DİNLENME - SOSYALLEŞME) MUTFAK SERVİS ALANI (YEMEK SOTAMA - PİRME - SOĞUTMA - TEMİZLEME)	GİRİŞ ALANI YAŞAM ALANI YATAK ODASI 2 BANYO MUTFAK SERVİS ALANI
5 	BANYO MUTFAK SERVİS ALANI YATAK ODASI 1 YATAK ODASI 1 YAŞAM ALANI (OTURMA - DİNLENME - SOSYALLEŞME)	B M Y Y S		MUTFAK SERVİS ALANI (YEMEK SOTAMA - PİRME - SOĞUTMA - TEMİZLEME) YAŞAM ALANI (OTURMA - DİNLENME - SOSYALLEŞME)	GİRİŞ ALANI YAŞAM ALANI YATAK ODASI 1/2 BANYO MUTFAK SERVİS ALANI

Bu kapsamda; belirlenen iz alanın, kapalı mutfak kullanımındaki mahremiyet, sosyalleşme ve hizmet alanları arasındaki ayrımı yeniden kurma eğiliminin öngörülebileceği, özellikle açık mutfak kullanımına ilişkin düzenleme ve değişiklikleri barındırdığı tespit edilmiştir. Yürütülen özgün alan çalışmasının değerlendirilmesi sonucu; İran çağdaş konutlarında geleneksel İran konutunda mahremiyete ilişkin mekansal düzenleme ve unsurların *iz alanı* olarak tespit edilen ortak nokta irdelendiğinde aşağıda sıralanan düzenleme, değişiklik ve unsurların ortak örüntüler olduğu belirlenmiştir:

- a. Kot farkı ve yer döşemesinde malzeme değişikliği (duyusal ayırteci karakter)
- b. Mutfak girişinin yer değiştirmesi (kademe ve mesafe yaratma)
- c. Yarım duvar (tezgah) uygulaması (alansal sınırlama)
- d. Perde gibi örtücü eleman kullanımı (görsel sınırlama, gizleme)
- e. Alınlık kapatma unsuru (görsel sınırlama, gizleme, önyüz oluşturma)
- f. Tezgah üstü süsleme ve sergileme (görsel sınırlama, gizleme, önyüz oluşturma)
- g. Raflar ve vitrinlerin yaşam alanına yönlmesi (görsel sınırlama, önyüz oluşturma)
- h. Tezgah ve tezgaha sırtı dönük koltuklar (alansal sınırlama, görsel sınırlama, önyüz oluşturma)

şekil 5.21: İz alan

Şekil 5.21'deki örnek plan şeması üzerinde, yukarıda sıralanan açık mutfak düzenleme ve değişiklerinin yer aldığı konumlar harfleriyle gösterilmiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere mekansal mahremiyet düzenleme ve unsurlarının yoğunlaştığı alan, mutfak servis alanı ve yaşam alanının birleştiği çizginin giriş alanından geçilen ara geçiş alanının keşiştiği bölgedir.

5.7. ANALİZ 4: BDSR MEKANSAL MAHREMİYET MODELİ ÖLÇEĞİ İLE AÇIK MUTFAKTA GELENEKSEL MAHREMİYET İZ ALANI EŞLEŞTİRİLMESİ

Geleneksel İran konutunda yer alan mahremiyete ilişkin mekansal düzenleme ve unsurların izlerinin çağdaş konutlardaki açık mutfak düzenleme ve değişikliklerinde

takip edilebilmesine yönelik alan çalışmasının ilk aşamasında, BDSR Mekansal Mahremiyet Modeli'nin uygulanabilir bir ölçeğe dönüştürülmesi sağlanmıştır. Bu ölçeğin oluşturulması, çağdaş konuttaki açık mutfak kullanımlarında irdelenen düzenleme ve değişikliklerin, geleneksel konuttaki düzen ve kuralları tanımlayan dile tercüme etmeye yardımcı olmaktadır.

Bu yöntem, çalışmanın bu aşamasında, alan çalışmasındaki tespitler, görüşmelerdeki ifade örüntüleri ve plan tipleri üzerindeki analizlerden elde edilen verilerin mekansal mahremiyet tanım ve dereceleri ile açıklanabilmesi ve daha sonra bu derecelerin yeniden geleneksel mahremiyet diline tercüme edilmesine aracılık edecektir. Bu kapsamda, ilk olarak aşağıda, önceki bölümlerde aktarılan analiz değerlendirmelerinden oluşan çıkarımlarla genellenebilecek açık mutfak düzenleme ve değişikliklerinin BDSR MM Modeli'ndeki ölçeklerle açıklaması sunulmuştur:

- *Yumuşak sınır (1'inci derece)*: Açık mutfakların kullanılmasıyla birlikte mutfak servis alanı ve yaşam alanı arasında kot farkı yoluyla mekansal mahremiyet oluşturulmuştur.
- *Kademe (1'inci derece), Mesafe (1'inci derece)*: Mutfak girişinin yerinin değiştirilmesi yoluyla mekansal mahremiyet oluşturulmuştur. Böylece yeni bir alansal kademedeki geçilmesi ve mesafenin biraz daha artırılması sağlanmıştır.
- *Yumuşak sınır (1'inci derece)*: İki alanın arasında olan sınırı belirtmek için yer döşemesi farkı uygulanarak mekansal mahremiyet oluşturulmuştur.
- *Sert olmayan sınır (2'inci derece)*: Açık mutfak kullanımıyla katı, sert ve yorucu duvar sınırının, mutfak servis alanı ve yaşam alanı arasında ortadan kaldırılması, yarım duvarın yapılması yoluyla mekansal mahremiyet oluşturulmuştur.
- *Sert sınır (3'üncü derece)*: Mahremiyete alışık olan bir toplumda, sert sınırların aniden ortadan kaldırılması uygun görülmediği için perde gibi kapatma unsurları yoluyla mekansal mahremiyet oluşturulmuştur. Perde her ne kadar duvar kadar katı bir eleman olmasa da ve her ne kadar istenildiği zaman açılabilen esnek bir geçici bölme olarak kabul edilse de, kapatıldığında iki alanı net olarak birbirinden ayırabilme özelliğine sahiptir.
- *Kademe (1'inci derece)*: Açık mutfak önündeki yarım duvar üzerinde tavanla birleşen alınlık ile tamamlayıcı bir hale getirilmiştir ve ön yüzeyi kapatmaya yönelik bir uygulama yoluyla görsel olarak mekansal mahremiyete katkı sağlamaktadır. Yaşam

alanındaki kişinin mutfak servis alanında alınlığın arkasındaki bölümü görebilmesi için aşılması gereken bir görsel engel oluşturmaktadır.

- *Sert olmayan sınır (2'nci derece), Kademe (1'inci derece)*: Misafirperverlik anlayışının gereği, görsel güzellik dikkate alınarak ara tezgah yan yüzeylerinde aksesuarların sergilenmesi için raflar ve camlı büfeler düzenlenerek, mutfak servis alanının içine doğru değil, önüne çekmek yoluyla mekansal mahremiyet yaratılmıştır. Yaşam alanındaki kişinin mutfak servis alanında alınlığın arkasındaki bölümü görebilmesi için aşılması gereken bir görsel engel oluşturmaktadır.

- *Sert sınır (1'inci derece)*: Koltukların sırtının açık mutfak ara tezgahına dönük ve dayanmış olarak yerleştirilmesi yoluyla, perde unsuru kapatıldığında yarım duvar (tezgah) üzerinde yer alan örtüler ve aksesuarlar ile de birlikte ara tezgah yüzeyi bütünüyle yaşam alanının içedönük sınırı haline gelmektedir. (Bu kapsamda mutfağa sırtı dönük bir şekilde yer alan koltuklar, oturma alanına göre bir nevi geleneksel konutlarda olan içe dönüklüğü çağrıştırmaktadır.)

Misafir bölümü mutfak servis alanı iç mekanını dikkate almadan konumlandırılmıştır. Perdenin kapanması ile birlikte iç ve dış ayrımı ile mutfak ve yaşam alanı iki ayrı bölüm olarak *andaruni* ve *biruni* alanlarının bir temsili niteliğindedir. Sonuç olarak, yaşam alanı ve mutfak servis alanı arasında BDSR MM Modeli ölçeğine göre, iç ve dış olarak iki bölge yaratmaya yönelik sert sınır (3'üncü derece) oluşturma eğiliminin, geleneksel konutlardaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenleme ve unsurların karşılığı olarak bütüncül bir kavrayışla *andaruni / biruni* anlayışının 'iz'inin olduğu belirtilebilir.

Şekil 5.22: İz alan düzenlemelerin BDSR MM Modeli ölçeği ile eşleştirilmesi

İRAN ÇAĞDAŞ KONUTU		BDSR MM MODEL ÖLÇEĞİ DERECELENDİRMELERİ											
		SINIR			MESAFE			KADEME			HALKA		
alansal tanım	açık mutfakta kullanıcı tarafından düzenleme ve değişiklikler	III	II	I	III	II	I	III	II	I	III	II	I
mutfak	kot farkı			I			I			I			I
servis	yer döşemesi değişikliği			I						I			I
alanı	girişin değiştirilmesi									I			
açık mutfak	tezgah olarak yarım duvar			II									II
	perde kullanımı								II				
	alınlık uygulaması			I			I			I			
mutfak	ara tezgah üzeri aksesuar sergilenmesi			II					II				II
ara tezgah	yan yüzeylerde rafların yönünün yaşam alanına dönük olması			II					I				II
	ara tezgah yan yüzeylerde vitrin ve sergileme								I				II
yaşam alanı -giriş geçiş	koltukların sırtının mutfak alanına dönük dayanması												

Şekil 5.22’de ölçek oluşturma yöntemi ile derecelendirilmiş olan ve bir tercüme aracı haline getirilmiş olan BDSR MM Modeli ölçeği vasıtasıyla çağdaş konutlardaki dilin geleneksel konuttaki dile çevrilmesi sunulmuştur. Böylece, çağdaş açık mutfak düzenlemeleri – BDSR MM Modeli ölçeği - geleneksel konut mahremiyetine ilişkin mekansal düzenleme ve unsurların eşleştirilme matrisi oluşturulmuştur. Matrisin yorumlanmasına ilişkin aşağıda bazı örnek açıklamalar sunulmuştur:

Ara Tezgah Önü Kullanım Biçimi düzenlemeleri, BDSR MM Modeli ölçeğinde karşılığı sert sınır oluşturmaya yönelik bir kademelenme olarak tanımlanabilir, dolayısıyla yüksek derecede mekansal mahremiyet tanımı oluşturma eğilimi taşımaktadır. Belirgin biçimde yaşam alanını mutfak servis alanından ayırmaya yönelik bir mekansal düzenlemedir. Geleneksel konuttaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemelerden *andaruni/biruni* ile ilişkilendirilebilir niteliktedir.

Dolapların Yönü ve İşlevselliğine ilişkin düzenlemeler, BDSR MM Modeli ölçeğinde karşılığı sert olmayan sınır, dolayısıyla orta derecede mekansal mahremiyet tanımı oluşturmaktadır. Geleneksel konuttaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemelerden *haşti* ile ilişkilendirilebilir niteliktedir.

Pencere ya da Balkon ile İlişkilenmeye Dair düzenlemeler, BDSR MM Modeli ölçeğinde karşılığı sert sınırdır, dolayısıyla en yüksek derecede mekansal mahremiyet tanımı oluşturmaktadır. Geleneksel konuttaki mahremiyete ilişkin mekansal unsurlardan orta avluluk ve içe dönüklükte olduğu gibi dışarıya bilgi vermeyen ve içeriye dönük mahremiyet anlayışını bildirmektedir.

Yer Döşemesi Malzeme Kullanımı ve Kademelenmesi ile ilgili düzenlemeler, BDSR MM modeli ölçeğinde karşılığı yumuşak sınırdır dolayısıyla en düşük derecede mekansal mahremiyet tanımını oluşturmaktadır. Geleneksel konuttaki mahremiyete ilişkin mekansal unsurlardan kapı tokmakları gibi uyarıcı etkisi vardır. Kapı tokmaklarında ses ve malzeme farkı ile iletilen anlam, burada görsel olarak renk, doku ve yine malzemenin değişmesi ile kendini göstermektedir.

Ara Tezgah Üstü Kullanım Biçimine ilişkin düzenlemeler, BDSR MM Modeli ölçeğinde karşılığı yumuşak sınırdır dolayısıyla en düşük derecede mekansal mahremiyet tanımı oluşturmaktadır. Geleneksel konuttaki mahremiyete ilişkin mekansal unsurlardan olan *orosi* pencereler ile süsleme ve dekoratif özelliklerinden dolayı ilişkilenebilir.

Son olarak, bu çözümlerinin nicel karşılığını sergilemek üzere; çağdaş açık mutfak düzenlemelerinin, BDSR MM Modeli ölçeğindeki derecelendirmeleri ile geleneksel İran konutundaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenleme ve unsurların BDSR MM Modeli ölçeğindeki derecelerinin eşleştirildiği kapsamlı matriste, ölçeğin iki mekansal mahremiyet durumlarının birbirine tercüme edilmesini sağlamaktadır (Şekil 5. 23).

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

Son yıllarda İran'daki çağdaş konutlarda kullanımı yaygınlaşan ve İran toplumunda mahremiyetin iflasına ilişkin bir çok eleştirel bakışa neden olduğu belirlenen açık mutfakın güncel kullanım örüntülerini, İran geleneksel ilkeleri üzerinden irdelemeyi amaçlayan bu çalışma, genel olarak İran geleneksel konutlarını kuran mekansal organizasyon ilkeleri ışığında mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeleri ve unsurları tespit ederek mutfak alanında analiz etmiş; özel olarak da tespit edilen düzenleme ve unsurları çağdaş açık mutfak kullanım örüntülerindeki yansımalarını, yürütülen kapsamlı alan çalışması ile irdelemiştir.

İran çağdaş konutlarındaki açık mutfak kullanım örüntülerinin mahremiyet kavrayışı üzerinden değerlendirilmesini kapsayan alan çalışmasından elde edilen veriler yorumlanarak geleneksel İran konutundaki mahremiyete ilişkin mekansal düzenlemeler ve unsurların izleri nicel verilerle desteklenerek somut bilgiye dönüştürülmüş ve bazı genellemelere ulaşılmıştır. Bu kapsamda kullanıcıların açık mutfak deneyimlemeleri sırasında gerçekleştirdikleri mekansal düzenlemeler, geleneksel yaşam biçimindeki mahremiyet anlayışına ilişkin yoğunlaşan bir iz alanı belirginleştirmiştir.

Özgün alan çalışmasının başlangıcında temellendiği genel sorular; İran geleneksel konutundaki mahremiyet anlayışının çağdaş konutlardaki açık mutfak kullanımında kültürel bir devamlılığı olup olmadığı, ya da bir çelişki yaratıp yaratmadığı; İran geleneksel konutunun iç mekan düzenlemesini kuran belirgin düzen ve unsurların, çağdaş açık mutfak deneyimine nasıl evrildiği ve bu genel soruların cevaplanmasında izlenen yöntemin varsayımı da geleneksel konuttaki mahremiyete ilişkin düzenleme ve unsurların mekansal mahremiyet tanımlamalarıyla ölçeklendirilerek somut bilgiye dönüşebilir olduğu idi. Sonuç olarak literatür çalışması, analiz, alan çalışması, diyagramlama, yerinde tespit ve görüşmelerin yorumlanması ile yürütülen karma çalışma vasıtası ile aşağıdaki genel kabullerden söz etmek mümkündür:

- İran geleneksel konutu iç mekan tasarımı belli ve belirgin kurallara bağlıdır.
- Bu kurallar İran geleneksel yaşam biçimini düzenleyen mahrem / namahrem ya da mahremiyet / misafirperverlik anlayışlarının karşılıklı ilişkilerinden kaynaklanmaktadır.

- İran geleneksel konutu iç mekanındaki belirli düzenlemeler ve unsurlar mekansal olarak ortak özellikler barındırmaktadır.
- İran geleneksel konutu iç mekanındaki mekansal düzenleme ve unsurlar mahremiyete ilişkin olarak tanımlanabilir.
- BDSR Mekansal Mahremiyet Modeli'nin ölçeklendirilmesi ile geleneksel konuttaki mahremiyete ilişkin düzenleme ve unsurlar, çağdaş açık mutfak kullanım düzenleme örüntülerine tercüme edilebilir.

Bunun yanında, yürütülen bu kapsamlı ve disiplinler arası çalışma aracılığı ile, İran toplumundaki mahremiyet ve misafirperverlik kavrayışına ilişkin kültürel alışkanlıklar ve çağdaş kullanımlardaki mekansal karşılıklarına dair özelden bazı genellemelere varılmıştır: Dünyanın farklı bölümlerinde konut mutfak tasarımı farklı konulardan etkilenecek (modernleşme, yeni tarzların ortaya çıkması, küçük metrekarelerde konutların yapılması, vs.) açık mutfakların tasarım ve uygulanmasını ortaya çıkarmıştır. Fakat İran çağdaş açık mutfaklarına özel olarak yürütülen özgün alan çalışmasında açık mutfakların İran'daki çağdaş mutfaklardaki deneyimlenme biçimi dünya genelindeki biçimlerinden ayırt edici özellikler göstermektedir. Bu kapsamda, bu genel kullanım biçimi İran toplumunun açık mutfak kullanımını sırasında uyguladığı düzenlemeler ve değişiklikler ile dönüşerek, kendi kültür, anlayış, alışkanlık ve kurallarına uygun biçimde özgün bir görünüme bürünmüştür.

1996 yılında yapılan konutlar irdelendiğinde mutfakların yeni uygulamalarla yapılmış olduğu ve açık mutfakların gündeme geldiği anlaşılmaktadır. Özgün alan çalışması desteğiyle, bu dönemin açık mutfaklarının ilk uygulamaları incelenmiş ve bu bölümde detaylı olarak açıklanmıştır. Geleneksel konutların duvar unsurunun bir izi olarak kabul edilen alçı ile yapılan kartonpiyer işleri bu duvarların detaylarında ve özellikle de tezgah üstünün her iki tarafında uygulanan kolonların üzerinde de uygulanmıştır. Mutfak açık kısmını gerektiği zamanlar tekrar kapatabilmek için uygulanan dikey perdeler de bu dönemim temsili olan dikkat çekici ve önemli olan konulardan birisidir. Yer döşemesinin salondan farklı ve yüksek kotta olması da yeni tasarlanan açık mutfakların özelliklerindedir. Normalde bar olarak kullanılması gereken açık mutfakların tezgah kısmı tüm bu konutlarda sadece bir yarım bölme duvar olarak düşünülerek işlevsellikten

çıkarılmıştır. Tezgahın ön kısmı bar sandalyelerinin yerleştirilmesi için uygulanmamıştır. Yaşam alanına ait koltukların bir kısmının açık mutfak ara tezgahına sırtını dönmesi önemli bir başka konudur. Ayrıca yarım duvarın üst kısmının tasarımında bar tezgahının detayları dikkate alınmamış ve bar sandalyesinin yerleşmesinde kullanıcıların diz mesafesi dikkate alınmamıştır. Özellikle de olması gereken yükseklik olan 110-120 cm'nin altındadır. Yarım duvarın üzerinde yer alan aksesuarlar, vazolar ve örtüler, bu platformun işlevsellikten çıkarılmış olduğunu göstermektedir. Bu uygulamalardan anlaşıldığı üzere; iki alanın (mutfak servis alanı ve yaşam alanı) açık planlama gereği bütünleşmiş olduğu halde birbirine karışmasının ve direkt olarak birbiri ile etkileşmesinin engellenmesi eğilimi vardır. Mutfak alanı kendisini yaşam alanına ve konutun diğer bölümlerine açtığı halde, hâlâ geleneksel konutta ve kapalı mutfak tiplerinde olduğu gibi kendi bağımsızlığını korumaktadır. Perde unsuru uygulanan konutlarda gerekli görülen zamanlarda açılmakta ve çoğu zaman artık hiç kullanılmadığı ifade edilmektedir. Kadın kullanıcı bu şekilde istediği zaman kendi kapalı alanına (kendi özgür alanına) dönebileceğini göstermektedir. Bu noktadan hareketle bu mekanda mahremiyetin korunması (mahrem/namahrem) zorunlu görülmediği halde elde edilebildiği söylenebilir.

Geleneksel konutlarda mekansal koşulların sayesinde mutfak mekanlarına kadar ulaşan zorunlu mahremiyet olgusu, artık çağdaş konutlarda mecburen değil tam da isteğe bağlı olarak yer almaktadır ve bu konu kullanmaya karar veren kişiye göre değişmektedir. Ya da başka bir deyişle; geleneksel konutlarda farklı düzenler ve kurallar ile kendisini gösteren ve güçlü bir şekilde mekan organizasyonlarında etkisini gösteren mahremiyet olgusu, çağdaş konutlarda farklı koşulların etkisi dolayısıyla eskisi gibi kendisini katı bir biçimde göstermiyor olsa da yine de detaylarda izleri takip edilebilmektedir ve bu hiç olmadığı anlamına gelmemektedir.

Bir başka sonuçlandırma ile; çağdaş konutlarda her ne kadar tasarım değişse de kültür değişmiyor veya kültürün değişmesi mekansal düzenlemelerin değişimi gibi hızlı olmuyor; bu nedenle de açık mutfakların ortaya çıkması ilk başta perdenin kullanım ile görünmekte idi. Bunun aynısı sadece perde değil diğer unsurlar ve düzenlerin kullanılmasında da görülmektedir. İran çağdaş açık mutfaklarının örneklerine

baktığımızda, her ne kadar yeni tarzlar veya yeni tasarımlar ile yapılmış olsa da, derin olarak incelediğimizde hâlâ geleneklerin izlerini taşıdığı görülmektedir.

Ayrıca açık mutfakların kullanım biçimi dünyada tanımlanan kullanım biçiminden farklı görünmekte; İran toplumu kendi kurallarına ve düzenlerine uygun bir biçimde açık mutfakların kullanılmasını sürdürmektedir. İran çağdaş konutlarında mahremiyet olgusu geleneksel konutlarında görüldüğü kadar derin, güçlü ve kuvvetli olmasa da yine de bir nevi kendisini göstermektedir. Geleneksel konutlarda mahremiyet üzerinde olan sıkı kurallar ve düzenler en çok erkek misafirlerin olmasından kaynaklanmıştır (*biruni* bölümü). Çağdaş konutlarda bu bölümün evden ayrılması ve iş yerlerinin konutlardan ayrı olması, bu kuralların kaldırılmasına ve engellerin azalmasına bir sebep olarak tanımlanabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Bozdoğan, Sibel, 2002. *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, Metis Yay., İstanbul, 2002.
- Gönen, E., vd., 1990. *Mutfak Çalışma Merkezlerinde Optimum İş Yüksekliği ve Antropometrik Ölçüm İlişkisi Üzerine Ergonomik Bir Araştırma*; MPM Yayınları, Ankara, 408:1-94.
- Kaya, A., 2000. *Misafirperverlik Endüstrisinde Temel Mutfak Bilgisi*. Antalya: Güneş Ofset.
- Maviş, F., 2003. *Endüstriyel Yiyecek Üretimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Pirniya, M., 1995. *İran İslam Mimarisi*. İran: Tehran Elmo Sanat Üniversitesi.
- Ağat, N., 1983, *Konut Tasarımına Mutfağın Etkisi Ve Mutfak Tasarımı*, İstanbul Teknik Üniversitesi Yayını, İstanbul.
- Arcan, E,F., Evcı F., 1992. *Mimari Tasarıma Yaklaşım*. 2K Yayınları, İstanbul.
- Ünügür, S, M., 1997. *Mutfak ve Ergonomik Çözümlemesi*. Yapı 188 Ek 3.
- Hill, J., 2003. *Action of Architecture, Architects and Creative Users*. London: published by Routledge
- Colomina, B., 1994. *Title, Privacy and Publicity: Modern Architecture as Mass Media Publisher*.MIT Press.

Sürekli Yayınlar

- Gezneviyan, Z., 2011. Mekan boyutunda “Matbah” ve “Aşpezhana”nın kıyaslaması. *Tahran İslam Azad Üniversitesi Dergisi*. pp. 48-61
- Agat, N., 1991. Konut Mutfağı Tasarımı; *İnşaat Dergisi*, 2: 28-38 (1991).
- Aydın, N., 2015. Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler. *Ekev Akademi Dergisi*. 19 sayı:63 ,287-314
- Düzgün, E., Durlu Özkaya, F., 2015. “Mezopotamya’dan Günümüze Mutfak Kültürü”. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 3/1 (2015) 41-47
- Eynifar, A., 2003. Geleneksel Konutlarda Esneklik Analizi. *Güzel Sanatlar Dergisi*, No 13.
- Gaderi, tezgah., 2012. İran konutlarında mutfak evriminin incelenmesi. *Tahran Mimarlık ve Sanat Dergisi*. 26(1), pp. 45-56
- Giedion, S., 1994. Çağdaş Mutfağın Doğuşu. *Arredamento Dekorasyon, Mutfak Özel Sayısı*.
- İldemir, M., 1997. Islak Mekan Olarak Mutfak. *Arredamento Dekorasyon, Mutfak Özel Sayısı*,138.
- Mansuri, A., 2011. İran kentsel mimarisinde mahremiyet, case study: Şiraz. *Kent ve Kentsel Dergisi*, No 38.
- Mirmoghtadaee, M., 2009. Process of Housing Transformation in Iran, *Journal of Construction in Developing Countries*. 14(1) Penerbit Universiti Sains Malaysia 69
- Nabavi, F., 2011. ai tee GOH-Quality of home in Iran: The Mismatch Between Design and Lifestyle. ?
- Noberi, N. 2009. Mutfak evrimi ve tasarım deseni. *Tasarım ve hayat dergisi*. 11, pp. 12-20
- Okhovvat, tezgah., 2013. BDSR Analiz ile Çağdaş ve Geleneksel Konutlarında Mahremiyetin Sınırları. *Kent ve Kentsel Dergisi*, No 142.
- Özturan,Ö., 2010. *Teknoloji Gelişmelerin İç Mekan Biçimlenişine Etkisi*-126-135 s.
- Diba, D. ve Dehbashi, M., 2004. *Trends in modern Iranian architecture*.
- Valizade, M. ve Valizade, A., 2012. Misafirperverlik ve İran Geleneksel Konutların Mekansal Yapısı’na Olan Etkisi. *İslamik Mimari Dergisi*. 3 (4), pp. 103-115.

- Shabani, M., Tahir, M., Shabankare, tezgah., Arjmandi, tezgah. & Mazaheri, F., 2011. Relation of Cultural and Social Attributes in Dwelling, Responding to Privacy in Iranian Traditional House. *Jurnal of Social Sciences and Humanities*. **6** (2), pp. 273-287.
- Zomreshidi, tezgah., 2011. Qajar döneminden günümüze kadar İran Mimarlık ve İnşaat Öğretileri. *İran İslam Dergisi*. **3** (3), pp. 1-10.
- Ghomi, M. ve Abbaszade, M., 2014. Evde Misafir: İran ve Batı Ülkeler Arasında Modern Çağın Eşiğinde Bir Karşılaştırma Çalışması. Örnek Çalışma: Tebriz Qajar Dönemi Konutları. *Bilimsel, Mimarlık ve İslamik Dergisi*. **1** (3), pp. 93-108.
- Rastju, S., Fazeli, N. ve Bemaniyan, M. 2012. İran Mimarisinde İslam Düşüncesinin Tezahürü, (İran evlerin’de Adalet kavramının incelenmesi). *Jurna of The International Congress on Religious Culture and Thought*. pp. 521-541.
- Bemaniyan, M., Saremi, M., Ahmadnejad, M. & Rezai, tezgah., 2015. Visual Privacy Patterns Recognition in Extroverted Houses(Case study: Sari). *Jurna of Current World Environment*. **10** (1), pp. 510-522.
- Yıldırım, K. ve Hacıbaloglu, M., 2000. Konut Mutfakları İle İlgili Ergonomik Bir Araştırma, *G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, **13**(3).
- Othman, Z., Buys, L. & Aird, R., 2013. Home and the embodiment of privacy. *Jurnal of QUT Brisbane Australia*.
- Arjmandi, tezgah, Tahir, M., Shabani, M., 2010. Application of transparency to increase day lighting level of interior spaces in the dwelling apartments in Tehran. *Iranian Traditional Architecture*. **10** (3).
- Shahmirzadi, S., 1986. “Nazari Ejrnali be Shahrneshin; va Shahrnasi dar Iran”, Tehran, farsi
- Alitajer, S., MolaviNojumi, G., 2016. Praivacy at home: Analysis of behavioral patterns in the spatial configuration of traditional and modern houses in the city of Hamedan based on the notion of space syntax. *Art and Architecture Faculty, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran*. Available online at tezgah.sciencedirect.com

Diğer Yayınlar:

- Eskandari, P., 2011. Analysis of Traditional Iranian Houses of Kashan, Iran in Terms of Space Organization and Access Design. *Thesis for the Master of Science Degree*. North Cyprus: Eastern Mediterranean University.
- Memarian GH., 1998. House Typology in Iran with Special Reference to Shiraz. *Unpublished Ph.D Thesis*. University of Manchester, Manchester, UK.
- Hosnbakhshan. N., 2009. İran-islam geleneksel konutlarında ilham alarak bölme panellerin tasarımı. *Yüksek Lisans Tezi*. Honarhaye Karbordi Üniversitesi. Endüstriyel Tasarımı Bölümü.
- Kateb Valiankoh, F., 1998. Iran Domestic Architecture During Qajar Period. *Doktora Tezi*. İngiltere : Birmingham mimarlık fakultesi.
- Mashhadi, M. 2012. Comparison of Iranian and Turkish traditional architectures in hot-dry climates. *Yüksek Lisans Tezi*. Kuzey Kıbrıs:Eastern Mediterranean üniversitesi.
- Phipps, Ü., Konut Mutfaklarında Modüler Elemanların Esnek ve Değiştirilebilir Kullanımı. *Yük. Lis. Tezi*. Ankara: tezgah.Ü Sos. Bil. Ens.
- Sak, G., 2014. Mutfak Tasarımında Modüler Sistemlerin Kullanıcı Ergonomisi Açısından Değerlendirilmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tekmen, tezgah., 2007. “An Analysis of The Evolution of Multi Functional Kitchen Mixing Tools”; *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: O.T. Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yeşilkavak, F., 2007. “Apartman Konut Mutfakların İç Mekan Tasarımının Kullanıcı Memnuniyet Etkileri” *Yüksek Lisans Tezi*, mobilya ve dekorasyon eğitimi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım K., 1999. “Konut Mutfaklarının Mekan ve Donatı Organizasyonunda Ergonomik Yaklaşım” *Doktora Tezi*. Ankara: G.Ü. Fen. Bil. Enst.
- Öcal, G., 2001. Konut İç Mekan Ve Donatı Elemanlarında Esnek Ve Değiştirilebilir Tasarım Yaklaşımları. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,.
- Lor Afshar, E., 2016. Form and Forces of Open Kitchens: *The Secularization of Beauty and Private Space in Post-Revolutionary Iran*, Available from https://tezgah.academia.edu/19786932/Form_and_Forces_of_Open_Kitchens_The_Secularization_of_Beauty_and_Private_Space_in_Post-Revolutionary_Iran

Güler, S., Olgacı, S., 2010. Lisans Düzeyinde Eğitim Gören Öğrencilerin Türk Mutfağının Tanıtım ve Pazarlanmasına İlişkin Görüşleri

EKLER

EK A.1

ALAN ÇALIŞMASI YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME SORULARI

GRUP 1

Görüşme esnasında araştırmacı tarafından gözlemlenmesi gereken hususlar;

- i. Mutfak servis alanının açık tezgah bölümü üzerinde perde (vb. bir örtücü eleman) kullanılmakta mıdır?
- ii. Önceden açık olduğu halde değiştirilerek kapalı mutfağa dönüştürülmüş müdür?

GRUP 2

- i. Yaşınız?
- ii. Aileniz kaç kişiden oluşmaktadır?
- iii. Ne zamandan beri bu dairede yaşıyorsunuz?
- iv. Evinize ne sıklıkla misafir gelmektedir?
- v. Evinize gelen misafirleriniz genellikle mahrem (akraba) kişilerden mi yoksa namahrem (akraba olmayan) kişilerden mi oluşmaktadır?

GRUP 3

- i Bu daireye taşınmadan önce de açık mutfak kullanmış mıydınız?
- ii Evinizin açık mutfaklı olmasından memnun musunuz?
 - ii.i Ferah bir mutfakta çalışabildiğinizi düşünüyor musunuz?
 - ii.ii Mutfaktayken salonu gözlemleyebilmekten memnun musunuz?
 - ii.iii Mutfakta çalışırken aynı zamanda salondaki misafir ile sohbet edebiliyor musunuz?
- iii Evinizin açık mutfaklı olmasından memnuniyetsizliğiniz var mı?
 - iii.i Mutfak servis alanındaki gürültünün salona dağılıyor mu?
 - iii.ii Mutfak servis alanındaki kokunun salona dağılıyor mu?
 - iii.iii Salonda yabancı (namahrem) erkek misafir var ise, onlar tarafından iş yaparken görülmekten rahatsız duyuyor musunuz?
 - iii.iv Mutfakta çalışırken salondaki herhangi bir misafir tarafından görülmekten rahatsızlık duyuyor musunuz?
- iv Evinizin açık mutfaklı olması kendi tercihiniz miydi?
- v Mutfağınızı değiştirme şansınız olsaydı kapalı mutfağa dönüştürmek ister miydiniz?
- vi Eğer kapalı mutfağa dönüştürdüyseniz tekrar açık mutfağa dönmek ister miydiniz?

- vii Bu daireye taşındığınızdan beri açık mutfağı kullanma biçiminiz nasıldı?
- viii Mutfağınızın açık tezgah bölümünde örtücü bir unsur (perde vb.) kullandınız mı?
- ix Mutfağınızın açık tezgah yüzeyinde kapatma amacıyla neler kullandınız?
- ix.i Tül perde kullandınız mı?
- ix.ii Tamamen kapatan perde kullandınız mı?
- ix.iii Transparan eleman kullandınız mı?
- ix.iv *Partişen* kullandınız mı?
- viii Mutfağınızın açık tezgah bölümünde bir süre de olsa örtücü bir unsur (perde vb.) kullanma ihtiyacı duydunuz mu?
- ix İhtiyaç duyduğunuz halde mutfağın planlamasından dolayı kapatma unsuru kullanamadığınızı düşünüyor musunuz?
- x Hiç bir zaman kapatma ihtiyacı duymadınız mı?

Perde kullanmakta / daha önce kullanmış olduğu belirlenen kullanıcılara özel sorular;

- xi Mutfak servis alanının yaşam alanı ile birleşen açık tezgah bölümünde kullandığınız açılır-kapanır perdenizi en çok ne zaman kullanıyorsunuz? (veya açıyorsunuz)
- xi.i Yalnızca evde yabancı (namahrem) erkekler olduğu zaman mı kullanıyorsunuz?
- xi.ii Misafir olduğu zaman gösteriş (süsleme) amacıyla mı kullanıyorsunuz?
- xi.iii Her zaman açık olarak mı kullanıyorsunuz?
- xi.iv Her zaman kapalı olarak mı kullanıyorsunuz?
- xii Kullandığınız perde nasıl bir malzemeden yapılmıştır?
- xiii Perde kullanmanızın amacı nedir?
- xiii. i Erkeklerden korunmak (mahremiyet) için mi kullanıyorsunuz?
- xiii. ii Görüntü kirliliği için mi kapatma gereği duyuyorsunuz?
- xiii.iii “Mutfak kapalı olmalıdır” düşüncesi (kültürel alışkanlık) ile mi kullanıyorsunuz?
- xiii.iv Mutfak servis alanından yayıla kokuyu kısmen kesmek için mi kullanıyorsunuz?
- xiv Mutfağınızı yeniden tasarlama şansınız olsaydı perde gibi örtücü bir unsur kullanır mıydınız?